

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Міністерство освіти і науки України

**Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису**

СКРИПНИК МАКСИМ ВІКТОРОВИЧ

УДК 327:[623.454.8](73)''20''(043.2)

ДИСЕРТАЦІЯ

ЯДЕРНА ПОЛІТИКА США У ХХІ СТОЛІТТІ

052 – Політологія

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ *Скрипник Максим Вікторович*

Науковий керівник *Сіновець Поліна Андріївна*, кандидат політичних наук,
доцент

Одеса – 2024

Максим
Скрипник
Digitally signed
by Максим
Скрипник
Date: 2024.02.28
14:02:58 +02'00'

АНОТАЦІЯ

Скрипник М. В. – Ядерна політика США у XXI столітті. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Міністерство освіти і науки України, Одеса, 2024.

Дисертаційну роботу присвячено виявленню особливостей ядерної політики Сполучених Штатів у XXI столітті з урахуванням появи нових викликів та загроз, а також зміни стратегічного середовища в умовах повернення геополітичного протистояння, стратегічної конкуренції між ядерними державами та стрімкого поширення ракетних технологій. У дослідженні виокремлені чинники, що визначили еволюцію ядерної політики США; виділено основні етапи, пріоритети і напрямки реалізації політики різними адміністраціями президентів США у XXI столітті; визначено спільні та відмінні риси у підходах адміністрацій президентів у питаннях контролю над озброєнням, стратегічної оборони та ядерного нерозповсюдження; проаналізовано роль російського та китайського чинників у формуванні та реалізації ядерної політики США у XXI ст..

У дисертаційному дослідженні обґрунтовано тезу про те, що ядерна політика Сполучених Штатів у XXI столітті, яка охоплює питання контролю над озброєнням, стримування та нерозповсюдження формується з урахуванням як традиційного підходу, за яким офіційний Вашингтон залишається гарантом безпеки для союзників та партнерів у різних регіонах, так і актуальних загроз міжнародній безпеці. Особливості розвитку системи міжнародних відносин у новому тисячолітті знову повернули на порядок денний питання щодо посилення ролі ядерної зброї в політиці держав, що призвело до кризи та занепаду традиційних механізмів підтримки ефективності ядерного стримування, контролю над озброєнням та протидія розповсюдженню ЗМЗ. У сукупності це змінює глобальний ядерний порядок і вимагає вироблення та впровадження ядерної політики, що враховуватиме

динамічність та турбулентність сучасної системи міжнародної безпеки та стратегічної стабільності, захищатиме інтереси та безпеку США, їхніх союзників і партнерів в Європі та Азії, надаватиме адекватні та ефективні інструменти протидії поточним та прогнозованим викликам і загрозам режиму нерозповсюдження та контролю над озброєнням на регіональному та глобальному рівнях.

Розгляд особливостей ядерної політики США у XXI ст. уможливив висновки про те, що ця політика характеризується послідовністю та наступністю від адміністрацій одного президента до іншого в ключових питаннях, зберігаючи спільні риси, які і доводять традиційність політики Вашингтону щодо стратегічних питань. Разом з тим, доведено, що як відповідь на змінні та окремі тенденції стратегічного середовища адміністрації президентів США вдавалися до впровадження окремих, відмінних від попередніх, елементів ядерної політики для досягнення цілей і вирішення задач з урахуванням поточного стану системи міжнародних відносин і безпеки на глобальному і регіональному рівнях. Характерною особливістю підходів адміністрацій президентів Білого дому в сфері стратегічних озброєнь і оборони, а також ядерного нерозповсюдження є збереження ролі ядерної зброї і стримування як засад політики Сполучених Штатів і інструменту гарантування безпеки союзників і партнерів, що водночас супроводжується активними дипломатичними зусиллями для підтримки стратегічної стабільності, режимів контролю над озброєнням і ядерного нерозповсюдження.

Дослідження чинників впливу росії та КНР на ядерну політику США у XXI ст. показало, що вони є каталізатором дестабілізації стратегічного середовища і занепаду традиційних режимів в ядерній сфері, а їхня неконструктивна позиція щодо міжнародного співробітництва для протидії викликам і загрозам розповсюдження ракетно-ядерних технологій ще більше посилюють негативні тенденції в сфері стратегічної стабільності і розброєння.

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що дисертаційна робота є оригінальним ґрунтовним і всебічним дослідженням ядерної політики адміністрацій президентів США у XXI ст. з урахуванням поточних викликів і загроз стратегічній стабільності, контролю над озброєннями й ядерному нерозповсюдженню, що тільки загострюється через агресивну ревізіоністську політику росії та стрімкою модернізацією і збільшенням ядерних і ракетних арсеналів офіційних і неофіційних ядерних держав.

У даному дисертаційному дослідженні:

Вперше:

- здійснено комплексне дослідження концептуальної еволюції ядерної політики Сполучених Штатів у XXI ст. в контексті нових загроз стратегічній стабільності і режиму контролю над озброєнням та загострення проблеми розповсюдження ракетно-ядерних технологій;

- здійснено компаративний аналіз концепцій та підходів адміністрацій президентів США в XXI ст. та визначено спільні й відмінні риси, досягнення та прорахунки;

- запропоновано авторське визначення ключових понять та дефініцій, що складають сутність ядерної політики США, в контексті зміни безпекового і стратегічного середовища, виникнення нових загроз і викликів;

- проведено змістовний аналіз ролі та впливу китайського чинника на ядерну політику США на глобальному і регіональному рівнях на сучасному етапі.

Удосконалено:

- науковий аналіз основних викликів і пріоритетів ядерної політики США в умовах динамізму безпекового середовища;

- обґрунтування перспектив розвитку системи стратегічної стабільності і контролю над озброєнням з урахуванням потенційних змін підходів Сполучених Штатів до стабілізації режиму ядерного роззброєння.

Набуло подальшого розвитку:

- концептуальне дослідження теорії ядерного стримування в політиці США, що зазнає викликів в умовах «ядерного шантажу» з боку росії та подальшого розвитку ракетно-ядерних програм інших держав, зокрема КНДР та Ірану;

- системне вивчення стратегічного діалогу між США та росією щодо режиму контролю над озброєнням і розгортання систем ПРО в Європі;

- роль і місце «розширеного стримування» в політиці США щодо партнерів і союзників в Європі й Азії;

- комплексне дослідження особливостей політики США щодо регіональних акторів, які мали або розвивають ядерні програми та потенційно становлять загрозу для режиму ДНЯЗ та міжнародної безпеки з урахуванням впливу війни росії проти України.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження впливає з його актуальності і полягає у можливості використання теоретичних а практичних узагальнень та висновків у подальшій наукових дослідженнях ядерної політики держав та глобального ядерного порядку з урахуванням нових тенденцій та викликів, а також доповнення змісту навчальних дисциплін і розробки науково-методичних та навчальних посібників для здобувачів вищої освіти; враховані у діяльності Комітету Верховної Ради України в закордонних справах, МЗС України, Національного інституту стратегічних досліджень й інших структур і організацій, робота яких стосується міжнародних зв'язків, аналізу сучасних міжнародних процесів у сфері міжнародної безпеки та контролю за озброєнням у рамках формування та реалізації зовнішньої політики України.

Ключові слова: США, росія, Китай, НАТО, Ізраїль, КНДР, Іран, Україна, ядерна політика, ядерна зброя, стримування, безпека, загроза, виклик, війна, стратегічна стабільність, контроль над озброєнням, система ПРО, ядерне нерозповсюдження.

ABSTRACT

Maksym Skrypnyk – The US nuclear policy in the XXIst century. – Manuscript.

The thesis for the Doctor of Philosophy degree on specialty 052 – Political Science. – Odesa I. I. Mechnikov National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Odesa, 2024.

The dissertation is devoted to the identification of the characteristics of the nuclear policy of the United States in the XXIst century, taking into consideration the emergence of new challenges and threats, as well as changes in the strategic environment in the context of the return of geopolitical confrontation, and strategic competition between nuclear states as well as the rapid spread of missile technologies. The study describes the factors that determined the evolution of the US nuclear policy; the main stages, priorities and directions of policy implementation by various administrations of the US presidents in the XXIst century are highlighted. Common and distinctive features of the US presidential administrations' approaches towards the issues of arms control, strategic defense and nuclear non-proliferation are identified as well as the role of Russian and Chinese factors in the formation and implementation of the US nuclear policy in the XXIst century is analyzed.

The dissertation research substantiates the thesis that the nuclear policy of the United States in the XXIst century, which covers the issues of arms control, deterrence and non-proliferation, is formed in the frames of both the traditional approach when the official Washington remains the guarantor of security for allies and partners in various regions, and current threats to international security. The peculiarities of the development of the international relations system in the new millennium brought back to the agenda the question of strengthening the role of nuclear weapons in the politics of states, which led to a crisis and the decline of traditional mechanisms for supporting the effectiveness of nuclear deterrence, arms control, and countering the proliferation of WMD. Collectively, these facts change the global nuclear order and require the development and implementation of a

nuclear policy concerning the dynamism and turbulence of the modern system of international security and strategic stability, protecting the interests and security of the United States, its allies and partners in Europe and Asia, as well as provide adequate and effective countermeasures for current and projected challenges and threats to the non-proliferation and arms control regime at the regional and global levels.

Consideration of the specifics of the US nuclear policy in the XXIst century made it possible to conclude that this policy is characterized by consistency and continuity from the administrations of one president to another in key issues, preserving common features that prove the traditionality of Washington policy on strategic issues. At the same time, the paper outcomes proved that the implementation of separate, different from the previous, elements of the nuclear policy by the administrations of the US presidents should be considered a response to the variables and specific trends of the strategic environment and the state of the system of international relations and security at the global and regional levels. A distinctive feature of the US presidential administrations' approaches towards strategic weapons and defense, as well as nuclear non-proliferation, is the preservation of the role of nuclear weapons and deterrence as the basis of the United States policy being at the same time an instrument of guaranteeing the security of allies and partners, which is simultaneously accompanied by active diplomatic efforts to support strategic stability, arms control and nuclear non-proliferation regimes.

The study of the factors of Russia and the People's Republic of China's impact on the US nuclear policy in the XXIst century showed that they are a catalyst for the destabilization of the strategic environment and the decline of traditional regimes in the nuclear sphere. Moreover, Moscow and Beijing non-constructive position regarding international cooperation to counter the challenges and threats of missile and nuclear technologies' proliferation further strengthens the negative trends in the sphere of strategic stability and disarmament.

The scientific novelty of the obtained results is determined by the fact that the dissertation is an original comprehensive study of the nuclear policy of the administrations of the US presidents in the XXIst century, considering the current challenges and threats to strategic stability, arms control and nuclear non-proliferation, which is only exacerbated by the aggressive revisionist policy of Russia and the rapid modernization and increase of nuclear and missile arsenals of official and unofficial nuclear states.

The novelty of the dissertation research includes the following provisions.

For the first time:

- a comprehensive study of the conceptual evolution of the nuclear policy of the United States in the XXIst century was carried out in the context of new threats to strategic stability and the arms control regime and the aggravation of the problem of the proliferation of missile and nuclear technologies;

- a comparative analysis of the concepts and approaches of the administrations of the US presidents in the XXIst century was conducted, highlighting common and distinctive features as well as achievements and miscalculations;

- the author's explanation of the key concepts and definitions that make up the essence of the US nuclear policy is proposed in the context of changes in the security and strategic environment, the emergence of new threats and challenges;

- a thoughtful analysis of the role and influence of the Chinese factor on the US nuclear policy at the global and regional levels at the current stage was conducted.

The following has been improved:

- scientific analysis of the main challenges and priorities of the US nuclear policy under the conditions of the security environment dynamism;

- justification of prospects for the development of the system of strategic stability and arms control considering potential changes in the United States' approach to the stabilization of the nuclear disarmament regime.

The following has been developed:

- a conceptual study of the theory of nuclear deterrence in the US policy, which is challenged by Russia's "nuclear blackmail" and the further development of nuclear missile programs of other states, in particular the DPRK and Iran;
- a comprehensive study of the strategic dialogue between the USA and Russia regarding the arms control regime and the deployment of anti-missile defense systems in Europe;
- the role and place of "extended deterrence" in the US policy towards partners and allies in Europe and Asia;
- an in-depth study of the peculiarities of the US policy towards regional actors that had or are developing nuclear programs and potentially pose a threat to the NPT regime and international security, taking into account the impact of Russia's war against Ukraine.

The practical significance of the obtained results of the study stems from its relevance and lies in the possibility of using theoretical and practical generalizations and conclusions in further scientific studies of the nuclear policy of states and the global nuclear order considering new trends and challenges, as well as supplementing the content of academic courses and developing text-books for applicants of higher education; can be used in the activities of the Committee on Foreign Affairs of the Verkhovna Rada of Ukraine, the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine, the National Institute for Strategic Studies and other structures and organizations whose work concerns international relations, the analysis of modern trends and processes in the field of security and arms control within the framework of the formation and implementation of foreign politicians of Ukraine.

Keywords: USA, Russia, China, NATO, Israel, DPRK, Iran, Ukraine, nuclear policy, nuclear weapons, nuclear deterrence, security, threat, challenge, war, strategic stability, arms control, ABM system, nuclear non-proliferation.

Список публікацій здобувача за темою дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Скрипник М. В. Політика США щодо Північної Кореї крізь призму теорії розширеного ядерного стримування. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2021. Вип. 34. С. 137-150.
2. Скрипник М. В. Питання ПРО в політиці США: вплив на європейську безпеку. *Acta De Historia & Politica: Saeculum XXI*. 2023. №06. С. 15-25.
3. Скрипник М. В. Питання нерозповсюдження в ядерній політиці США у XXI ст.: аналіз основоположних документів. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2023. Вип. 36. С. 116-128.
4. Skrypnyk M. Major challenges for U.S. nuclear policy - The alliance of the threatening powers. *Politicus*. 2023. Вип. 4. С. 197-204.
5. Skrypnyk M. NATO antagonist: nuclear alliance in 2024. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2023. № 156. С. 21-35.

Статті в іноземних виданнях:

6. Sinovets, P., Maksymenko I., Skrypnyk M. Russian roulette: the Kremlin's escalation strategy from the Baltic Sea to the Black Sea. *Lithuanian Annual Strategic Review*. 2022. Vol. 19 Is. 1. P. 5-26.

Праці, що додатково відображають результати дослідження:

7. Скрипник М. Пріоритети ядерної політики адміністрації Джозефа Байдена. *Криза сучасної системи безпеки: нова карта геополітичних протистоянь*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 16 квітня 2021 р. / Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. С. 112-115. С. 114.
8. Скрипник М. В. Війна Росії проти України та режим контролю над озброєннями: пріоритети політики США : матеріали V Наукової конференції

«Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку», 12 травня 2022, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2022. Вип. 25. С. 254-255.

9. Скрипник М. В. Режим контролю над озброєннями у відносинах США та РФ: витоки та сучасні виклики. *Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва*. Матеріали міжнародної наукової конференції. (Львів, 16 грудня 2022 р.) / Упорядники: Мальський М.З., Кучик О.С., Вовк Р.В. Львів: Факультет міжнародних відносин ЛНУ ім. І. Франка, 2022. С. 87-91.

ЗМІСТ

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	13
ВСТУП	15
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	22
ЯДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ США	
1.1. Теоретичні основи вивчення ядерного чинника	22
1.2. Категоріальний апарат дослідження	41
1.3. Джерельна база дослідження	54
Висновки до Розділу I	70
РОЗДІЛ II. СТРИМУВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ НАД	73
ОЗБРОЄННЯМИ В ПОЛІТИЦІ США ХХІ СТОЛІТТЯ	
2.1. Політика США щодо контролю над стратегічним та наступальним озброєнням	73
2.2. Стратегічні оборонні ініціативи США в контексті «вакууму договору»	121
Висновки до Розділу II	144
РОЗДІЛ III. ПОЛІТИКА США В СФЕРІ ЯДЕРНОГО	149
НЕРОЗПОВСЮДЖЕННЯ	
4.1 Політика Сполучених Штатів з врегулювання проблеми ракетно-ядерної програми КНДР	149
4.2. Іранське питання в ядерній політиці США	167
Висновки до Розділу III	193
ВИСНОВКИ	197
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	205

СПИСОК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

БРПЛ – балістичні ракети на підводних човнах

ВМС – Воєнно-морські сили

ДВЗЯЗ – Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань

ДНЯЗ – Договір про нерозповсюдження ядерної зброї

ДПРО – Договір між Союзом Радянських Соціалістичних Республік та Сполучених Штатів Америки про обмеження систем протиракетної оборони 26 травня 1972 р.

ДСНО – Договір про скорочення і обмеження стратегічних наступальних озброєнь

ЗМЗ – зброя масового знищення

ІПППРО – інтегрована протиповітряна та протиракетна оборона

ІРІ – Ісламська республіка Іран

КНДР – Корейська Народно-Демократична Республіка

КРПБ – крилаті ракети повітряного базування

КРМБ – крилаті ракети морського базування

КРНБ – крилаті ракети наземного базування

МАГАТЕ – Міжнародне агентство з атомної енергетики

МБР – міжконтинентальна балістична ракета

МБР з РГЧ ІН – міжконтинентальні балістичні ракети з боєголовками індивідуального наведення, що розділяються.

НАТО – Організація Північноатлантичного договору

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ПРО – протиракетна оборона

РК – Республіка Корея

РСМД – ракети середньої та малої дальності

СВПД – Спільний всеосяжний план дій

СНБ – Стратегія національної безпеки

СНО – стратегічні наступальні озброєння

срср – союз радянських соціалістичних республік

ТВД – театр військових дій

ТЯЗ – тактична ядерна зброя

ЯЗ – ядерна зброя

ОЯП – Огляд ядерної політики

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дисертаційної роботи визначається тим, що Сполучені Штати Америки залишаються чи не єдиною державою, яка приділяє значну увагу ядерній зброї у зовнішній політиці та стратегії. Це пояснюється тим, що, з одного боку, ядерна зброя слугує найпотужнішим елементом гарантування національної безпеки та стратегічної стабільності; а з іншого, є однією з ключових загроз міжнародній безпеці. Від моменту своєї появи ядерна зброя перетворилася на інструмент зовнішньої політики міжнародних акторів, якій слугував для стримування потенційної агресії одних акторів проти інших. Водночас потужність ядерної зброї знищити світ перетворила її на аргумент для розвитку співробітництва як ядерних, так і неядерних держав, що втілюється в формуванні режимів ядерного нерозповсюдження, контролю над озброєннями, роззброєння тощо. Трансформаційні процеси, що визначають особливості переходу системи міжнародних відносин та міжнародної безпеки від однополярної до багатополарної, посилюють дилему безпеки для окремих акторів, а отже зростають занепокоєння щодо нової хвилі розповсюдження ядерної зброї, появи нових ядерних держав, безконтрольного поширення новітніх технологій подвійного призначення, зокрема ракетних.

Ще однією тенденцією, що визначає стан міжнародної безпеки, є крах режиму контролю над озброєнням через порушення росією, а згодом і вихід з ключових документів, що склали систему контролю та верифікації. Однак найбільшою загрозою сьогодні є початок неспровокованої повномасштабної агресії росії проти України, яка доповнюється загрозами з боку Кремля щодо застосування ядерної зброї та перетворенням цього виду озброєння на елемент стратегії наступального стримування, що змінює глобальний ядерний порядок.

З огляду на зазначені чинники перед США постають питання щодо вироблення та впровадження ядерної політики, яка враховує динамічність та

турбулентність сучасної системи міжнародної безпеки та стратегічної стабільності, підтримує ефективність гарантій безпеки, що Вашингтон надав союзникам та партнерам в Європі та Азії, відповідає поточним та прогнозованим викликам режиму нерозповсюдження та контролю над озброєнням з урахуванням розвитку ракетно-ядерних програм окремих регіональних акторів, які потенційно становлять загрозу для міжнародної безпеки на регіональному та глобальному рівнях.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Одним із пріоритетних напрямів наукової та дослідницької роботи кафедри міжнародних відносин Факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І. І. Мечникова є «Американістика», який системно вивчає зовнішню політику Сполучених Штатів як одного з найпотужніших акторів системи міжнародних відносин та міжнародної безпеки. Ця дисертація є внеском у комплексне дослідження зовнішньої політики та стратегії Сполучених Штатів на регіональному та глобальному рівнях, а також продовжує традиційне для кафедри дослідження в рамках науково-дослідної роботи «Глобальні, регіональні та локальні чинники формування сучасної системи міжнародних відносин» (номер державної реєстрації НДР 0119U000500), одним із виконавців якої є здобувач.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у виявленні особливостей еволюції ядерної політики США у XXI столітті з урахуванням нових викликів та загроз.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких **завдань**:

1. Розглянути концептуально-теоретичні підходи до вивчення ядерної політики США XXI століття і розкрити зміст основних визначень, які визначають основні напрями її розвитку з урахуванням поточних викликів для стратегічної стабільності, роззброєння та режиму ядерного нерозповсюдження;

2. Простежити еволюцію ядерної політики США в контексті трансформації системи міжнародних відносин та еволюції загроз міжнародній безпеці;
3. Визначити і проаналізувати пріоритети політики Сполучених Штатів щодо контролю над стратегічними наступальними озброєннями в XXI столітті;
4. Дослідити ініціативи США в сфері стратегічної оборони в умовах відсутності договору, що регулює відносини між ядерними державами;
5. Виокремити спільні й особливі риси політики ядерного нерозповсюдження США в XXI ст. у регіональному вимірі;
6. Розкрити роль росії та Китаю у формуванні підходів адміністрацій президентів США до стратегічних і оборонної питань та політики нерозповсюдження.

Таким чином, **об'єктом** дослідження виступає сучасний стан глобального ядерного порядку, а **предметом** дослідження є ядерна політика США в XXI столітті.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційного дослідження є теорія політичного реалізму і теорія ядерного стримування, які зберігають свою актуальність як наукова парадигма для розуміння політики держав і як важливий елемент управління регіональною та глобальною безпекою, а також у режимі нерозповсюдження та контролю над озброєнням.

Мета і завдання дисертаційної роботи визначили використання загальнонаукових та спеціальних методів дослідження, які сприяли комплексному вивченню особливостей ядерної політики США в умовах трансформації безпекового та стратегічного середовища XXI століття. Основним методом дисертаційного дослідження є метод системного аналізу. Ядерна політика США як провідного актора режимів ДНЯЗ та контролю над озброєнням розглядається як динамічна система, яка постійно взаємодіє з системою міжнародних відносин та міжнародної безпеки. Динамізм ядерної політики США визначається як станом взаємовідносин елементів системи, так

і впливом зовнішнього середовища, що й досліджується в цій роботі. Додатковими методами дослідження обрано наступні: порівняльний, критичний, метод кейс-стаді, а також формально-юридичний і метод контент-аналізу.

Порівняльний метод використовується для визначення спільних і відмінних рис та підходів різних адміністрацій Білого дому до поточних викликів і загроз національній безпеці, стратегічній стабільності та режиму нерозповсюдження. Критичний підхід сприяє виявленню відповідності між реальною політикою окремих президентів США та їхніх адміністрацій щодо ядерних питань та офіційних документів в сфері національної безпеки, ядерної політики і взаємодії з іншими акторами сучасної системи міжнародних відносин і міжнародної безпеки.

Метод кейс-стаді використовується для вивчення конкретних прикладів реалізації ядерної політики США з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків та регіонального контексту.

Джерельна база дисертаційного дослідження складається з офіційних документів і виступів офіційних осіб, що розкривають особливості бачення безпекового середовища та загроз національній безпеці, а отже і завдань кожної адміністрації з посилення обороноздатності держави та ролі США на глобальному і регіональному рівнях. Це обумовило застосування формально-юридичного методу дослідження та методу контент-аналізу.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає у тому, що вона є першим в українській політичній науці ґрунтовним і всебічним дослідженням ядерної політики США у XXI ст. з урахуванням поточних викликів і загроз стратегічній стабільності, контролю над озброєннями й ядерному нерозповсюдженню, що тільки загострюється через агресивну ревізіоністську політику росії та стрімкою модернізацією і збільшенням ядерних і ракетних арсеналів офіційних і неофіційних ядерних держав.

У даному дисертаційному дослідженні:

Вперше:

- здійснено комплексне дослідження концептуальної еволюції ядерної політики Сполучених Штатів у XXI ст. в контексті нових загроз стратегічній стабільності і режиму контролю над озброєнням та загострення проблеми розповсюдження ракетно-ядерних технологій;

- здійснено компаративний аналіз концепцій та підходів адміністрацій президентів США в XXI ст. та визначено спільні й відмінні риси, надбання та прорахунки;

- запропоновано авторське визначення ключових понять та дефініцій, що складають сутність ядерної політики США, в контексті зміни безпекового і стратегічного середовища, виникнення нових загроз і викликів;

- проведено змістовний аналіз ролі та впливу китайського чинника на ядерну політику США на глобальному і регіональному рівнях на сучасному етапі.

Удосконалено:

- науковий аналіз основних викликів і пріоритетів ядерної політики США в умовах динамізму безпекового середовища;

- обґрунтування перспектив розвитку системи стратегічної стабільності і контролю над озброєнням з урахуванням потенційних змін підходів Сполучених Штатів до стабілізації режиму ядерного роззброєння.

Набуло подальшого розвитку:

- концептуальне дослідження теорії ядерного стримування в політиці США, що зазнає викликів в умовах «ядерного шантажу» з боку росії та подальшого розвитку ракетно-ядерних програм інших держав, зокрема КНДР та Ірану;

- системне вивчення стратегічного діалогу між США та росією щодо режиму контролю над озброєнням і розгортання систем ПРО в Європі;

- роль і місце «розширеного стримування» в політиці США щодо партнерів і союзників в Європі й Азії;

- комплексне дослідження особливостей політики США щодо регіональних акторів, які мали або розвивають ядерні програми та потенційно

становлять загрозу для режиму ДНЯЗ та міжнародної безпеки з урахуванням впливу війни росії проти України.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження полягає у можливості використання теоретичних та практичних узагальнень та висновків у науково-дослідницькій та практичних сферах. У першому випадку мова йде про можливість використання положень і висновків дисертації у подальших наукових розробках, що мають на меті теоретично-наукове осмислення проблематики з урахуванням нових тенденцій та викликів, вивчення пріоритетів та чинників ядерної політики США. Практична складова полягає в тому, що напрацювання дисертаційного дослідження можуть доповнити зміст навчальних дисциплін для студентів, що навчаються за спеціальностями «міжнародні відносини», «світова політика», «політологія»; а також для розробки науково-методичних та навчальних посібників, підручників тощо. Водночас висновки та рекомендації цього дослідження можуть бути використані у діяльності Комітету Верховної Ради України в закордонних справах, МЗС України, Національного інституту стратегічних досліджень й інших структур і організацій, робота яких стосується міжнародних зв'язків, аналізу сучасних міжнародних процесів у сфері міжнародної безпеки та контролю за озброєнням у рамках формування та реалізації зовнішньої політики України.

Апробація наукових результатів дослідження була здійснена через участь автора в засіданнях загальноукраїнських та міжнародних наукових та науково-практичних конференцій, де доповідалися та обговорювалися теоретико-методологічні положення та ідеї, розвинені в дисертації: I Одеська міжнародна зимова школа «Європейська безпека 2021: контроль над озброєнням та нерозповсюдження» (Одеса, 11-13 лютого 2021 р.); міжнародна наукова конференція «Криза сучасної системи безпеки: нова карта геополітичних протистоянь» (Львів, 16 квітня 2021 р.); 76-а Наукова конференція професорсько-викладацького складу і наукових працівників (Одеса, 27 листопада 2021 р.); II Одеська міжнародна зимова школа «Контроль

над озброєнням та нерозповсюдження: від простого до складного» (Одеса, 17-19 лютого 2022 р.); V Наукова конференція «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку» (Одеса, 12 травня 2022 р.); Науково-практичний семінар «Ядерна Україна: російська риторика та наслідки для безпеки» (Брюссель, 18 травня 2022 р.); Науково-практичний семінар «Війна Росії проти України: наслідки для контролю над озброєннями та нерозповсюдження» (Мальта 18-19 липня 2022 р.); VI Міжнародна наукова конференція «Міжнародні конфлікти в сучасному світі: від регіонального суперництва до глобального протистояння» (Львів, 16 грудня 2022 р.); 77-а Наукова конференція професорсько-викладацького складу і наукових працівників (Одеса, 25 листопада 2022 р.); XIII Одеська міжнародна літня школа «Танці в темряві: майбутнє ядерного порядку» (3-6 жовтня 2023 р.). Дисертація обговорювалася на наукових семінарах кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (2021-2024 рр.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у 9 публікаціях автора, з яких 5 статті у фахових виданнях України категорії «Б», 1 стаття в періодичному науковому виданні, що входить до науко-метричної бази Scopus, 3 тез доповідей у збірниках матеріалів конференцій.

Структура роботи. Дисертація складається зі списку умовних позначень, вступу, трьох основних розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи становить 241 сторінки, в тому числі основний текст – 190 сторінок. Список використаних джерел налічує 328 найменувань і займає 37 сторінок.

РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ США

1.1. Теоретичні основи вивчення ядерного чинника

Головним завданням політики будь-якої держави є забезпечення та підтримка національної безпеки, яка визначається безпекою для громадян, території та збереженню існуючих політичних режимів та цінностей. Тому протягом усієї історії існування людства пошук кращих та потужніших інструментів для реалізації ключового завдання політичних лідерів було пріоритетним. Безпека та сила стали наріжним каменем теорії політичного реалізму та його модернових течій.

Представники політичного реалізму наголошують, що міжнародні відносини визначаються розподілом сили між державами, а арена міжнародних відносин є формою «політики сили» (Griffiths, Roach & Scott, 2009, с. 1). Сила є основним інструментом, який потрібен державі для гарантування національних інтересів та боротьби за владу між суверенними державами, які прагнуть до глобального чи регіонального домінування. У процесі цієї боротьби кожна держава посідає місце, що відповідає її силі. При цьому сила держави визначається як її економічним та воєнним потенціалом, так і союзницькими відносинами з іншими державами, авторитетом на міжнародній арені.

Саме про це пише Ганс Моргентау, вказуючи, що силове узгодження інтересів між державами, прагнення до підтримки балансу сил, імперіалізму та політики престижу (збільшення своєї влади або сили та зменшення влади інших шляхом розширення власної сили) складає основу будь-якої міжнародної діяльності (Griffiths, Roach & Scott, 2009, с. 52). Він підкреслює, що саме це поняття обумовлює специфіку політичної сфери та її відмінність від інших сфер життя, оскільки сила потрібна державі для самозбереження, а її збільшення використовується для встановлення влади над іншими суб'єктами міжнародних відносин (Morgenthau, 1967, с. 5). При цьому термін

«влада» є досить широким і під ним дослідник розуміє військову та економічну складову потенціалу держави, гарантії її найбільшого ступеню безпеки і процвітання, престижу, можливостей щодо розповсюдження її ідеологічних настанов та духовних цінностей. Влада, в такому широкому розумінні автора, може бути досягнута та закріплена лише двома шляхами реалізації зовнішньополітичної діяльності: або ефективною військовою стратегією, або дипломатією (Griffiths, Roach & Scott, 2009, с. 54-55).

Дискусії про ЯЗ як єдиного абсолютного засобу підтримки балансу сил та престижу, а також стримування потенційного агресора з'явилося у працях теоретиків політичного реалізму в політичній думці Сполучених Штатів наприкінці 1950-х років. Кемпбелл Крейг, досліджуючи напрацювання Рейнхольда Нібура, розкриває еволюцію його позиції щодо ядерної зброї в зовнішній політиці держав: спочатку він вважав можливим застосування ядерної зброї проти агресора, але згодом змінив свої погляди через усвідомлення катастрофічних наслідків ядерної війни (Craig, 1992, с. 689-691, 692-699). Таке заперечення щодо використання ЯЗ як інструмента зовнішньої політики держав поступово змінюється через поширення цього виду зброї.

У свою чергу, Г. Моргентау звертає увагу на зміни міжнародної системи через розповсюдження ЯЗ, що сприяло виникненню ядерного балансу сил та зв'язку між тотальною ядерною та обмеженою війною (Morgenthau, 1967, с. 8). Одним з перших Моргентау почав говорити про важливість ЯЗ як стабілізуючого чинника системи міжнародних відносин періоду «холодної війни», що дозволила запобігти переростанню численних конфліктів після Другої світової війни у третю світову. Він вказував на руйнівну силу ядерної зброї, яка в умовах наявності потенціалу для нанесення неприйняттого удару у відповідь стирає різницю між перемогою та поразкою (Morgenthau, 1977, с. 5-6). Це, на його думку, обумовило існування парадоксів, що впливає на існуванням ядерної зброї та ядерної стратегії (Morgenthau, 1964, с. 23). По-перше, побоювання використовувати ядерну зброю через її руйнівну спроможність та невпевненість щодо готовності супротивника до удару у

відповідь стримував застосування не тільки ядерної, але й конвенційної зброї. По-друге, обмежена ядерна війна не є можливою, оскільки межа між тактичною та стратегічною зброєю доволі розпливчата. Це збільшує ризик незворотних наслідків, а отже вимагає ретельного пошуку життєздатної ядерної стратегії, яка дозволила б уникнути ризику виникнення ядерної війни. По-третє, протиріччя між існуючою гонкою ядерних озброєнь з одночасними спробами зупинити її перетворює концепцію оборони на концепцію взаємної загрози. Нарешті, реалізація політики ядерного альянсу для захисту своїх інтересів, безпеки партнерів з метою запобігти розповсюдженню ядерної зброї робило структуру такого альянсу ненадійною (Morgenthau, 1964, с. 23).

Однак ці роздуми Моргентхау не відповідали викликам біполярної системи міжнародних відносин, в якій, за оцінками і Генрі Кіссінджера, і Кеннета Уолтца, ядерна зброя має стабілізуючий характер, знижуючи ризик переростання конфліктів у повномасштабну війну (Waltz, 1988, с. 624). Так, Г. Кіссінджер вважає, що більшість лідерів великих ядерних держав ймовірніше погодяться на компроміс чи навіть поразку, а ніж допускать спустошливі наслідки ядерної війни. В цьому і полягає, на його думку, «парадокс ядерної ери»: «зростання ядерного потенціалу – і, отже, набуття величезної сукупної потужності – неминуче супроводжується відповідним зниженням бажання його використовувати» (Kissinger, 2001, с. 23).

К. Уолтц, аналізуючи зміни системи міжнародних відносин, наголошує, що поява ядерної зброї була найбільшою з таких змін. І хоча вона не змінила анархічної структури міжнародної системи, ЯЗ «рішуче змінює те, як одні держави забезпечують власну безпеку та, можливо, безпеку інших» (Waltz, 2000, с. 5). Встановлення біполярної системи, на думку Уолтца, створило відчуття стабільності, зменшило ймовірність війни не тільки між ядерними наддержавами, але й кількості збройних конфліктів між їхніми союзниками, сприяло врегулюванню криз та запобіганню ескалації суперечок та ризику ядерної війни, яку неможливо виграти.

Втім, анархічність міжнародної системи примушує держави до здобуття найпотужніших інструментів виживання та гарантування абсолютної безпеки. Тож в ядерну епоху саме володіння ЯЗ розглядається раціональними державами як найбільш розумна відповідь на загрозу не тільки від ядерної війни, але й конфліктів із застосуванням конвенційної зброї. Отже, переконані неореалісти, ядерне стримування надійно працює, що не може не підштовхувати держави, які прагнуть до забезпечення власної безпеки, до придбання ядерної зброї (Ruble, 2009, с. 6).

За Уолтцом, ядерний чинник є засобом підтримання миру: «ядерна зброя пом'якшує поведінку своїх власників і змушує їх бути обережними щоразу, коли кризи загрожують вийти з-під контролю» (Waltz, 2000, с. 36). Від застосування ЯЗ лідерів утримують як нищівні наслідки його застосування, навіть якщо використання ядерного потенціалу може гарантувати перемогу, так і впевненість в тому, що супротивник завдасть ядерного удару у відповідь. На думку К. Уолтца, головна дилема лідерів ядерних держав полягає в тому, яким чином гарантуючи власну безпеку можна досягти та утримувати стан відносної стабільності в умовах анархічної структури міжнародних відносин та існування конфліктів між ними (Waltz, 1988, с. 626). Отже, робить висновок Уолтц, під час глибоких змін у світовій політиці напруженість і конфлікти між державами загострюються і тільки ядерна зброя зберігає мир між тими, хто користується її захистом (Waltz, 2000, с. 36).

Дійсно, американську ядерну політику часто пояснюють як необхідну та раціональну відповідь на імперативи анархічної міжнародної політичної системи, в якій ЯЗ Сполучених Штатів виконує безліч функцій протягом усього періоду свого існування (Ritchie, 2009, с. 4). Вона не лише є найпотужнішим захистом національної безпеки від звичайних і ядерних атак, але й захищає американських союзників в рамках розширеного стримування.

Зміна міжнародного середовища після завершення «холодної війни» призвела до перегляду окремих завдань та ролі ЯЗ. Зокрема, аналіз стратегічних документів, перш за все Огляду ядерної політики та Стратегії

національної безпеки, демонструють особливості ядерних стратегій окремих президентів та їхніх адміністрацій. Так, завершення глобального протистояння між США та СРСР, досягнення згоди щодо скорочення СНО між Вашингтоном та Москвою наприкінці ХХ ст. та виявлення секретних ядерних програм окремих держав визначили закріплення концепції контррозповсюдження та можливості використання ЯЗ проти країн-ізоїв і терористичних організацій, переважно за часів адміністрацій Дж. Буша мол..

Поширення ідей про ліберальний світоустрій та нормативно-правовий міжнародний порядок сприяло проголошенню президентом Б. Обамою намірів про зменшення ролі ЯЗ в його стратегії національної безпеки, а отже й створення нового стратегічного озброєння. Д. Трамп в умовах посилення геополітичного протистояння з Китаєм та росією, а також загостренням проблем ядерних програм Ірану та КНДР ініціював перегляд всіх аспектів ядерного потенціалу держави, «щоб гарантувати, що ядерне стримування Сполучених Штатів є сучасним, надійним, гнучким, стійким, готовим і належним чином адаптованим для стримування загроз ХХІ ст. та заспокоєння наших союзників» (Kaczmarek, Lazarou, Guevara, 2017).

Джо Байден мав намір відмовитися від принципу «першого використання» та працювати над тим, аби єдиною метою ядерного арсеналу США було стримування ядерної атаки та, якщо необхідно, відповіді на неї (Kimball, 2022, December). Однак повномасштабна війна росії проти України, що розпочалася у лютому 2022 р. обумовило повернення до базової функції ЯЗ як «унікального засобу стримування, який не може замінити жоден інший елемент військової могутності США», а отже і визначення ядерного стримування основою національної оборони США. Разом з тим, визнається, що «лише стримування не зменшить ядерну небезпеку», його потрібно посилювати контролем над озброєннями, нерозповсюдженням ядерної зброї та зниженням ризику (2022 National Defense Strategy, 2022).

Ситуацію з анархічністю та нестабільністю міжнародної системи також коментують представники «наступального» реалізму, які впевнені, що анархія

є постійним стимулом для держави нарощувати свої сили в порівнянні з силами інших держав і вдаватися до експансії в тих випадках, коли вигоди від подібної політики перевершують витрати. Тому в умовах анархії і невизначеності держави повинні вдаватися до військового будівництва, односторонньої дипломатії, ізоляціоністської економічної політики і експансії. Доречними тут будуть слова одного з представників цієї течії Д. Міршаймера, який вказує, що в умовах невизначеного міжнародного середовища будь-яка держава використовуватиме свою силу для виживання та заподіяння шкоди іншим через невпевненість щодо намірів інших держав. За таких обставин розвиток військової потужності та посилення безпеки набуває першочергового значення, оскільки ультимативна безпека будь-якої держави досяжна лише, якщо ця держава є найсильнішою в системі (Mearsheimer, 2001, с. 143-145). Посилаючись на раціональність дій акторів як гарантію того, що максимальне збільшення потужності не обов'язково призведе до самознищення, дослідник допускає можливість не стримувати потенційного гегемона, а за певних обставин приєднуватися до нього (International Relations Theory, 2007, с. 18).

Варто зазначити, що ядерна політика США наводить приклади реалізації такого підходу. І хоча мова йде не про стримування гегемону, втім вона виявилася ефективною в рамках політики нерозповсюдження. Саме впровадження розширеного стримування Сполученими Штатами в рамках НАТО дозволило утримати держави Європи від подальшого розвитку ядерних програм, в той час як надання гарантій та укладання стратегічних альянсів сприяло закриттю ядерних програм Республіки Корея та Японії.

Іншим важливим аспектом теорії Міршаймера є надання структурних пояснень війни великих держав, припускаючи, що основні причини криються, по-перше, в архітектурі міжнародної системи, а по-друге, у кількості великих держав і скільки сили кожна така держава контролює (Mearsheimer, 2001, с. 337). Великі війни за владу найменш вірогідні в біполярності, де система містить лише дві потужні сили, оскільки потенційні конфлікти через

дисбаланс сили або прорахунків невдалого стримування відбуваються набагато рідше. Міршаймер вважає, що загалом багатополярність більш схильна до війни, ніж біполярність; однак деякі конфігурації багатополярної силової моделі є більш небезпечними, ніж інші. Масштабні війни за владу є найімовірнішими, коли багатополярні системи розбалансовані; тобто коли різниця у можливостях між першою та другою державами в системі така, що наймогутніші держави мають засоби для встановлення гегемонії. Міршаймер припускає, що три можливі архітектури систем варіюються від незбалансованої багатополярності, схильної до війни, до миролюбної біполярності, в той час як збалансована багатополярність знаходиться десь між ними (Mearsheimer, 2001, с. 337-346).

Таким чином, «наступальний» реалізм виходить з того, що інтереси одних держав не можуть збігатися з інтересами інших держав, між ними завжди існує конфлікт, а головною метою будь-якої держави є отримання доступу до різних ресурсів. Заради отримання такого доступу та захисту своїх інтересів держава використовує силу, поки це вигідно. Саме наявність сильної держави і прагнення до гегемонії забезпечує стабільність у міжнародних відносинах, оскільки ніхто не буде відкрито протистояти свідомо більш сильному і могутньому противнику. Прихильники «наступального» реалізму також виходять з того, що між державами ведеться постійне змагання за досягнення безпеки, заперечують перспективи успішного міжнародного співробітництва, стан стабільного миру вважають практично недосяжним. Тобто безпека розглядається в абсолютних значеннях, як феномен, який досягається в ході суперництва між державами.

Узагальнюючи різні аргументи представників політичного реалізму і неореалізму, можна побачити, що усі вони говорять про «стримування» як засади суперництва та інструмент попередження переростання протиріч у повномасштабну війну. Традиційно стримування є політикою, яка застосовує воєнну силу для переконання потенційного противника в тому, що його втрати у разі конфлікту значно перевищать потенційні вигоди (Синовец, 2008, с. 11).

За Патріком Морганом, стримування є фундаментальною стратегією та методом контролю ескалації як у міжнародних, так і всередині державних конфліктів, обраних суб'єктом для запобігання нападу на себе чи інших осіб, яких він хоче захистити (Morgan, 2019, с. 51). Александр Джордж та Річард Смок визначають стримування як «переконавання опонента в тому, що витрати та/або ризики певного курсу/дій, які він може вжити, переважають його переваги» (George & Smoke, 1974, с. 11). Тобто стримування є загрозою використання сили з метою утримати противника від небажаних дій (Rühle, 2015).

І хоча стримування в міжнародних відносинах використовувалося та досліджувалося з давніх часів, в умовах появи ядерної зброї в арсеналі окремих держав воно набуває нового звучання. На думку П. Моргана та Джорджа Квестера, саме поява двох ворожих ядерних держав у поєднанні з Корейською війною різко привернула увагу до стримування як явища в теоретичному та практичному осмисленні (Morgan & Quester, 2011, с. 21-22). Як зазначає П. Сіновець, з появою ЯЗ змінився ступінь ефективності стримування, однак ефект гарантованої вразливості держав-суперників кардинально змінив сутність оборони та міжнародної системи в цілому (Сіновець, 2004, с. 33). Це відбулося через втрату значення традиційної дилеми безпеки та заміну її на дилему стримування, оскільки ЯЗ як засіб захисту людства є одночасно й інструментом його глобального знищення. Тим не менш, як зазначає П. Морган, ЯЗ швидко перетворила стримування на стратегію запобігання новій великій війні та будь-якому подальшому використанню ядерної зброї, ключовим фактором формування миру та безпеки і головним рушієм у розвитку сучасного контролю над озброєннями (Morgan, 2019, с. 51).

П. Морган поділяє ядерне стримування на «загальне» та «негайне» стримування (Morgan, 2019, с. 52-53). Перший варіант передбачає, що держава або група держав зберігає постійну військову позицію та має сили, призначені для відлякування потенційних нападів. Другий – держава перебуває під

загрозою ядерного удару чи іншого серйозного нападу, і переводить деякі або усі його сили та уряд у значно підвищеній рівень готовності. Саме загальне стримування домінувало протягом «холодної війни», періодично коригуючись до змін у міжнародній системі для підтримки балансу сил і стабілізації регіональних і глобальних зусиль з управління міжнародною безпекою. Негайне стримування передбачає інтенсивну кризу з назріваючим спалахом боїв або навіть деякими обмеженими боями, які вже тривають. З такою напругою приходиться страх перед ірраціональністю чи помилками, які спровокують смерть і руйнування, що призводить до збільшення страху та спроб придушити все це в останню хвилину. Найвідомішим прикладом є Карибська криза 1962 р., однак заява президента росії В. Путіна про переведення ядерних сил в режим підвищеної готовності також є прикладом негайного стримування. Як зазначив посол росії в ООН Василь Небензя, Москва здійснює «своєрідне стримування» (Bugos, 2022, March).

Герман Кан та Девід Тарр виокремлюють три типи стримування: 1) стримування прямого нападу; 2) застосування стратегічних загроз для стримування дуже провокаційних дій проти союзників; 3) поступове або контрольоване стримування через обмежені загрози для вирішування більшості інших видів викликів (Taft, 1991, с. 70). Тож в основі стримування знаходиться загроза та страх реалізації загрози, тобто переконливості загрози. За словами Г. Кіссінджера, стримування складається з комбінації сили, волі до її застосування та розуміння цієї готовності противником (Kissinger, 1960, с. 171). Д. Тарр, зокрема, підкреслює, що загроза покарання може обмежити розвиток конфліктної ситуації навіть на неприпустимих рівнях ескалації (Taft, 1991, с. 64).

Ключовою категорією в цьому відіграє переконливість, яка, за висловом Лоуренса Фрідмана, є «чарівним інгредієнтом стримування» і яка визначає ефективність стримування (Freedman, 2004, с. 6-7). Крім того, вважає дослідник, стримування базується на уявленні одного з супротивників, що він може легко маніпулювати розрахунками іншого, щоб запобігти завданню

збитків. Один із наслідків полягає в тому, що держава або альянс вводить стримування у відносини, коли вона задоволена статус-кво і хоче уникнути різкого та незворотного розриву, якоїсь дії чи події, яка, на її думку, глибоко суперечила її інтересам. Коли стримування діє ефективно, обидві сторони у відносинах повинні вірити, що вони можуть досягти своїх інтересів, не кидаючи повного виклику іншій (Mazarr & Goodby, 2011, с. 49).

Стівен Цімбала вказує, що знати, коли стримування «працює» за відсутності будь-якої атаки, завжди було проблематично: виклик доведення негативу рідко призводить до незаперечних положень про причину та наслідок (Cimbala, 2016, с. 2). На практиці це призвело до конфлікту між стримуванням та підготовкою до попереджувального удару шляхом збільшення стратегічних та створення величезних тактичних ядерних арсеналів, дебатів щодо протиракетної оборони, набору союзників і клієнтів із відповідними розширеними позиціями стримування з кожної сторони (Morgan & Quester, 2011, с. 23). Маніпулювання ядерною зброєю зобов'язане мати стовідсоткову гарантію надійності, в іншому випадку, воно може призвести до катастрофічних наслідків (Wilson, 2008, с. 424). Тим не менш, дослідники переконані, що психологічний ефект загрози неприйнятному контрудару тривалий час вдавалося стримувати великі держави від великих війн, стабілізувати міжнародну систему. Стимування не було ідеальним, підкреслює Морган, але воно було ефективним (Morgan, 2019, с. 52).

Марк Белл підкреслює, що завдяки масштабу і швидкості руйнування, яке може спричинити ЯЗ, відносна здатність завдати удару у відповідь і неможливість захисту від ядерної атаки ЯЗ є потужним стримуючим засобом проти найважливіших загроз безпеці, з якими стикаються держави: вторгнення чи інші серйозні атаки (Bell, 2019, с. 6). Додатковим стримуючим чинником, на думку дослідника, є факт, що ядерна зброя є невеликою, її легко приховати, і нападники навряд чи знають її місцезнаходження з упевненістю, що посилює відчуття невпевненості навіть для ядерних держав.

К. Уолтц також вказує, що «ядерна зброя може виконувати своє завдання стримування незалежно від того, що роблять інші країни», оскільки «висока вибухова потужність може міститися в малих упаковках, легко досягти невразливості достатньої кількості боєголовок, а доставці боєголовок неможливо перешкодити» (Waltz, 1990, с. 732). А оскільки безпека є першочерговою метою держав в архаїчній міжнародній системі, незахищеність є головною рушійною силою багатьох агресивних дій, щоб підвищити свою безпеку, таких як участь у гонці озброєнь, утворення альянсів або агресія проти інших держав. Гарантуючи безпеку держави, ЯЗ має зменшити схильність держав до такої поведінки. Таким чином, світ із ядерною зброєю є безпечнішим і мирнішим, ніж той, у якому держави зі звичайними озброєннями повинні змагатися за безпеку на кожному кроці. Ядерна зброя «по суті усуває дилему безпеки», яка породжує недовіру між державами, вважає Чарльз Глазер (Glaser, 1990, с. 361).

З цим погоджується Майкл Мандельмаум: «ядерна ера» та «холодна війна» народжені двійнятами»; і саме «холодна війна» була найкращим принципом впорядкування ядерної епохи, а стримування найпотужнішим в Європі; в той час як завершення цього глобального протистояння між США та радянським союзом поставило роль ядерної зброї під сумнів (Mandelbaum, 1997, с. 73). Продовжуючи розмірковування М. Мандельбаума, чи можна говорити, що і ядерне стримування як базова стратегія ядерної політики США також змінюється у XXI столітті?

В першу чергу, варто зазначити, що завершення «холодної війни» кардинально вплинуло на ядерну політику Сполучених Штатів, що було викликано як зміною «ворога», так і появою нових загроз. П. Сіновець зазначає, що наявність низки «країн-зłodіїв», які мають ядерні амбіції, ставлять під питання ефективність ЯЗ США як інструмента політичного тиску та стримування від потенційних майбутніх ядерних війн (Сіновець, 2008, с. 74). Це, як підкреслює дослідниця, призвело до появи дискусій щодо зниження переконливості ядерного стримування через перенос зони конфліктності з

глобального рівня на регіональній. Але важливішим є те, що чинник раціональності стримування втрачає свою ефективність через переміщення образу «ворога» на досить непередбачуваних акторів. Саме про це сказав заступник держсекретаря США Джон Р. Болтон: «Ідею про те, що хороші теорії стримування працюють проти всіх... щойно було спростовано подіями 11 вересня» (Arkin, 2002). Після терактів 11 вересня 2001 р. «доктрина Буша» стверджувала, що стримування є недостатнім в середовищі нових типів акторів, озброєних ЗМЗ (таких як держави-ізгої та терористичні організації), і час від часу буде необхідним застосовувати попередження. Ці чинники, робить висновок дослідниця, є підставами сумніватися в тому, що класичне ядерне стримування дійсно спрацює у відповідальний момент (Сіновець, 2016, с. 267-268). Подібну думку наводить У. Вілсон, говорячи, що ядерне стримування є досить ефективним в мирний час, втім, він не покладає на нього великих надій в умовах кризи (Wilson, 2008, с. 424).

Інші дослідники також звертають увагу на нові загрози, що роблять питання безпеки складнішими, оскільки вони проявляються повільно, а не з'являються раптово, змінюючи статус-кво. Тому їх важче стримувати в класичних термінах. Глобалізація, розвиток інформаційних технологій, технологічний розвиток та інші чинники посилюють різноманітні асиметрії, що виникають у владних відносинах між державами. Зокрема, в контексті ядерного стримування існує проблема «асиметрії інтересів», коли менша держава має на кону життєво важливі інтереси, тоді як стримуюча держава має лише другорядні інтереси. З іншого боку, існує «дилема асиметричної війни», в якій великі держави, що реалізують політику стримування, потрапляють у пастку. На прикладі Ірану можна побачити сутність цієї дилеми: так, погрози силою з метою зупинити розвиток ядерної програми може бути використані Тегераном, щоб згуртувати підтримку свого ядерного вибору. З іншого боку, сторона стримування має визнати наявність ядерного арсеналу і намагатиметься стримати його використання, ризикуючи всіма класичними міжкультурними проблемами прорахунків, а також комплексними

небезпеками стримування, які випливають із щільної мережі стримуючих відносин Ірану з Ізраїлем, Хезболлою, ХАМАС, Іраком, Сирією та інші (Mazarr & Goodby, 2011, с. 57).

Тим не менш, стримування залишається надзвичайно важливою концепцією в епоху ядерної багатополлярності. Морган зазначає, що концепція стримування не була розроблена для сучасних криз, безлічі типів акторів, для такої кількості потенційних ситуацій нападу, тероризму та інших викликів та загроз (Morgan, 2019, с. 53). Цімбала, наприклад, вказує, що в умовах напруженості між НАТО та росією, яка може перерости в конфлікт «під ядерною тінню» та можливості втягування ядерних держав за межами Європи в регіональні війни з потенціалом перерости в ядерні конфлікти, завдання стримування полягає в застосуванні теорії та логіки стримування до складної мозаїки державних і недержавних акторів, які відіграватимуть важливу роль у геополітиці XXI століття (Cimbala, 2016, с. 3). Повернення геополітичного протистояння між великими державами повернули ознаки залежності від ЯЗ, що поряд із збільшенням військових витрат, модернізованими ракетами та ядерними боєголовками та більшою військовою позицією на кордонах, на морі чи в повітрі роблять спроби ефективного стримування складнішими, часом навіть непередбачуваними та некерованими.

Важливим моментом в цьому відношенні є занепад співробітництва між США, росією та відстороненість Китаю від спільних зусиль стримування. Виявляється, що Сполучені Штати опікуються проблемами стримування в Європі, на Близькому Сході, Північно-Східній Азії, Південній Азії та частинах Африки у глобальній перспективі, тоді як багато інших держав практикують стримування в їхньому оточенні. Комплексність середовища, фрагментована багатополлярність, політичний тиск та спірність пріоритетності національних інтересів – ці та інші чинники не сприяють використанню лише традиційних елементів стримування. Зокрема, політика КНДР та Ірану, які вдаються до поступового підходу «нарізання саямі», тобто рухаються крок за кроком і грають національними інтересами одних великих держав проти інших, а не

вживають дій, які вважатимуться «різким і незворотним розривом», вимагає від США вдаватися до спорідненого стримуванню поняття «примусу» або стримувального/примусового діалогу, під час якого обидві сторони зазвичай пробираються крізь туман проміжних переговорів і «паketних угод», залишаючи остаточне врегулювання абсолютно невизначеним.

Тут варто зазначити, що примусова дипломатія є частиною стратегії стримування та передбачає примушування когось зробити щось, пред'явлення вимоги та підкріплення її «загрозою покарання за невиконання, яка буде надійною та достатньо сильною, аби переконати його, що в його інтересах виконати вимогу» (George & Simons, 1994, с. 2). Стимування зосереджується на діях, які ще не вжиті, тоді як дипломатія примусу спрямована на дії, які вже здійснюються. При цьому виокремлюють зусилля, що мають за мету або примусити до якихось дій («compellence») або утримати від таких дій («coercion»). Мазарр та Гудбі підкреслюють, що хоча стимування та примус завжди були спорідненими концепціями, однак нові виклики, особливо ті, які створюють ризики, що не є екзистенційними, ще більше стирають відмінності, роблячи більший акцент на те, що ми називатимемо «комплексними» викликами (Mazarr & Goodby, 2011, с. 50-51). На практиці ця концепція реалізується Сполученими Штатами щодо Ірану та КНДР та спрямована на стимування подальшого прогресу в розповсюдженні ядерної зброї та примушенні рухатися назад.

Тож, наприкінці ХХ - початку ХХІ ст. науковці активно обговорювали доцільність ЯЗ та ядерного стримування в політиці США та міжнародній безпеці. Серед представників ліберальної течії, які ратували за відмову від ядерного стримування та заміну ЯЗ на конвенційну зброю є Н. Таннелвальд, Є. Крепиневич, Б. Блекман і К. Фішер. У своїх дискусіях вони підкреслюють зміну природи загроз, локалізацію конфліктів, а отже недоречність використання у подальшому ядерної зброї у зовнішній політиці та стримуванні (Nuclear Deterrence, 1993; Krepinevich & Kosiak, 1998, с. 26-33). Зокрема, Ніна Таннелвальд в своїй праці «Ядерне табу: США та

невикористання ядерної зброї з 1945 р.» стверджує, що невикористання ЯЗ в історії США після Хіросіми та Нагасакі визначається серед іншого і «ядерним табу, зокрема, практика стримування спирається на ядерне табу» (Tannenwald, 2008, с. 2). Разом з тим, дослідниця пов'язує матеріальні фактори (бомба) та ідейні фактори (норми, вірування, цінності, ідентичності) з матеріальним результатом (скидання або запуск ядерної зброї), що підтверджує факт постійного використання чинника ЯЗ в термінах ідейних результатів. Найбільше це проявляється в контексті ідентичності: володіння ядерною зброєю становить колективну ідентичність між власниками ядерної зброї та тими, хто такою зброєю не володіє.

Доречним тут буде навести міркування Семюеля Хантінгтона, який говорить, що в той час, як США скорочують свою військову міць, з'являються «держави-зброї», які збільшують імпорту зброї із західних і незахідних джерел і розвивають власне виробництво зброї (Huntington, 1993, с. 42). Оскільки це суперечить режиму контролю над озброєннями та загрожує інтересам Заходу, зокрема США, зростає конфлікт між Заходом та «конфуціансько-ісламськими державами», який головним чином зосереджений на ядерній, хімічній і біологічній зброї, балістичних ракетах та інших засобах доставки. США очолюють західну політику щодо нерозповсюдження як універсальної норми, однак «незахідні країни», за Хантінгтоном, відстоюють своє право придбати та розгорнути будь-яку зброю, яку вони вважають необхідною для своєї безпеки, керуючись словами міністра оборони Індії, коли його запитали, який урок він виніс з війни в Перській затоці: «Не воюйте зі Сполученими Штатами, якщо у вас немає ядерної зброї» (Huntington, 1993, с. 42-43). Отже, можна погодитися, що, з точки зору КНДР та Ірану, ЯЗ та ракети розглядаються як «потенційний вирівнювач переваги» західної сили.

Етель Золінгер, аналізуючи ядерну логіку держав, вважає, що серед важливих чинників, які визначають ядерний вибір держав, вартують уваги ступень бажання лідерів інтегруватися в глобальну економіку. Прибічники інтеграції мають стимули уникати політичних, економічних, репутаційних та

альтернативних витрат на придбання «незрозумілої зброї, оскільки такі витрати шкодять внутрішньому порядку денному, що сприяє інтернаціоналізації». І навпаки, продовжує дослідниця, лідери, які відкидають інтернаціоналізацію, несуть менше таких витрат і мають більше стимулів використовувати ядерну зброю як інструмент внутрішньополітичної конкуренції та для збереження влади (Solinger, 2007, с. 4-5).

М. Белл, у свою чергу, звертає увагу на те, що ЯЗ впливає на поведінку держав, сприяючи:

1) агресії, тобто більш войовничому переслідуванню цілей у вже існуючих суперечках або в гонитві за раніше визначеними інтересами;

2) розширенню цілей держави в міжнародній політиці, включаючи утворення нових альянсів або конфліктних відносин;

3) більшій незалежності, зокрема, здійснювати дії, які не підтримує союзник;

4) зміцненню альянсу, партнера чи союзника;

5) непохитності, тобто зменшенню схильності відступати в суперечках або у відповідь на примус, а також підвищеній готовності захищати статус-кво;

6) досягненню компромісу, зокрема приймати менше у вже існуючих суперечках (Bell, 2015, с. 87-88).

Комбінуючи різні моделі поведінки, держави використовують свою ядерну зброю, щоб брати участь у змаганні за безпеку та досягати політичних цілей і прагнень, які держава вважала привабливими до придбання ядерної зброї, робить висновок Белл (Bell, 2019, с. 23). Однак, чому в такому разі, запитує дослідник, так мало держав володіють ЯЗ?

Відповідаючи на запитання, Белл підкреслює роль США у запобіганні розповсюдженню. Дійсно, можна констатувати, що нерозповсюдження було послідовною метою зовнішньої політики США з кінця Другої світової війни. Навіть Д. Трамп, який як кандидат робив заяви про готовність бачити, як союзники отримують ядерну зброю, утримався у подальшому від подібних

заяв, оскільки розповсюдження чи то супротивниками, чи союзниками завдає шкоди інтересам США (Bell, 2019, с. 24-25). Беззаперечно, противники США можуть використовувати ЯЗ, щоб полегшити агресію проти США або їхніх союзників, краще протистояти викликам з боку США або підтримати своїх власних союзників. Так, лідери КНДР неодноразово говорили про це. Регіональна політика Ірану надає докази такого підходу, підтримуючи антиамериканські проксі-режими та терористичні угруповання на Близькому Сході. Втім і союзники США можуть використовувати ЯЗ різними способами, які суперечать інтересам США: наприклад, дискусії щодо військово-політичної незалежності європейських держав послаблює єдність НАТО, в той час як обговорення перспектив повернення до ядерного вибору в Японії та РК може сприяти ескалації на Корейському півострові, що призведе до втягування США в конфлікт.

Тож можна припустити, що застосування ЯЗ як стримуючого чинника в контексті нерозповсюдження в період після «холодної війни» розглядається як стимул для ядерного розповсюдження, що посилюється зміною та непередбачуваністю зовнішнього середовища, наявності суперників та реальних і потенційних загроз безпеки. У сукупності ці чинники ускладнюють прогнози та розширюють цілі та завдання, які держави переслідують розвиваючи ядерні програми. Мітчелл Різ, зокрема, вказує, що поточна «епоха тривоги» визначається «потенційним нестримним поширенням ядерної зброї», яку багато країн можуть розглядати як корисний, навіть важливий інструмент для підтримки безпеки у світі Гоббса, де життя «бідне, огидне, жорстоке та коротке» (The Nuclear Tipping Point, 2004, с. 3).

У цьому середовищі підштовхнути країни до стрімкого отримання незалежного ядерного арсеналу може бути спровоковано наступними подіями: 1) оволодіння ЯЗ новим учасником ДНЯЗ може спровокувати подібну реакцію інших у регіоні (особливо на Близькому Сході і Північно-Східній Азії); 2) фактичне використання хімічної та біологічної зброї також може спонукати країни мати ЯЗ як засіб стримування. Найтривожніше, на думку М. Різа, є те,

що навіть розпливчасте відчуття неминучості розповсюдження та марності самообмеження може переконати країни, що «неядерна чеснота – це «гра в кухоль», за яку вони чіпляються на свій страх і ризик». Іншим варіантом може стати політика хеджування, коли країни не поспішатимуть перетнути ядерну фінішну пряму, а радше тихо й методично працюватимуть над отриманням технологій і матеріалів, необхідних для створення ядерних бомб, як тільки буде прийнято політичне рішення (The Nuclear Tipping Point, 2004, с. 4). Саме останній варіант можна простежити в ситуації з Іраном та його ядерною програмою у XXI ст..

Ричард Беттс переконаний, що небезпека не є беззаперечним аргументом на користь ядерної зброї, але за відсутності сильного союзника, що володіє ЯЗ, неядерні держави матимуть причини для ядерного вибору (Betts, 2000, с. 63). Скотт Сейган також підкреслює, що національні безпекові міркування як причини ядерного розповсюдження не є достатніми для розуміння ядерного вибору держав. Для цього потрібно зважати також на наступні причини: по-перше, це наявність конкурентного середовища безпеки та необхідність стримувати зовнішню агресію; по-друге, існування внутрішньополітичних груп, які підтримують або заохочують розвиток ядерної програми; по-третє, сприйняття ЯЗ як вагомого елемента престижу та статусу держави в системі міжнародних відносин (Sagan, 1996-1997, с. 55).

Ці міркування підтверджуються проблемами, з якими зіткнулися США у XXI ст. в контексті стримування розповсюдження ЯЗ, зокрема у відносинах з КНДР та Іраном. Так, не розуміння внутрішньої ситуації в Північній Кореї викликало надії щодо прогресу з денуклеаризації у 2011 р. після смерті попереднього лідера Ким Чен Іра. А чинник престижу та конкуренції з Південною Кореєю та Японією, які покладаються на альянс зі Сполученими Штатами, тільки посилює ядерні амбіції Пхеньяну. Так само і з Іраном: регіональне середовище, де Вашингтон має інтереси та союзників, наявність ядерних держав (зокрема, Індія та Ізраїль), а також вплив релігійного лідера – все це впливає на ядерну політику Тегерану. Але в такому випадку ситуація

повертається до реалістичної парадигми: прагнення до безпеки через балансування сил цілком може призвести до так званої дилеми безпеки та гонки озброєнь, які насправді створюють ще більшу небезпеку. У сфері ядерної зброї це призводить до передбачення, вказує Л. Нік, що рішення держави А створити ЯЗ для захисту своєї безпеки вплине на її суперника – державу В, – яка почуватиметься незахищеною і, намагаючись збалансувати силу держави А, також оволодіє ЯЗ. Далі, держава С може розглядати ядерну зброю держави В як загрозу для себе або регіону, де існує напруженість, що призведе до ланцюгової реакції розповсюдження ядерної зброї (Neack, 2003, с. 51-52).

І це підтверджує тезу П. Сіновець, що попри сумнівів щодо ефективності та універсальності ядерного стримування все ще відсутня альтернативна й ефективна стратегія відносин із супротивниками (Сіновець, 2010, с. 76). Однак, на думку дослідниці, саме поява нових загроз режиму ядерного нерозповсюдження формує поняття «комплексне стримування», яке трактує постбіполярне стримування як життєздатну, складнішу систему, що заснована на посиленні ролі зв'язків між елементами цієї системи та «індивідуалізації елементів» теорії стримування щодо окремих об'єктів її застосування (Сіновець, 2010, с. 76). Морган та Квестер також вказують, що тривале застосування стримування під час «холодної війни» не було замінено чимось іншим після 1991 року; крім того зберіглися існуючі домовленості, на яких базувалося стримування. А загальна невизначеність постбіполярної міжнародної політики обумовили той факт, що великі держави зберегли свої фундаментальні можливості ядерного стримування, незважаючи на те, що не мали очевидної потреби стримувати атаки між собою та не мали інших дійсно серйозних ворогів, для стримування яких потрібна була б ядерна загроза.

Втім, сьогодні стримування є менш помітним та ефективним, що пов'язано з більш розпливчастим та неявним характером загроз, застосуванні прихованого стримування, обмеження щодо застосування сили, регіональним характером ядерного стримування, зменшенням переконливості загрози

покарання чи навпаки отримання протилежного від бажаного результату від того, проти кого спрямоване стримування.

Попри зазначені проблеми та обмеження стримування США залишаються основним практиком цього підходу, оскільки саме вони постійно керують регіональними системами безпеки в Європі, на Близькому Сході та в Східній Азії. Управління глобальною та регіональною безпекою США все ще функціонує в основному через регіональні коаліції та альянси, які побудовані навколо можливостей проєкції американської сили, передового розгортання та розширеного стримування. Здебільшого мова йде про загальне стримування, в тому числі у відносинах з Китаєм. Винятком вважаються відносини з Північною Кореєю, Іраном і терористичними угрупованнями, проти яких застосовується «серійне стримування» - багаторазове застосування заходів для нанесення певної шкоди (погрози, санкції, військові дії) (Payne, 2008, с. 1).

1.2. Категоріальний апарат дослідження

Перш ніж перейти до аналізу ключових напрямків ядерної політики США у XXI ст. доречним видається визначитися з дефініцією основних понять, що використовуються в даному дисертаційному дослідженні. Щоправда, потрібно відзначити, що немає єдиного тлумачення окремих понять. Зокрема, ядерна політика Сполучених Штатів представлена в Огляді ядерної політики, базовому документі, який розкриває бачення та підходи тієї чи іншої адміністрації Білого дому щодо ролі ядерної зброї, стримування та ядерного нерозповсюдження. Разом з тим, жоден ОЯП, який було опубліковано у відкритому доступі у XXI ст. не містить дефініції «ядерна політика». Втім, кожен документ декларує, яка роль відводиться ядерній зброї в поточному безпековому середовищі, яка стратегія буде реалізовуватися, яке місце займає стримування, контроль над озброєнням та проблема ядерного розповсюдження.

Нік Річі зазначає, що дебати щодо ядерної політики точаться навколо її широкого визначення, що включає декларативну ядерну політику, оперативну

ядерну політику, сприйняття стратегічної загрози, структуру сил, комплекс виробництва ядерної зброї та контроль над ядерною зброєю (Ritchie, 2009, с. 3). Він також посилається на слова генерала Джорджа Лі Батлера, який, будучи головою Стратегічного командування США, у 1993 р. заявив, що політика щодо ядерної зброї має ґрунтуватися на «суворій оцінці складної взаємодії між розташуванням сил, контролем над озброєннями права та обмеження, вимоги до фінансування та цільові директиви». Це також підтримує Леон Слосс, який у 2001 році стверджував, що теми ядерного стримування, протиракетної оборони, ядерної зброї, виробничого комплексу та контролю над озброєннями більше не можна розглядати окремо, а слід розглядати в рамках, що вивчає «загальну ядерну політику» (Ritchie, 2009, с. 4).

Тож аналіз ОЯП надає підстави визначити ядерну політику США як комплекс пріоритетів зовнішньої політики та національної безпеки, оцінок безпекового середовища та стратегічної ситуації на глобальному та регіональному рівні, а також стратегію ядерного стримування та нерозповсюдження. Це пояснює, чому більшість англомовних дослідників використовує поняття «політика ядерної зброї» США, що свідчить про зберігання ролі ЯЗ, що базується на тріаді ядерних сил (МБР, БРПЧ та бомбардувальники) як центрального елемента національної безпеки та стримування (U.S. Nuclear Policy, 2001; Ritchie, 2009).

Також під час аналізу ядерної політики США чи політики ЯЗ США дослідники говорять про основну мету або завдання цієї політики. Так, Уільям Перрі, Brent Скуокрофт та Чарльз Фергюсон вказують, що основна мета ядерної політики США – запобігти використанню ядерної зброї будь-якою державою чи недержавним суб'єктом і поширенню ЯЗ серед інших держав чи будь-яких недержавних суб'єктів (Perry, Scowcroft & Ferguson, 2009).

В контексті даного дослідження найбільш повним є визначення, яке наводять Джордж Перквіч та Пранай Вадді: ядерна політика – це «політика, яка заохочує стабільні стосунки стримування між політичними супротивниками, допомагає зберегти та зміцнити міжнародну співпрацю у

запобіганні розповсюдженню та можливому використанню ядерної зброї, одночасно сприяючи зменшенню загроз і арсеналів (Perkovich & Vaddi, 2021).

Як можна побачити стримування є ключовим елементом ядерної політики США з контролю над озброєнням та розповсюдженням. Цікавим є висновок П. Сіновець, яка зазначає, що «ядерне «стримування» є законом не протистояння, але співіснування в умовах володіння державами наймогутнішої деструктивної сили, яку становить собою ядерна зброя» (Сіновець, 2004, с. 68).

Оскільки визначення поняття «стримування» було наведено у попередньому підрозділі, тут основну увагу буде зосереджено на стратегіях, концепціях та елементах, які є складовими загальної політики стримування Сполучених Штатів. І однією з важливих категорій є «розширене стримування». В узагальненому вигляді ядерне стримування визначається як попередження та відвертання потенційного нападу або удару противника шляхом залякування його наявним ядерним арсеналом. Воно тривалий час було прерогативою наддержав – США та срср. Враховуючи глобальне протистояння цих ядерних держав та їхню спільну протидію появі нових членів ядерного клубу, інші держави або відмовлялися від ядерних програм в обмін на гарантії з боку США (Республіка Корея, Японія, Тайвань, Україна тощо), або ставили членами євроатлантичної системи, що надавала ряд переваг, зокрема стримування противника від нанесення удару шляхом розміщення стратегічних сил США в Європі (НАТО).

Розширене стримування, за Г. Каном, є використанням стратегічних загроз для стримування провокаційних актів супротивника проти союзників (Tarr, 1991, с. 70). Рупал Мета розглядає розширене стримування як «розширення можливостей стримування США, включаючи захист союзників та партнерів за кордоном» у разі зовнішньої агресії (Mehta, 2019, с. 238). Крім захисту союзників, такий тип стримування полягає в запевненні союзників, що супротивники не досягнуть своїх цілей у випадку атаки на них. З цією метою США використовують усі інструменти державної влади, включаючи військову

силу, аби утримати противника від ворожих дій проти союзників та партнерів, а також запобігти збитків нейтральним або, навіть, не зовсім дружнім до США державам (Mehta, 2019, с. 239).

Як і у випадку зі стримуванням, вагому роль відіграє переконливість розширеного стримування. Так, Д. Тарр вказує, що основне стримування має високий рівень переконливості, оскільки ядерна держава, яку атакують, очікувано помститься (Тарр, 1991, с. 70). Отже, мова йде про взаємне гарантоване знищення супротивника шляхом ядерного контрудару, що і є запорукою стабільності та ефективності стримування. Розширене стримування, на думку дослідників, є менш переконливим: до якого ступеню держава-гарант готова відреагувати на атаку на свого союзника? Як зазначав Томас Шеллінг у 1960-і роки, заява, що срср вестиме війну зі Сполученими Штатами, якщо він або його союзник атакують американські країни-союзники, не означає, що так воно і буде.

Протягом «холодної війни» розширене стримування набуло форм альянсів та союзів з наданням гарантій безпеки, які забезпечували стабільність та безпеку державам, що були формальними та неформальними союзниками США. Але й сьогодні Вашингтон застосовує три основних метода реалізації гарантій безпеки в рамках розширеного стримування, серед яких, по-перше, офіційні договори та угоди; по-друге, розгортання на території країн-союзників збройних сил США; по-третє, розміщення ядерної зброї як елемент озброєння американських військових контингентів на території держав-союзників (Скрипник, 2021, с. 140). Ці методи реалізуються переважно комплексно, що має на меті підкреслити прихильність держави-«захисника» підтримати та забезпечити його союзників інструментами гарантування безпеки, а також попередити й тим самим утримати супротивника від агресивних дій.

Окрім розгортання американських сил та інколи ядерної зброї на території країни-союзника, що означає приєднання цієї країни до оборонного механізму США, вчені виокремлюють низку складових, які забезпечують

ефективність розширеного стримування. Узагальнюючи думки різних дослідників та науковців, доцільно буде навести наступні елементи успішності розширеного стримування: - ступень зацікавленості «захисника» в країні, на яку розповсюджується його «ядерна парасолька»; - наявність у «захисника» воєнних потужностей для повномасштабної протидії агресору; - рівень політичної волі для оформлення офіційного характеру гарантій безпеки з боку держави-«захисника» (Скрипник, 2021, с. 140).

Наявність цих складових, на думку Бруно Тертра, і є доказом ефективності розширеного стримування: жодна країна, на яку поширюються ядерні гарантії, ніколи не була об'єктом агресії з боку ядерної держави (Tertrais, 2015). Порівнюючи вторгнення срср до Угорщини і Чехословаччини, росії до Грузії та України, дослідник підкреслює, що Москва не наважилася перейти кордон жодної країни-союзника США. Так само Китай утримався від захоплення Тайваню, який отримав оборонні зобов'язання від США; а КНДР не зробила жодної спроби продовжити війну з Південною Кореєю після отримання останньою ядерних гарантій Сполучених Штатів.

Зміна безпекового середовища у XXI ст. через розповсюдження новітніх технологій, які активно використовуються у військовій сфері, а також збільшення кількості конфліктів та акторів, які виступають як союзники в протидії агресії з боку третьої сторони, ставить нові завдання перед державою-«захисником» щодо збереження переконливості стримування та гарантій із захисту партнерів та союзників. Разом з тим, ці чинники викликають дискусію щодо сутності розширеного стримування. Так, Р. Мета переконаний, що зобов'язання США з розширеного стримування залишатимуться незмінними, адже «ядерна парасолька» залишається основним елементом стримування, крім того, вона буде ефективною для протидії новим загрозам, набуваючи додаткових можливостей за рахунок використання новітніх технологій (Mehta, 2019, с. 235). Однак П. Морган вважає, що в поточних умовах концепція «загрози» чи «нападу», які потрібно стримувати так само, як і сама концепція стримування, значно змінюються (Morgan, 2012, с. 93-94). На його думку,

загрози, з якими союзники США стикаються сьогодні, не мають такого ж загрозливого характеру, як раніше. У XXI ст. відносини США з їхніми союзниками в рамках розширеного стримування переважно спрямовані на здійснення контролю та утримання союзників від розроблення ЗМЗ, надання допомоги окремим союзникам для протидії внутрішнім або зовнішнім безпековим загрозам, а також співробітництво для посилення міжнародної безпеки. Тому, за Морганом, розширене стримування варто розглядати з точки зору системної безпеки. Так, розвиток ракетної програми КНДР збільшує занепокоєння РК та Японії, що вимагає від США додаткових запевнень для союзників, але також і збільшення своєї присутності в регіоні для стабілізації безпекової ситуації. На прикладі Ірану простежується ерозія режиму нерозповсюдження, оскільки його приклад можуть наслідувати інші країни регіону, що у підсумку посилить нестабільність на Близькому Сході, яка може поставити під загрозу багато держав через енергетичні кризи, тероризм чи ісламський фундаменталізм.

Окремо доцільно розглянути поняття «подвійного стримування» США, яке набуло актуальності з виявленням таємних ядерних програм Іраку, Ірану, Лівії, КНДР на початку 1990-х років. Варто підкреслити, що на рубежі 1980-1990-х років у Вашингтоні посилилось занепокоєння щодо надійності режиму нерозповсюдження та сприйняття потенційного ядерного розповсюдження як загрози національним інтересам США та стабільності регіону Перської затоки. Політика «подвійного стримування», за Патріком Клаусоном, є стримуванням або відбиттям агресії з боку Іраку та Ірану в очікуванні зміни режиму цих країн (Clawson, 1997). Грегорі Гауз вказує, що ця політика передбачала боротьбу з загрозами від іракської та іранської програм ЗМЗ шляхом «регіональної ізоляції обох країн, відрізаючи їх від світової економічної та торгової системи, та заохочення до зміни режиму» (Gause, 1994). Використання військових засобів під час реалізації політики «подвійного стримування» щодо Іраку у 1990-х рр. фактично закріпило концепцію контрозповсюдження в політиці США, яка була розроблена в період адміністрацій Б. Клінтона. На початку ця

концепція була спрямована для захисту американських військ від хімічної та біологічної зброї. Однак під впливом терористичних атак, які вперше з початку XIX ст. атакували територію США, сприяли проголошенню доктрини застосування сили, яка закликає до превентивних військових дій проти так званих держав-ізоїв, які прагнуть отримати ядерну зброю.

На думку Докоса Таноса, цей підхід відображав втрату довіри до традиційного ядерного стримування; держави-ізої, як вважалося, були ірраціональними і могли здійснити напади на США або передати ЗМЗ терористичним організаціям (Dokos, 2008, с. 112). Як зазначає М. Нахт, контррозповсюдження є політикою, що формується для протидії розповсюдженню, яке вже відбулося з метою змусити акторів відмовитися від зброї масового знищення (Nacht, 2005). Перехід від політики нерозповсюдження до контррозповсюдження відбувається після придбання державою одного чи кількох видів ядерної зброї або еквівалентів біологічної та хімічної зброї. Однак за певних обставин, навіть до набуття фактичного потенціалу ЗМЗ, рішення про превентивне застосування військової сили може бути розглянуто. Саме таким є приклад операції «Буря в пустелі» та бомбардування Іраку 1998 року. Однією з головних цілей політики контррозповсюдження є переконати потенційних і реальних розповсюджувачів у тому, що ядерна зброя не матиме жодної цінності, оскільки США та їхні партнери по коаліції матимуть можливість нівелювати або обмежити політичну та військову корисність ядерної зброї, а також тому, що збитки, завдані американськими та коаліційними силами, значно перевищать будь-які потенційні вигоди від використання цієї зброї (Dokos, 2008, с. 114). Концепція контррозповсюдження, таким чином, є заміною традиційного державо-центричного підходу США до нерозповсюдження підходом, який – вперше – надає перевагу протидії розповсюдженню та чітко визнає потенційні вимоги щодо запобігання.

Серед досягнень ядерного стримування варто зазначити стратегічну стабільність, яка стала результатом політичних домовленостей між

Вашингтоном та Москвою щодо досягнення співвідношення стратегічних сил США та срср або стану стратегічних відносин двох держав, у яких відсутні стимули нанесення першого удару. Як вказують дослідники, не існує стандартного чи універсального визначення стратегічної стабільності. А словами Т. Шеллінга, сучасний світ є настільки відмінним від біполярного періоду, настільки складнішим, багатоваріативним і непередбачуваним через кількість акторів, які залучені у асиметричні ядерні відносини, що важко зрозуміти скільки існує визначень для «стратегічної стабільності», скільки різних видів такої стабільності може існувати або яке «стабільне стримування» має працювати в умовах розповсюдження ЯЗ (Schelling, 2013, с. Vii-viii).

Роберт Легволд робить висновок, що основоположники концепції стратегічної стабільності Бернард Броді, Томас Шеллінг і Альберт Вольштеттер спиралася на вирішальний, але вузький принцип, за яким стратегічна стабільність залежить від ядерного балансу, що притупляє бажання будь-якої сторони першою застосувати ядерну зброю (Legvold, 2019). Стратегічна стабільність була ядерним глухим кутом, не просто взаємним стримуванням на певному рівні, а ефективним взаємним стримуванням через розуміння, що для того, хто нанесе перший ядерний удар, наслідки будуть катастрофічними. Такий результат визначався здатністю іншої наддержави нанести контрудар та пробити оборону атакуючої сторони з величезною руйнівною силою навіть після поглинання першого удару. Таким чином, за П. Сіновець, «ЯЗ посадила наддержави в один човен» (Сіновець, 2004, с. 34).

Зміни стратегічного середовища та поновлення протистояння між Заходом та росією, а також загострення геополітичної конкуренції між США та Китаєм впливають на усі аспекти ядерної політики та ЯЗ. У сучасних дискусіях про стратегічну стабільність, зазначає Р. Легволд, взаємне стримування, засноване на надійному завданні другого удару, залишається відправною точкою. Втім, підкреслює дослідник, обговорення концентрується переважно на відносинах між США та росією, що обумовлює наголос на тому, що це має становити ядро будь-якої значущої концепції стратегічної

стабільності (Legvold, 2019). Тенденції до багатополярності, зокрема зростаюча активність Китаю є підставами для експертів говорити про багатосторонню стратегічну стабільність через розширення стратегічної стабільності за межі американо-російських відносин та включення держав, що володіють ядерною зброєю, у більш загальному плані. Однак досі не має єдиного бачення чи веде така стабільність до зменшення ризику ядерної війни, чи посилює вона в новому безпековому середовищі концепцію взаємного стримування, щоб уникнути «першого життєво важливого удару», тобто будь-яких дій звичайних чи ядерних, «що викликають процес ескалації» (Legvold, 2019).

Зокрема, контроль над озброєнням сприяє стратегічній стабільності, однак сьогодні політика США з модернізації ЯЗ та досягнення ядерної переваги, на думку критиків, може підірвати стратегічну стабільність і збільшити ризик ядерної війни (Kroenig, 2020, с. 46; Kokoshin, 2011). Вони наголошують, що супротивники США побоюються знищення їхньої ядерної зброї першим ударом, що стимулює їх застосувати власну ЯЗ на початку кризи. Таким чином, намагаючись захистити себе та своїх союзників, Сполучені Штати фактично підвищують ймовірність того, що вони зазнають ядерної атаки.

Проте Метью Кроеніг з цим не погоджується, вважаючи, що американська перевага насправді сприяє ядерній стабільності (Kroenig, 2020, с. 46). «Дилема використай свою зброю або втрач її» є ірраціональною та хибною, вказує дослідник. З одного боку, переконує Кроеніг, не має сенсу в тому, що вразливі супротивники настільки бояться ЯЗ Сполучених Штатів, що навмисно розпочнуть ядерну війну із ними. А з іншого, в історії та міжнародних відносинах ніколи не було вибору між розв'язанням ядерної війни та пасивним дозволом на знищення ядерної зброї під час ядерної війни так само, як ніколи супротивники не починали навмисно ядерну війну, тому що боялися, що їх ядерна зброя може бути знищена.

Тож, можна констатувати, що стратегічна стабільність залишається важливим елементом ядерного стримування та стратегічного підходу Сполучених Штатів. Протягом «холодної війни» стратегічна стабільність ґрунтувалася на трьох компонентах: відповідній ядерній модернізації, надійній протиракетній обороні та контролю над озброєннями. В постбіполярний період додатковим елементом стає режим нерозповсюдження, що як раз і підтверджується наведеними вище дискусіями. Стратегічна стабільність тоді має місце, коли конкуренти не бачать стратегічних переваг у гонці озброєнь і, по суті, вважають, що прагнення конкурувати в ядерній сфері заважає покращенню політичних відносин. Сьогодні існує багато викликів стратегічній стабільності, які вже характеризується як кризова стабільність – ситуація, коли супротивник не має достатньо переконливого стимулу атакувати першим під час кризи. Однак, ці виклики та загрози стають все гострішими переважно через дії росії, яка вже вдалася до погроз застосування ядерної зброї в рамках стримування США та держав Європи від втручання в війну в Україні. Це загрожує перетворити ситуацію на кризову нестабільність, коли у супротивника з'являється стимул атакувати першим. Іншими прикладами є Іран та КНДР, які порушують регіональну стабільність, розвиваючи ядерні та ракетні програми. І в цьому випадку дослідники вважають, що саме дії США, здатність американських лідерів утримати ядерний глобальний порядок в міжнародній системі, навіть якщо росія та Китай прагнуть перетворити цю систему на авторитарну (Huessy, 2020, с. 93-94).

Контроль над озброєнням також є важливою складовою ядерної політики США, оскільки, за словами П. Сіновець, він робить прозорим стримування, а також впливає на суть стратегічної стабільності (Інтерв'ю з П. Сіновець. 2022, 18 лютого). Він був створений як інструмент для утримання від подальшої гонки ядерного озброєння після того, як радянський союз досяг ядерного паритету зі Сполученими Штатами, а стримування, таким чином, набуло стратегічного характеру. Обидві сторони домовилися створити

механізм зменшення невпевненості та посилення передбачуваності, а також одночасно обмеження ядерних арсеналів. Тож, в якості важливого елемента стратегічного діалогу між Вашингтоном та Москвою під час «холодної війни» цей режим не втратив своєї актуальності з її завершенням, залишаючись важливим інструментом зміцнення міжнародної безпеки. Більш того, в умовах вибіркового виконання або порушення росією умов угод, що складають режим контролю над озброєнням, тільки успішні зусилля США можуть зменшити ризики конфлікту в регіоні та в усьому світі, знизивши напруженість і повернувши до періоду стабільності, якщо не миру, переконаний Уільям Альберк (Alberque, 2022, с. 9). Таким чином, цей режим продовжує залежати від стану відносин між США та росією в постбіполярний період.

Зауважимо, що така пряма залежність стану режиму контролю над озброєнням від характеру політичного взаємодії Вашингтону та Москви визначається особливістю його виникнення та його визначення. Термін «контроль над озброєннями» уперше з'явився в американських документах та в літературі ще у 1950-х роках. Він використовувався переважно у військово-технічному вимірі та передбачав обмеження чисельності, типів озброєнь чи збройних сил, їх розгортання та розміщення, і навіть використання тих чи інших озброєнь. Вважалося також, що контроль над озброєннями включає й заходи, спрямовані на зменшення небезпеки розв'язання випадкової війни та загрози раптового нападу.

Наступні визначення концентрували увагу в першу чергу на важливості зменшення ймовірності війни шляхом регулювання проблеми озброєння. Згідно Роберту Боуї, концепція «контролю над озброєннями» включає будь-яку угоду між кількома державами щодо регулювання деяких аспектів їхньої військової спроможності або потенціалу (Bowie, 1960, с. 708). Генрі Кіссінджер вірив, що метою заходів контролю над озброєннями має бути питання не як ліквідувати сили у відповідь, а як підтримувати рівновагу між суперниками з метою підвищення стабільності (Kissinger, 1960). Формально режим контролю над озброєннями складається з низки договорів, зокрема

Договір про обмеження стратегічних озброєнь та Договір про протиракетну оборону 1972 р., Договір РСМД 1987 р., СНО-I 1991 та II 2002 р., а також так званий Новий СНО, який підписали 2010 р..

Певним узагальнюючим визначенням «контролю над озброєннями» є певна форма співробітництва або спільних дій учасників щодо їхніх військових програм. Томас Шеллінг вважає, що відносини з потенційними ворогами не є конфліктом чи опозицією, але містить чіткі елементи взаємного інтересу в уникненні війни (Kissinger, 1960). Взаємодія між ворогами може і має відбуватися, коли гравці усвідомлюють, що певні результати суперництва можуть бути як взаємовигідними, так і взаємно катастрофічними. За визначенням У. Альберка, контроль над озброєннями – це будь-який план, договір чи угода, спрямована на запобігання збройному конфлікту або, якщо збройний конфлікт неминучий, на зменшення смертоносності конфлікту шляхом обмеження військового потенціалу однієї чи кількох залучених держав» (Alberque, 2022, с. 10). Експерт вказує, що у загальному вигляді контроль над озброєннями обмежує кількість, розмір або тип зброї чи сил, включаючи звичайну зброю чи зброю масового знищення; він може бути кооперативним (як у договорі чи угоді) або ні (як ембарго), одностороннім, двостороннім або багатостороннім за участю будь-якої кількості країн; політично чи юридично зобов'язуючим і зазвичай, але не завжди, включає певну форму перевірки. Відповідно до цього широкого визначення, контроль над озброєннями може включати припинення вогню, вихід, мирні договори, угоди про роззброєння та нерозповсюдження, правила використання зброї, заборонені системи та право війни, підсумовує Альберк.

Сесілія Альбін додає, що ефективність та довготривалість режиму контролю над озброєннями досягається лише тоді, коли угоди, що його формують, збалансовують основні інтереси всіх сторін, уникаючи посилення національної безпеки одних за рахунок інших, а також є взаємовигідними. Крім того, за Альбін, важливу роль відіграє дотримання взаємних зобов'язань

і взаємних прав, що є засадами для виникнення довіри до угоди (Albin, 2001, с. 184).

Таким чином, ядерна зброя Сполучених Штатів та радянського союзу визначила особливий характер взаємовідносин, який фактично концентрувався на дилемі: як забезпечити, щоб ядерна політика однієї держави, її зброя та стратегія, за якою ЯЗ буде застосована, стримають велику агресію іншої сторони, водночас мінімізуючи ризик того, що під час військово-політичної кризи може статися ненавмисне чи небажане застосування ядерної зброї. Вирішення дилеми стало розглядатися як досягнення стратегічної стабільності через кризову стабільність. До цієї концепції часто додавали поняття стабільності в гонці озброєнь, тобто намагання уникнути безглуздої та потенційно дестабілізуючої гонки ядерних озброєнь. Це сприяло двосторонньому пошуку форматів обмеження ядерних сил в країнах та у світі в цілому, що втілювалося в режими нерозповсюдження та контролю над озброєнням. Ці режими підтримували стратегічну стабільність та ефективність взаємного стримування у американо-радянських відносинах.

Однак сучасне безпекове та стратегічне середовище характеризується викликами та складнощами, через які актуальність традиційних підходів та концепції – стримування, стратегічної стабільності – та надійність режимів нерозповсюдження та контролю над озброєннями ставляться під сумнів навіть у ключових ядерних відносинах між США та Росією та в їх новому форматі: ядерних відносинах між США та Китаєм, які стають все більш складними. Це вимагає від США вироблення нових підходів до проблем з підтримки глобальної та регіональної безпеки, протидії новій гонці ядерних озброєнь та ядерного розповсюдження, які сьогодні охоплюють і глобальний, і регіональний виміри. Чи можна за таких умов досягнення стратегічної стабільності, відновлення режиму контролю над озброєннями та стримування? Все це і є завданнями ядерної політики адміністрації президентів США у XXI ст., які будуть розглянуті детальніше у подальших розділах даного дослідження.

1.3. Джерельна база дослідження

Особливістю даного дисертаційного дослідження є комплексне вивчення ядерної політики Сполучених Штатів у XXI столітті, яке охоплює бачення різними адміністраціями Білого дому ролі ядерної зброї як політичного та безпекового інструмента. В цьому контексті можна погодитися з П. Сіновець, яка вказує, що саме США є розробниками як теоретичних засад ядерної політики щодо ядерного стримування, так й її практичної реалізації в сфері стратегічної стабільності, контролю над озброєнням і режиму ДНЯЗ, що відображається згодом в політиці інших держав (Сіновець, 2016, с. 267). Існує значний обсяг наукових розробок, які розкривають особливості ядерного стримування та стратегічного наступального озброєння в політиці США і взаємодії з ссср/росією протягом XX століття, низка яких є класичними працями в політичній науці.

Разом з тим, виклики і загрози XXI ст., серед яких неспровокована агресія росії проти неядерної держави, що супроводжується використанням ядерного шантажу і залученням інших держав з ядерними амбіціями, а також стрімке поширення ядерних і ракетних технологій, створюють нове стратегічне і безпекове середовище, які суттєво впливають на політику США щодо проблем підтримування стратегічної стабільності і протидії ядерному розповсюдженню. Додатково, ці виклики і загрози змінюють сутність ядерного стримування, стратегічної стабільності, контролю над озброєнням тощо, що, в свою чергу, потребує перегляду традиційного сприйняття цих та інших складових проблеми, що досліджується, а отже і пошуку нових підходів до їх розуміння та підтримки.

Зазначимо, що домінуюча уваги науковому вивченню ядерного чинника в політиці держав належить американській політичній школі. Однак останнім часом з'являються праці європейських і українських дослідників, які розкривають різні аспекти ядерної політики держав. Втім, особливістю цього дисертаційного дослідження є спроба вперше в українській політичній науці

міжнародних відносин комплексно опрацювати існуючі наукові роботи щодо різних елементів ядерної політики США крізь призму нових викликів і загроз ядерного і ракетного характеру, які впливають на глобальну і регіональну безпеку і стабільність.

Таким чином, вивчені наукові праці та інформаційні джерела пропонується розділити на кілька умовних груп. До першої групи включені теоретичні дослідження, які є ключовими для формування теоретичного підходу і сприяють авторському розумінню категоріального апарату, застосованого у даному дисертаційному дослідженні. Другу групу складають дослідження, які вивчають політику адміністрацій президентів США протягом ХХІ ст. щодо проблеми стратегічного наступального озброєння з урахуванням певної трансформації викликів і загроз нового тисячоліття. До третьої групи належать праці, які розкривають особливості питання протиракетної оборони в політиці США та його впливу на стратегічний діалог між США, росією і Китаєм. Четверту і п'яту групи формують наукові розробки, в яких аналізується політика різних адміністрацій Білого дому щодо проблеми розвитку ракетно-ядерних програм КНДР та ІРІ. Остання група представлена офіційними джерелами, в яких розкриваються бачення і підходи адміністрацій президентів США ХХІ століття до ролі ядерної зброї в сучасних міжнародних відносинах і світовій політиці, а також до протидії загрозам з боку росії, Китаю, Північної Кореї та Ірану.

Серед праць першої групи варто виокремити роботи класиків політичного реалізму Г. Моргентау (1964; 1967; 1977) та одного з провідних представників неореалістичного підходу К. Уолца (1988; 1990; 2000), які дискутують щодо ролі ядерного чинника в міжнародних відносинах і зовнішньої політики держав. Спільною рисою їхніх поглядів є стабілізуюча функція ядерної зброї, яка в умовах анархічного світоустрою і особливо під час криз сприяє утриманню держав від широкомасштабної війни. Таким чином, вони спільно з Д. Міршаймером (2001) і Ч. Глазером (1990) формують перші уявлення про ядерну зброю як інструмент стримування.

Проблематика ядерного стримування привертала значну увагу дослідників в період «холодної війни», зосереджуючись на політиці США і срср як ядерних наддержав, доктрині і стратегії яких будувалися саме на стримуванні потенційного супротивника за рахунок переконливості. Класичними працями в дослідженні ядерного стримування є М. Мандельбаум (1997), Д. Тарр (1991), Т. Шеллінг (1966), Л. Фрідман (2004) розкривають особливості ядерного стримування у відносинах між Вашингтоном і Москвою у другій половині ХХ століття, виокремлюючи різні типи стримування та засоби підтримки його переконливості. Крім того, Д. Тарр, посилаючись на праці Г. Кана, формулює концепцію розширеного стримування, яке відіграло і продовжує займати вагоме місце у ядерній стратегії США щодо союзників і партнерів, а також як інструмент сприяння ядерному нерозповсюдженню.

Разом з тим, нові виклики і загрози, що характеризують систему міжнародних відносин в період після звершення «холодної війни», впливають на традиційні підходи до стримування та ядерної зброї в політиці держав. М. Мазарр і Дж. Гудбі (2011), П. Морган (2011; 2019), Дж. Квестер (2011), С. Цімбала (2016) аналізують роль ядерного стримування в контексті змін міжнародного середовища, включно з впливом нових технологій та формування мультиполярного світу. У центрі уваги теоретиків і дослідників сучасної політичної думки є дискусія щодо доцільності стримування. В цьому контексті варто виокремити Г. Мюллера (2004; 2011), Н. Танненвальд (2008; 2018), Є. Крепиневіч і С. Косяк (1998), які переконані, що ядерна зброя, а отже і ядерне стримування вже не актуальним; кооперація держав має стати запорукою міжнародної безпеки у постбіполярну епоху.

З ними не погоджуються інші дослідники, зокрема, Мазарр та Гудбі (2011), С. Цімбала (2016), К. Пейн (1998; 2008), Б. Тертре (2015), П. Сіновець (2004; 2008), які наголошують, що стримування залишається ключовою концепцією світової політики, більш того сьогодні воно набуває нових рис,

більш комплексних і складних цілей і вимагає нових підходів до повернення стримуванню ефекту переконливості, особливо в кризових умовах.

Доцільним видається виокремити тут європейських експертів, які аналізують питання ядерного стримування та ядерного розповсюдження після «холодної війни». Б. Тертре є одним з провідних теоретиків і аналітиків французької політичної школи, який в своїй праці «Наскільки релевантним є ядерне стримування сьогодні» (2015) вказує наступне: стримування й надалі залишається «правильною відповіддю» для запобігання масштабним конфліктам, розповсюдженню та використанню ЗМЗ. Спроби знайти альтернативні пояснення ефективності ЯЗ в цих питаннях не є задовільними, а інші варіанти не викликають довіри ні технічно, ні політично. Більш того, переконаний Тертре, «ядерне стримування є законною відповіддю на деякі з найнагальніших стратегічних викликів XXI століття».

Вітчизняна наука не приділяла значної уваги питанню ядерного стримування як такої, втім в лічених монографіях і дисертаційних дослідженнях вивчаються окремі елементи ядерної стратегії США. Серед перших робіт з цієї проблематики варто відзначити монографію В. Чумака «Ядерна стратегія США», який аналізує ключові компоненти ядерної політики Сполучених Штатів в їх історичному та політичному вимірі. Українська дослідниця П. Сіновець, яка очолює Одеський центр з питань нерозповсюдження при Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова, одна з перших почала вивчати особливості ядерного стримування XXI століття. Її дисертаційна робота «Ядерне стримування в політиці США і Росії в постбіполярний період» 2004 р. узагальнила підходи Вашингтону та Москви до ядерного стримування в період «холодної війни» та після її завершення. Дослідниця простежила еволюцію двостороннього стратегічного діалогу та наукові підходи обох держав до проблеми стратегічної стабільності у новому тисячолітті. Подальший розвиток цієї проблематики представлені в монографії Поліни Сіновець «Дволикий Янус або теорія ядерного стримування у XXI столітті» (2008), в якій авторка вже не

обмежувалася США і росією, але простежила особливості ядерної політики інших держав, зокрема Індії, Пакистану, КНДР тощо. Серед інших представників одеської школи політологів-міжнародників доцільно згадати О. І. Брусиловську (2023), В. А. Дубовика (2019), І. В. Максименко (2019; 2021), Т. А. Мельник (2021), які у своїх працях висвітлюють окремі аспекти ядерної політики і стратегії США в умовах нових викликів і тенденцій розвитку системи міжнародних відносин.

Політика росії, особливо проти України, починаючи з 2014 р., яка призвела до поновлення геополітичного протистояння західного і східного/російського світів, спровокувала нову хвилю наукових дискусій щодо ядерного стримування. Головним питанням дебатів теоретиків і аналітиків є чи є ядерне стримування ефективним проти таких держав як КНДР, Іран; як не допустити нової хвилі ядерного розповсюдження. У колективній праці «Керівництво з ядерного стримування в епоху суперництва великих держав» під редакцією Адама Б. Лоузера (2020) наголошується, що «немає більш важливого часу для розуміння операцій ядерного стримування, ніж зараз», оскільки глобальна геополітика, конкуренція з росією та Китаєм, а також стратегічні загрози продовжують розвиватися, що потребує корегування мислення щодо обов'язків США в сфері стримування.

П. Сіновець і А. Вісенте, зокрема, підкреслюють, що війна росії «стала лабораторією великих теорій і режимів», на передньому краї якої ядерне стримування оцінюється на предмет його можливостей і обмежень, закладаючи тим самим «нову роль у сучасній міжнародній архітектурі безпеки» (Sinovets & Vicente, 2022). Дослідники вказують, що у контексті війни проти України проблема теоретичного і практичного тлумачення ядерного стримування полягає в тому, що російський підхід до застосування базового розуміння ядерного стримування не «викликає довіри й може підірвати декларативну політику інших держав, які володіють ядерною зброєю». І хоча стримування працює проти ядерних США/НАТО, проти неядерної України воно є повністю неефективним. Оскільки проблема

ядерного стримування в політиці США проти КНДР є однією ключових в постбіполярний період, видається доцільно детальніше розглянути причини неефективності російського стримування. Сіновець і Вісенте причинами називають, по-перше, часте використання ядерних загроз росією призводить до виснаження стримування та втрати переконливості. По-друге, «традиція невикористання ядерної зброї» проти неядерних держав ґрунтується на низці факторів, які обмежують її стратегічну корисність». На думку авторів аналітичного дослідження, традиція «підриває перспективи використання ядерної зброї та ... стримування» та робить використання ядерної зброї проти України недостатньо надійним. По-третє, на неефективність російського стримування і українську рішучість впливає «відносна вартість втрат», яка значно перевищує «відносну вартість виграшу у війні, що визначає сильнішу рішучість того, хто втрачає території, суверенітет, і т. д.» (Sinovets & Vicente, 2022).

Окрему підгрупу складають наукові праці, в яких здійснюються спроби осмислення та визначення дефініції «ядерна політика». Однією з базових для розуміння комплексного характеру цього визначення є дослідження Ніка Річчі «Політика США щодо ядерної зброї після холодної війни: росіяни, «ізгої» та внутрішній розподіл» (2009). Автор порівнює бачення представників політичних, військових та наукових кіл до проблеми розуміння ядерної політики, визначаючи конкуруючі ідеї та підходи щодо ядерної зброї в контексті внутрішньої та зовнішньої політики. Річчі стверджує, що ядерна політика США не є лінійною, інколи не раціональною та послідовною, однак на її розвиток завжди впливають внутрішні політичні процеси, а також наявність політичної та військової зацікавленості в ядерних силах США. Вивчаючи роботи У. Перрі, Б. Скоуфорта, Ч. Фергюсона (2009), Дж. Перквіча і П. Вадді (2021), автор даного дисертаційного дослідження пропонує власне розуміння ядерної політики, яке і визначає концептуальний підхід до визначення особливостей політики США щодо ядерної зброї.

Наукові доробки Р. Мета (2019), П. Моргана (2012), П. Клаусона (1997), Ф. Гаузе (1994), Д. Танова (2008), Р. Легволда (2019) дозволили визначити чинники і простежити еволюцію ядерного стримування як головної концепції ядерної політики США на сучасному етапі з урахуванням поточних змін стратегічного середовища. І також, вивчаючи праці С. Албін (2001), А. Кокошіна (2011), М. Кроєніга (2020), П. Хайссі (2020), розкрити сутність інших елементів та складових ядерної політики США, як то стратегічна стабільність і контроль над озброєнням.

Практичні аспекти ядерної політики США ХХІ ст. щодо підтримки стратегічної стабільності та контролю над озброєнням розкривають представники другої групи. Ч. Фергюсон (2002), Г. Мюллер і А. Шапер (2004), П. Сіновець (2004) досліджують особливості стратегічного середовища за часів адміністрації Дж. Буша та його вплив на ядерну політику США, підкреслюючи відкритість офіційного Вашингтону до стратегічного діалогу та кооперацію з росією в питаннях скорочення наступальних озброєнь. Разом з тим, вони наводять аргументи, що підтверджують зосередженість адміністрацій Дж. Буша на проблеми ядерного розповсюдження та її впливу на загальну стратегію США в ті часи.

Для аналізу ядерної політики Б. Обама в цілому і щодо скорочення СНО найбільш цікавою є монографія Айдена Уаррена «Ядерна стратегія адміністрації Барака Обама: празькі обіцянки» (2013). Це видання є комплексним дослідженням усіх аспектів ядерної політики першої адміністрації Б. Обама, починаючи з аналізу його виступу в Празі 2009 року, ініціативах з досягнення «світу без ядерної зброї», а також дослідженню ядерного підходу Обама щодо викликів, які становлять «ядерно активні» держави – Іран, КНДР, Китай та інші. Цінність монографії також полягає в оцінках автора ступеню, до якого адміністрація Обама змогла відійти від свого попередника та виконати «празькі обіцянки», зіткнувшись із реальністю та перешкодами, пов'язаними з актуалізацією концепції ядерного стримування та ролі ЯЗ.

Вивченню значення домовленостей між США та росією щодо скорочення СНО для підтримки ефективного стримування сприяли наукова праця «Стимування: його минуле і майбутнє» під редакцією Дж. Шульца, С. Дрелла і Дж. Гудбі (2011) та аналітичні роботи Е. Вулф (2009), Д. Гормлі, М. Помпера і Н. Сокова (2009), Б. Лернера (2013).

Ядерну політику адміністрації Д. Трампа аналітики переважно розглядають з точки зору рішень президента США про вихід з низки договорів, які склали структуру режиму контролю над озброєнням, і його затягування з рішенням про продовження терміну дії договору СНО-III. Дискусії щодо негативних і навіть загрозливих наслідків таких рішень для стратегічної стабільності і режиму контролю над озброєннями представлені в дослідженнях Л. Дж. Корба (2018), С. Пайфера (2018; 2020), П. Сіновець (2018), Д. Кімбалла (2018), А. Бакліцький (2020), Л. Брукс (2020) та інші.

Роль Китаю в процесі еволюції ядерної політики США щодо контролю над озброєнням досліджують С. Цімбала (2018), С. Міллер, Р. Легворд і Л. Фрідман (2019), Д. Голбі (2020), наголошуючи на помилковості підходів до КНР і вибору часу адміністрації Д. Трампа для заяв щодо участі китайської держави в питаннях розширення двосторонніх переговорів щодо контролю над озброєнням.

Особливістю дослідження ядерної політики адміністрації Джо Байдена полягає в тому, що переважна більшість матеріалів, на яких ґрунтується аналіз, представлена аналітичними оглядами К. Ріфом і Ш. Бугос (2021; 2022, March; 2022, July/August; 2023a; 2023b; 2023c) з неурядової Асоціації контролю над озброєнням і тільки кількома розділами колективних монографій (Alberque, 2022; Sokov, 2023; Kulesa, 2023). В цих роботах автори аналізують ініціативи адміністрації Байдена щодо ключових питань стратегічного діалогу і контролю над озброєннями, а також розмірковують над проблемами і потенційними наслідками, якщо сторони не зможуть знайти компроміс у поточній конфліктній ситуації.

Третя група джерел, які були опрацьовані під час здійснення дисертаційного дослідження розкриває питання розвитку систем протиракетної оборони, починаючи з рішення адміністрації Дж. Буша вийти з угоди щодо ПРО. Зазначимо, що питання стратегічної оборони тривалий час були одним з основних питань діалогу між США і срср, однак із завершенням «холодної війни» росія продовжувала сприймати ініціативи Сполучених Штатів крізь призму традиційної загрози. К. Гілс і Е. Монаган (2014), Е. Вулф (2000), Б. Азріел (2014), Т. Колліна (2012), Дж. Санкаран (2015), С. Цімбала і А. Лоузер (2020) та інші досліджують риторичку Москви щодо розбудови європейського сегменту системи ПРО та недовіру до аргументів Вашингтону щодо її мети захисту від ракетної загрози з боку Ірану.

Окремо варто виокремити наукові й аналітичні доробки представників української політичної школи. Є. Маляревський, А. Шевцов і Т. Брежнєва в аналітичній доповіді «Розвиток європейської системи протиракетної оборони: позиція України» (2011), П. Сіновець в своїй аналітичній доповіді «Нова архітектура Європейської системи ПРО у планах США: глобальні стратегічні наслідки і значення для України» і статті «На порядку денному російсько-американського діалогу – Європейська система ПРО» (2011a; 2011b), П. Тригуб в статті «Проблема ПРО у Східній Європі в російсько-американських відносинах» не тільки всебічно розглядають інтереси США й європейських партнерів по НАТО щодо розбудови системи ЄвроПРО та заперечливу позицію росії. Ці аналітики роблять акцент на тому, як розгортання протиракетної оборони може вплинути на безпеку України. П. Сіновець, зокрема, пропонує конкретні кроки з мінімізації негативних наслідків для України, наголошуючи, що невдачі діалогу між США та росією щодо ПРО в Європі сприятиме посиленню конфронтації, а отже й тиску на Україну з боку Москви для утримання української держави в сфері свого воєнно-політичного і економічного впливу.

В окрему підгрупу можна включити роботи дослідників і аналітиків, які вивчають позицію Китаю щодо політики США в регіоні. Українські науковці

Н. Городня (2012), І. Дудко й І. Погорелова (2016; 2017) у своїх працях детально розкривають особливості підходів адміністрацій Б. Обама та Д. Трампа до Китаю, доводячи початкові наміри США співпрацювати з китайською стороною для вирішення проблем регіональної безпеки. Роботи А. Боллігіра (2020), Р. Делі (2016), Я. Сюетунна (2013), А. Телліса (2020), А. Кордесмана та інших (2018; 2021) дозволяють простежити еволюцію взаємовідносин та зростання недовіри між сторонами, виокремити та проаналізувати чинники, які пояснюють загострення стратегічної конкуренції між Вашингтоном і Пекіном в контексті оборонних ініціатив США та концепції «розширеного стримування».

Наступна група робіт присвячена проблемі ядерного нерозповсюдження в політиці США крізь призму розвитку ракетно-ядерної програми Північної Кореї. Перш за все варто зазначити, що проблема ядерного нерозповсюдження в цілому і в політиці США зокрема займає важливе місце в наукових розробках. Очевидним є те, що теоретичні та практичні аспекти досліджуються представниками американської політичної науки, враховуючи сприйняття загрози ядерного розповсюдження для безпеки США, їхніх союзників і партнерів, а також того факту, що тривалий час саме Вашингтон залишається лідером у протидії поширенню ЗМЗ і засобів їх доставки. Серед таких робіт виокремимо У. Л. Брауна (1994), Е. Вулф (2008), О'Рейлі (2015), які досліджують чинник президентів США у формуванні та реалізації політики нерозповсюдження ядерної зброї у ХХ-ХХІ столітті. Разом з тим, і серед європейських дослідників проблематика ядерного нерозповсюдження є доволі актуальною, серед яких можна виокремити Ж. Преторіуса і Т. Сауера (2014), які у своїй статті «Дискурс про ядерну безпеку: проблеми розповсюдження проти роззброєння» здійснюють ґрунтовний аналіз наявного політологічного дискурсу щодо можливостей ядерного розповсюдження із завершенням «холодної війни».

Дискусії щодо потенційного розповсюдження ядерної зброї технологій після «холодної війни» після терористичних атак на США 11 вересня 2001 р.

визначили появу концепції контррозповсюдження в політиці адміністрацій Білого дому, яку досліджують Р. Вітаєвські (2008), М. Нахт (2005). Практична реалізація цієї концепції для протидії розвитку ядерній програмі КНДР, яку здійснювали різні адміністрації президентів США у XXI ст., аналізується у працях американських дослідників, серед яких К. Квінонес (2003), Н. Андерсон (2017), Л. Хусенічова (2018), Т. Ан (2012), М. Фіцпатрік (2016), М. Діан (2018), Д. Мерріл (2016). Враховуючи геополітичний чинник і загрозу для безпеки Республіки Корея, корейські дослідники К. Донгсу (2016), Х.Н. Кім (2010), К. Ву і С. Пурі (2017), М.-Х. Го (2021) також аналізують політику США щодо КНДР, а також вплив політики Пхеньяну на альянс США і Південної Кореї.

Іранський напрямок ядерної політики США досліджують Р. Рірдон (2012), П. К. Керр (2009; 2018; 2023), С. Ф. Ларрабі (2006), М. Лінч (2011), Т. Донілон (2011). Аналітики вивчають політику різних адміністрацій президентів США, порівнюють стратегії, досягнення та проблеми на шляху до дипломатичного врегулювання проблеми ядерної програми Ірану протягом XXI століття. Роль Китаю вивчають Ш. Кан (2007), М. Д. Сахакян (2019), Е. Батмангхелідж (2022). А. Вершбоу (2023), Г. Нотте (2023), Ф. Форутан (2022), Е. Германає і Н. Граєвський (2023) досліджують російський чинник в розвитку ядерної програми Ірану на сучасному етапі, роблячи спробу оцінити, яким чином російсько-іранське воєнно-політичне співробітництво вплине на плани Тегерану щодо оволодіння ядерною зброєю.

Про значення цього напрямку політики США щодо ядерного нерозповсюдження свідчать колективні аналітичні дослідження, що були опубліковані RAND Корпорацією. Так, Д. Росс, С. Малоні, Е. Б. Картер, В. Наср і Р. Н. Хаасс (2008) підготували роботу під назвою «Іран: оцінюючи стратегічні варіанти США», в той час як Л. Е. Девіс, Дж. Мартіні, А. Надер, Д. Д. Кей, Дж. Куінліван і П. Стейнберг (2011) в дослідженні «Ядерне майбутнє Ірану: критичні політичні рішення США» здійснили аналіз можливих підходів адміністрацій президентів США до обмеження ядерної програми Ірану.

Оцінки впливу іранської ядерної програми і політики США в регіоні Близького Сходу зроблені в роботах Д. Олбрайта, М. Дубовіца, О. Кіттрі, Л. Спектора і М. Яффе (2013), а також Ш. Калбертсон, Г. Дж. Шаца, С. Стюарт (2022).

Важливими для розуміння проблеми нерозповсюдження в міжнародних відносинах і світовій політиці, а також в політиці США є наукові доробки представників української спільноти. Так, С. П. Галака (2002) у монографії «Проблема нерозповсюдження ядерної зброї в міжнародних відносинах» досліджує як загальний стан режиму ДНЯЗ і політику ядерних держав – США та росії, – але й аналізує процеси денуклеаризації, що відбувалися із завершенням «холодної війни». В іншому дослідженні С. Галака спільно з Г. Перепелицею (2015) розглядає відмову України від ядерної зброї в контексті агресії росії проти української держави, акцентуючи увагу на значенні цих подій для стабільності режиму ядерного нерозповсюдження. О. Потехін (2016a; 2016b; 2019) у своїх статтях і монографії, яка вийшла за його редакції, розкриває особливості системи міжнародної безпеки наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. та стану режиму ДНЯЗ, зокрема аналізуючи політику США та приклад України. Окремо варто згадати колективну монографію за редакцією П. А. Сіновець (2022), яка стала першим в Україні комплексним дослідженням ядерної історії України крізь призму участі в радянському атомному проєкті, процесу ядерного роззброєння та наслідків порушення Будапештського меморандуму для режиму ДНЯЗ.

Регіональні виміри проблеми ядерного нерозповсюдження в цілому та в політиці США зокрема досліджуються в дисертаційних роботах і наукових публікаціях випускників кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І. І. Мечникова О. Я. Чебана (2012; 2014a; 2014b) і В. О. Гергієвої (2020; 2021; 2023). Дослідники вивчають еволюцію іранської ядерної програми, аналізуючи мотивацію, особливості стратегічної культури, а також роль Сполучених Штатів в міжнародних зусиллях щодо стримання ядерних амбіцій Ірану. Про наслідки розвитку ядерної програми

Тегерану для регіональної та міжнародної безпеки представлені в дисертаційному дослідженні іншої української дослідниці Я. І. Завади (2020).

Останню групу джерел складають офіційні документи, заяви і виступи офіційних осіб Сполучених Штатів Америки. Серед ключових документів, які заклали основу авторської концепції дисертаційного дослідження виокремимо наступні: Стратегії національної безпеки (2002; 2006; 2010; 2017), Стратегії національної оборони (2008; 2018), Огляди ядерної політики (2002; 2010; 2018), а також комплексний документ Стратегія національної оборони 2022 р. (2022), який складається з трьох документів: Стратегії оборони, Огляду ядерної політики і Огляду ракетної оборони. Стратегії національної безпеки і оборони зазвичай подають загальний огляд безпекового середовища, зазначають поточні виклики і загрози Сполученим Штатам і ті заходи, які США планують реалізовувати для підтримки як власної, так і міжнародної безпеки. СНБ традиційно приймається кожною адміністрацією з тим, щоб окреслити бачення безпекової ситуації та чітко зазначити пріоритети діяльності на наступний період. Стратегії національної оборони виходили не одразу після приходу до влади того чи іншого президента і слугували доповненням до СНБ відповідно враховуючи певні зміни середовища та корекцію підходів офіційного Вашингтону до реалізації безпекової і оборонної політики США.

Аналізуючи ОЯП, варто зазначити особливості цього документу. Огляд ядерної політики є особливим передбаченим законодавством документом, який формує ядерну політику і стратегію США, їхні ядерні позиції та сили на період п'ять-десять років. Він відображає зміни у середовищі безпеки, з якими стикаються США, і військові наслідки таких змін та їхнього впливу на роль ядерного арсеналу Сполучених Штатів та структури ядерних сил. Основні пункти ОЯП розкривають підхід адміністрації до ролі ядерної зброї в політиці США, що стає відправною точкою для всього ОЯП. Виходячи з цього встановлюється обсяг ядерного арсеналу, а отже й перспективи скорочення озброєння. Разом з тим, скорочення залежить від середовища безпеки, яке

створює певну невизначеність щодо подальшого розвитку ситуації, а отже й готовність США до бідь-якого розвитку подій. Зокрема, таку тенденцію можна простежити на прикладі ОЯП, які були прийняті адміністрацією Дж. Буша у 2002 і адміністрацією Б. Обами у 2010 р..

Втім варто зазначити, що ОЯП 2002 р. не була оприлюднена, тож для її аналізу використовувалися аналітичні огляди. Зокрема, аналітики підкреслюють зростання ролі ЯЗ в ядерній стратегії адміністрації Буша на початку ХХІ ст., яка має використовуватися для стримування та відповіді на «широкий спектр загроз», включаючи атаки з використанням звичайної, хімічної чи біологічної зброї, а також підтримувала роботу над новим ядерним озброєнням (Ferguson, 2002; Nuclear Posture Review [Excerpts], 2001; Young & Gronlund, 2002; Arkin, 2002). Крім того, документ розкриває сутність «нова тріади», яка описується як «ударна частина наступу» (ядерні та звичайні сили США), «активний і пасивний захист» (протиракетні системи та інші засоби захисту) і «чутлива оборонна інфраструктура» (здатність США розробляти та виробляти ядерну зброю та відновлювати ядерні випробування). Таким чином, ОЯП адміністрації Дж. Буша запроваджує новий підхід до формування ядерної «тріади», яка раніше складалася з бомбардувальників, наземних ракет великої дальності та ракет, розміщених на підводних човнах. Крім того, Огляд 2002 р. вводить нові елементи, серед яких виокремимо ідея про те, що ядерна зброя спільно з системами ПРО та іншими сегментами зброї США не лише виконуватиме функцію стримування ворогів, але й гарантуватиме союзникам виконання зобов'язань США, відмовляючи ворогів від придбання ЗМЗ або з перемоги над тими, стримувати яких не вдасться. Таким чином, ядерна зброя була пов'язана з кількома цілями оборонної політики, що визначалося наслідками терористичних атак на США, переглядом ролі стримування і посиленням ролі звичайних озброєнь, тоді як мета скорочення ядерного арсеналу залишалася.

В цьому також простежується ще одна особливість Оглядів ядерної політики, які за часів президентства Б. Обами стають відкритими і обов'язково

містять пункти щодо ролі ЯЗ США як інструменту захисту союзників і партнерів, незмінно підтверджуючи відданість НАТО та союзникам в Індо-Тихоокеанському регіоні. Яскравим прикладом цього є ОЯП 2018 р., в якому попри складні та навіть конфліктні відносини Д. Трампа з партнерами по Альянсу чітко наголошується на зобов'язаннях США перед європейськими союзниками та важливості подальшої підтримки ефективного розширеного стримування.

Заяви та виступи офіційних посадовців часів різних адміністрацій президентів США починаючи з Дж. Буша мол. є цінними джерелами інформації щодо різних питань та проблем, які формували пріоритети політики Сполучених Штатів в сфері стратегічної стабільності та ядерного нерозповсюдження. Виступ Дж. Буша перед Конгресом (2002) і стенограма виступу Б. Обама у Празі 5 квітня 2009 р. (2009) розкривають початкові пріоритети і підходи президентів до формування зовнішньополітичної та безпекової стратегії. В той час як заяви та виступи окремих представників адміністрацій президентів сприяють розумінню того, як саме змінювалася та реалізовувалася ядерна політика США в залежності від стратегічного і безпекового середовища. Так, виступ М. Помпео (2018) у Фонді Джорджа Маршала 4 грудня 2018 р. продемонстрував складність взаємовідносин між президентом Д. Трампом та його командою, на що вказували дослідники, наприклад В. Дубовик (2019). Доволі цікавими є заяви державного секретаря Е. Блінкена (2021) та радника з питань національної безпеки Д. Саллівана (2022), за допомогою яких можна простежити стурбованість адміністрації Джо Байдена ситуацією щодо пролонгації Договору СНО-III та спроби досягти стратегічної стабільності.

Особливості дипломатичного врегулювання проблеми іранської ядерної програми та політики США щодо цього питання представлені в наступних джерелах: виступ державного секретаря М. Помпео від 21 травня 2018 р., прес релізах щодо спільної прес конференції президенту Ірану від 4 липня 2018 р. (2018) та прес релізу спільної заяви лідерів Великої Британії, Німеччини і

Франції від 8 травня 2018 р. (2018). Цікавим джерелом інформації щодо підходів адміністрації Д. Трампа до іранської ядерної проблеми є саме виступ М. Помпео, в якому він озвучив умови, на яких США були готові повернутися до обговорення питання зняття санкцій.

Окремо варто згадати Резолюції Ради Безпеки ООН, які стосуються спроб міжнародної спільноти мирними шляхами стримати розвиток ядерних програм Північної Кореї та Ірану. Так, Резолюції 1695 і 1718 (2006), 2087 (2013), 2270 (2016), 2356 і 2371 (2017) засуджують ядерні та ракетні випробування Північної Кореї, в той час як Резолюції 1695 (2006), 1874 (2009), 2094 (2013), 2321 (2016) і 2397 (2017) стосуються введення і розширення санкцій проти КНДР як відповідь на порушення Пхеньяном міжнародних зобов'язань та міжнародних угод в сфері ДНЯЗ.

Зусилля США в рамках Ради Безпеки ООН з обмеження іранської ядерної програми можна простежити в текстах Резолюцій РБ ООН 1737 (2006), 1747 (2007), 1835 (2008), 1929 (2010). В цих документах розкривається міжнародна занепокоєність та підтримка ініціатив Сполучених Штатів різних років щодо запровадження нового раунду санкцій проти Ірану, а також намірів членів Ради Безпеки ООН якомога швидше вирішити проблему ядерної програми Тегерану шляхом переговорів і повернення іранської республіки до виконання її зобов'язань перед МАГАТЕ. Зокрема, Резолюція 2231 (2015), яка була прийнята після підписання СВПД з регулювання та підтвердження мирного характеру ядерної програми Ірану, регламентувала співробітництво Тегерану з МАГАТЕ в цьому питанні, а також зняла окремі економічні санкції. Однак вихід США з СВПД підштовхнув Іран до відновлення ядерних розробок і розвитку ракетної програми, що посилює занепокоєння як США і їхніх союзників і партнерів, так і інші держави. Д. Трамп ініціював проєкт Резолюції з продовження існуючих обмежень і санкцій, пов'язаних із зброєю та чутливими матеріалами, які використовуються або можуть використовуватися у ядерній програмі, термін дії яких закінчувався відповідно до резолюції 2231. Однак цей проєкт не набрав необхідної кількості голосів для прийняття.

Таким чином, проблематика дисертаційного дослідження розкривається шляхом вивчення і аналізу наявної бази первинних і вторинних джерел, виокремлення спільних і дискусійних аспектів ядерної політики США у XXI столітті урахуванням викликів і загроз безпекового і стратегічного середовища, взаємодії з офіційними і неофіційними ядерними державами, що визначені як найбільші проблемні напрямки політики адміністрацій президентів Сполучених Штатів у новому тисячолітті.

Висновки до Розділу I

Науково-теоретичне осмислення ядерної чинника в політиці держав в умовах подальшої трансформації безпекового і стратегічного середовища залишається одним з найактуальніших напрямків наукових досліджень. І ключова роль в цьому продовжує належати представникам Сполучених Штатів Америки, теоретичні напрацювання яких є основоположними для розуміння усього комплексу елементів та складових, які формують або визначають ядерну політику і ядерну стратегію інших держав. Особливістю сучасного етапу концептуального дослідження є той факт, що на поточному етапі ядерна політика і стратегія офіційних ядерних держав значно впливає на неофіційні ядерні держави та такі, що мають наміри або потенціал до оволодіння ядерною зброєю та засобами доставки.

Саме питання перспектив ядерного розповсюдження із завершенням «холодної війни» знаходився у центрі уваги представників реалістичної парадигми (Г. Моргентау, К. Уолтц, Г. Кіссінджер, Д. Міршаймера та ін.) та ліберальної течії (Н. Таннелвальд, С. Хантингтон, Е. Золінгер, С. Сейган, Р. Беттс тощо). Розмірковуючи про роль ядерної зброї, її надзвичайну руйнівну силу, науковці обґрунтовують причини та шляхи забезпечення національної і міжнародної безпеки та уникнення застосування цієї зброї під час реалізації пріоритетної функції держави. Ключова роль в цьому, на думку політичних

реалістів, належить ядерному стримуванню як базової концепції стратегічного діалогу ядерних держав та протидії ядерному розповсюдженню.

Класичне трактування ядерного стримування часів «холодної війни» і його особливості в ядерній політиці Сполучених Штатів представлено в наукових працях А. Джорджа і Р. Смока, Г. Кана, Д. Тарра, П. Моргана, Л. Фрідмана, які переконані в ефективності ядерного стримування як інструменти підтримки стабільності і безпеки. Загрози і виклики періоду після «холодної війни» поставили перед дослідниками і аналітиками питання, як зберегти переконливість ядерного стримування та реалізувати проголошені плани щодо скорочення стратегічних наступальних арсеналів з одночасною підтримкою стабільності і безпеки на глобальному, регіональному і національному рівнях.

Еволюцію ядерного стримування в політиці США у теоретичному і практичному вимірах простежують Л. Фрідман, П. Морган, С. Цімбала, М. Мазарр і Дж. Гудбі, які аналізують зміну стратегічного середовища на задачі стримування, те, як нові виклики і загрози зменшують переконливість стримування та ефективність ядерних стратегій, побудованих на ядерному стримуванні, у глобальних та регіональних системах.

Не менш важливим в контексті даного дисертаційного дослідження є розкриття наукових дискусій щодо концепцій і складових ядерної політики США з урахуванням сучасних безпекових викликів і загроз, серед яких вважаємо за потрібне виокремити роботи Р. Мехти, Д. Тарра, Б. Тертре («розширене стримування»), П. Клаусона, Г. Гауза («подвійне стримування»), Д. Таноса, М. Нахта («контррозповсюдження»), Т. Шеллінга, Р. Легволда, М. Кроеніга, Р. Боуї («стратегічна стабільність» і «контроль над озброєнням»).

Українська політична школа представлена науковими дослідженнями, які розкривають окремі питання ядерної політики США як в період «холодної війни», так і на сучасному етапі. Ядерне стримування в політиці офіційного Вашингтону представлено в монографіях, наукових дослідженнях і аналітичних публікаціях П. Сіновець, в той час як євроатлантичний вимір

розкривають В. Дубовик, Т. Мельник. Вплив російського та китайського чинника на еволюцію ядерної стратегії та оборонні ініціативи США представлені в роботах українських науковців: П. Сіновець, Є. Малярєвського, А. Шевцова і Т. Брежнєвої. Питання політики США щодо ядерного нерозповсюдження розкривають С. Галака, В. Гергієва, Я. Завада, О. Потехін, О. Чебан. Разом з тим, відзначимо відсутність комплексного дослідження складових ядерної політики США з урахуванням поточних тенденцій і чинників трансформації к системи міжнародних відносин, так і стратегічного і безпекового середовища. Подальше загострення стратегічного діалогу між ядерними державами, крах та послаблення режимів контролю над озброєнням і ДНЯЗ, подальший розвиток ракетно-ядерних технологій на тлі загострення антизахідної та ядерної риторики росії, що посилює відчуття небезпеки для неядерних держав і наміри оволодіти ядерною зброєю – усі ці чинники обумовлюють актуальність продовження наукового вивчення цього питання з виокремленням нових підходів адміністрацій Білого дому до підтримки стратегічної стабільності, безпеки і стримування ядерного розповсюдження.

РОЗДІЛ II. СТРИМУВАННЯ ТА КОНТРОЛЬ НАД ОЗБРОЄННЯМИ В ПОЛІТИЦІ США XXI СТОЛІТТЯ

2.1 Політика США щодо контролю над стратегічним та наступальним озброєнням

Сподівання на те, що із закінченням «холодної війни» ядерна зброя втратить позиції центрального елементу відносин безпеки між ядерними державами, не виправдалися. Підставами для таких сподівань були певні досягнення в сфері контролю над озброєнням, який доповнився низкою угод, приєднанням Франції та Китаю до ДНЯЗ, його продовження на невизначений термін, а також відмова окремих країн від ядерних арсеналів та програм або їхнє обмеження. Фактично, на думку Н. Танненвальд, відповідальні політичні лідери визнали, що ЯЗ є останнім засобом, тому норми нерозповсюдження посилювалися (Tannenwald, 2018, с. 6). Однак вже у другій половині 1990-х рр. нової гостроти набула проблема розповсюдження ядерної зброї та придбання її терористами. Так, випробування ядерної зброї Індією та Пакистаном у 1998 році, офіційне проголошення наявності ядерних програм Північною та Південною Кореєю, посилення занепокоєння щодо отримання ЯЗ Іраком та Іраном стало переломною подією, символом ерозії режиму нерозповсюдження, який піддавався дедалі більшій загрози у світі. Крім того, поширення балістичних ракет, потенційно оснащених хімічною та біологічною зброєю, породило ідеї щодо нових цілей ядерної зброї в політиці держав. Тож, з американської точки зору ядерна небезпека стала виглядати дедалі складнішою та багатограннішою, оскільки ймовірність використання ядерної зброї – в регіональному конфлікті, у відповідь на загрозу чи використання хімічної біологічної атаки або терористами – оцінювалася вище, ніж у біполярну епоху (Manning, 2001, с. 55).

Ці загрози змусили США переглянути основні підходи до ядерної політики, зокрема щодо ролі ЯЗ, стримування та контролю над озброєннями, протиракетної оборони в умовах стрімкого технологічного розвитку та

ослаблення контролю над матеріалами подвійного призначення у світі, де існують більше ніж дві ядерні держави. Так, під час президентської кампанії 2000 р. Дж. Буш мол. звинуватив адміністрацію Клінтона в збереженні менталітету «холодної війни» та закликав до «нового підходу до ядерної безпеки, який відповідає новій епосі», де росія вже «не є нашим ворогом». Зокрема, у своїх подальших виступах Буш підкреслював, що взаємна безпека більше не повинна залежати від ядерного балансу терору, а стримування більше не може ґрунтуватися лише на загрозі ядерної відплати. Тому США потребує «нових концепцій стримування, які спираються як на наступ, так і на оборону < . . . > «нової структури», побудованої на стримуванні як першої лінії оборони у сукупності з додатковими оборонними системами (Manning, 2001, с. 70-71). Крім того, передумови ядерного націлювання часів «холодної війни» більше не повинні диктувати розмір або наш арсенал, тож Буш проголошував прагнення мінімально можливої кількості ЯЗ відповідно до національної безпеки.

Особливої уваги заслуговує виступ Дж. Буша в Університеті національної оборони 1 травня 2001 р., в якому президент виклав основні засади свого нового підходу. Він зазначив, що сучасний світ вимагає нової політики, широкої стратегії активного нерозповсюдження, протидії розповсюдженню та захисту. Новий підхід має ґрунтуватися на співробітництві з країнами-однорумцями, союзниками та друзями, які бажають приєднатися до нас, щоб захиститися та позбавити зброї терору тих, хто хоче її отримати. «І разом ми повинні стримувати будь-кого, хто задумується над їх використанням, наголосив Буш (Witajewski, 2008, с. 14). Таким чином, новий підхід передбачав об'єднання всіх елементів національної сили США для протидії всьому спектру загроз з боку ЗМЗ.

Оформлення нового бачення адміністрації Буша ядерної політики відбулося в рамках Огляду ядерної політики, Стратегії національної безпеки США та Національній стратегії боротьби зі зброєю масового знищення 2002 р.. Аналіз цих документів демонструє, що значна увага приділялася саме

проблемі ядерного розповсюдження, приділяючи значну увагу механізмам контролю над озброєннями та управлінні наслідками. Такий акцент був пов'язаний з безпрецедентними терористичними атаками 11 вересня 2001 р.. Разом з тим, ця подія вплинула на увесь комплекс ядерної політики Сполучених Штатів часів адміністрації Дж. Буша мол.. Так, узагальнюючи положення цих документів, можна констатувати, що вони оцінюють нові загрози, з якими США стикаються у світі після 11 вересня, насправді є серйознішими, ніж ті, які створював срср під час «холодної війни». Документи описують і обґрунтовують уявлення адміністрації про загрози, які створюють ворожі країни та терористичні групи, що розробляють зброю масового знищення; віра в те, що ядерна зброя США може служити для стримування таких загроз; її готовність наносити превентивні удари для протидії таким загрозам (за необхідності із застосуванням ЯЗ); і його прагнення до нових наступальних ядерних стратегій і можливостей для цілей стримування, протидії розповсюдженню та боротьби з тероризмом.

Однак доцільно буде зазначити окремі моменти, що відображають особливості ядерної політики США. По-перше, ОЯП класифікувала загрози безпеці США як «безпосередні», «потенційні» або «несподівані». Вперше росія більше не вважалася такою, що становить «безпосередню» загрозу для Сполучених Штатів (Arkin, 2002). Тим не менш, Чарльз Фергюсон відзначає, що попри покращення американо-російських відносин США мають враховувати той факт, що росія є єдиною ядерною державою, яка може ймовірно знищити Сполучені Штати завдяки розміру свого ядерного арсеналу (Ferguson, 2002). Крім того, невизначеність щодо майбутнього курсу російської зовнішньої політики спонукала Сполучені Штати зберігати достатній резерв ядерної зброї (Müller & Schaper, 2004, с. 46). Тому росія залишалася в списку потенційних цілей для ядерної зброї США разом з КНДР, Іраном, Іраком, Сирією, Лівією та Китаєм.

По-друге, адміністрація Буша відходить від традиційної стратегії, що базується на загрозах, і запроваджує новий підхід, який заснований на

можливостях. Цей підхід менше зосереджується на тому, хто може загрожувати Сполученим Штатам та звідки, а більше на тому, як їм можуть загрожувати та що необхідно для стримування та захисту від таких загроз (Vicente, 2011). Д. Рамсфельд у своєму аналізі ОЯП зазначає, що такий підхід має забезпечити надійний стримуючий фактор на найнижчому рівні ядерної зброї, що відповідає безпеці США та союзників (Rumsfeld, 2002). Це одним нововведенням адміністрації Буша була заміна концепту взаємного гарантованого знищення на стримуючі засоби одностороннього порядку з метою протидії широкій різноманітності безпосередніх і потенційних загроз Сполученим Штатам. Як зазначає Рамсфельд, стратегічна позиція, яка покладається виключно на наступальні ядерні сили, є недоречною для стримування потенційних супротивників, з якими ми зіткнемося у ХХІ столітті. Потрібен ширший спектр можливостей, щоб переконувати потенційних супротивників, які мають доступ до сучасних військових технологій, включаючи ЗМЗ і засоби її доставки на великі відстані, утриматися від політичних, військових або технічних дій, які загрожували б безпеці США та їхніх союзників (Rumsfeld, 2002).

ОЯП наголошував на меті збереження та посилення військової гнучкості США, зокрема за рахунок «нової тріади», яка поєднує в собі наступальні, оборонні та інфраструктурні можливості. ОЯП описував нову тріаду як таку, що включав «наступальний удар» (ядерні та звичайні сили) плюс «активний і пасивний захист» (протиракетні системи та інші засоби захисту) та «чутлива оборонна інфраструктура» (здатність розробляти та виробляти ядерну зброю та відновлювати ядерні випробування) (Arkin, 2002). Отже, можна побачити кардинальну зміну тріади, яку раніше складали важкі бомбардувальники, наземні ракети великої дальності та ракети підводних човнів, які становили три частини стратегічного арсеналу США. Разом з тим, ці елементи тріади «холодної війни» залишатимуться частиною першого етапу нової тріади, об'єднаної з новими неядерними стратегічними можливостями, що мало на меті зміцнити довіру до наступального стримування США.

Серед інших переваг цієї нової тріади, на думку Вейда Хантлі, є зменшення залежності США від ядерної зброї (Huntley, 2006, с. 50). Однак дослідники підкреслюють, що Огляд не містить положень, що зменшують ключову роль та опору на стримування (Huntley, 2006, с. 50; Donnelly & Trachtenberg, 2010). Навпаки, за у новій політиці зазначено, що «чутливий ядерний сектор» є «незамінним» для Сполучених Штатів (Diehl & Moltz, 2008, с. 82). Хоча наміри росії вважалися більш доброзичливими, що робить ядерну непередбачену ситуацію за участю Росії «правдоподібною», але «не очікуваною», російський ядерний потенціал усе ще становив потенційний ризик. Інші країни, такі як Китай і Північна Корея, розвивали ядерний потенціал і залишалися потенційною загрозою. Тому стримування залишалося важливим компонентом оновленої ядерної політики США. ОЯП зазначав, що американська ЯЗ має чотири основні місії: гарантії безпеки (друзі та союзники), відлякування (супротивників), стримування (атак на сили США та союзників) і поразка (супротивника, на випадок війни) (Diehl & Moltz, 2008, с. 82). Нова тріада, в свою чергу, передбачала доповнення стримування новими концепціями (контррозповсюдження), «активної оборони» (розвиток протиракетної оборони) та «інфраструктури реагування» (виробництво нової ядерної зброї).

Дійсно, аналітики відзначають зміну ОЯП від ядерної політики адміністрації Б. Клінтона тим, що закликає до значну диверсифікацію типів ядерної зброї в арсеналі, потенційно включаючи нові типи ядерної зброї низької потужності, проникаючої в землю та обмежених збитків: «міні-ядерних снарядів», «знищувачів бункерів». Цей ядерний потенціал призначений для тактичних місій першого удару по типам цілей, таких як об'єкти з виробництва хімічної та біологічної зброї в малих державах-ізгоях (Huntley, 2006, с. 50). Таке рішення аргументувалося тим, що міні-ядерні боєприпаси є більш надійним засобом стримування, ніж ядерна зброя високої потужності в стилі «холодної війни». Обґрунтування полягає в тому, що оскільки нинішня ядерна зброя США настільки смертоносна, малоімовірно,

що будь-який президент її використає, і потенційні супротивники це знають. Прихильники міні-ядерної зброї вважають, що для стримування атаки ядерну зброю США слід розглядати як загрозу, яку можна використовувати. Крім того, вони стверджують, що здатність знищувати глибоко закриті об'єкти, які використовуються у виробництві хімічної, біологічної чи ядерної зброї, в першу чергу відмовила б «держави-ізгої» від розробки такої зброї (Ghazala, 2004, с. 116-118). Крім того, для дослідження нової ядерної зброї адміністрація Буша планувала відновити ядерні випробування. Таким чином, документ суперечив попереднім угодам про контроль над озброєннями, такі як Договір про протиракетну оборону (ПРО) і Договір про всеосяжну заборону випробувань (ДВЗЯВ), а також закликав значно скоротити час, необхідний для підготовки до відновлення ядерних випробувань (Ferguson, с. 2002). Однак Конгрес відмовив у фінансуванні програми, врахувавши аргументи противників, які вбачали в розробках нової ядерної зброї ризик для режиму нерозповсюдження через зниження порогу для майбутнього ядерного використання та малої ймовірністю того, що зброя малої потужності зможе виконати цю роботу (Diehl & Moltz, 2008, с. 83).

В цьому контексті питання стримування та контролю над озброєнням займало важливе місце в ОЯП, хоча й зазначалася необхідність відмовитися «від практики планування ядерних сил часів «холодної» війни» (Rumsfeld, 2002). Зокрема це сприяло відновленню переговорів США та росії щодо подальшого скорочення стратегічних наступальних потенціалів та укладанню т. зв. Московського договору у травні 2002 р.. Зокрема, посилаючись на ДНЯЗ та договір про СНО 1991 р. та спільні заяви президентів США та росії в Генуї та Вашингтоні 2001 р., сторони домовилися скоротити та обмежити стратегічні ядерні боєголовки таким чином, щоб до 31 грудня 2012 р. загальна кількість таких боєголовок не перевищувала 1700-2200 для кожної із сторін. Крім того, у Договорі зазначалося, що кожна сторона самостійно визначає склад і структуру своїх стратегічних наступальних озброєнь, виходячи з

встановленого сукупного ліміту кількості таких боєзарядів (Text of Strategic Offensive Reductions Treaty, 2002).

Варто зазначити, що цей документ суттєво відрізняється від попередніх домовленостей щодо обмеження СНО. За П. Сіновець, американський президент Дж. Буш назвав цей документ «останньою крапкою» в історії «холодної війни» (Сіновець, 2004, с. 83). Втім, по суті, він представляв лише фіксацію односторонніх заяв президентів Росії та США щодо скорочення своїх СНО, зроблених до початку офіційних переговорів. Ключовою причиною, що зумовила специфіку документа, є початкова різниця у підходах сторін до цілей цього Договору. Так, США розраховували продемонструвати свою прихильність до ідеї ядерного роззброєння, а також створити основу для більш активного контролю над ядерними боєзарядами, які мала РФ. З російської сторони передбачалося, що в рамках дії Договору СНО-I вдасться забезпечити доробок для майбутніх взаємних обмежень. Договір також не передбачав обмежень на якісне вдосконалення озброєнь; відсутньою була система контролю над його виконанням. Також Договір не містив визначення ключових термінів та правил зарахування боєзарядів у граничні рівні. Саме тому окремі положення тлумачилися сторонами по-різному. Відмінність у підходах простежувалася також у тому, що навіть найменування нового договору у російській та американській інтерпретаціях відрізняється. Якщо у російській назві йдеться про скорочення ядерних потенціалів, то в американській редакції йдеться про скорочення наступальних озброєнь сторін.

Обидві сторони були незадоволені цією угодою. Так, російські представники критикували договір, заперечуючи його політичну доцільність та відзначаючи потенційно негативні наслідки цієї угоди для позицій росії у контексті ядерного стримування. Д. Рамсфельд неодноразово говорив, що Договір СНП не відповідає інтересам США, обмежуючі їхні можливості щодо забезпечення національної безпеки; що адміністрація Буша пішла на неприпустимі принципові поступки щодо Росії в рамках СНП.

Однак попри критику можна відзначити і певні позитивні моменти досягнення такої угоди між США та росією на тлі інших протиріч (конфлікт в Югославії, зокрема). Серед таких зазначимо, по-перше, наступність та послідовність стратегічного діалогу між США та росією; по-друге, отримання росією підтвердження свого статусу однієї з великих держав з правом формування власної структури стратегічних ядерних сил. По-третє, США продемонстрували відданість скороченням стратегічних сил, що зменшило негативні наслідки виходу з Договору ПРО, та зберегли за собою право на «зворотний потенціал» як гарантію безпеки на випадок непередбачуваних змін у ядерній політиці росії. Крім того, збереження значної частини знятих міжконтинентальних балістичних ракет із головними частинами, що розділяються (МБР із РГЧ ІН), забезпечив «запас міцності», який розглядався як елемент переконливості стримування, достатній для стримування загроз, які виникатимуть у майбутньому (Сіновець, 2004, с. 84).

Таким чином, в розгорнутому стані США залишили велику кількість боєголовок (3800 одиниць до 2007 р. зі скороченням до 1700-2200 до 2012 р. відповідно до Договору), кілька тисяч боєголовок зберігалися в резерві, щоб їх можна було швидко повернути на озброєння. Крім того, МБР «Миротворець», які можуть нести 10 боєголовок, і їх шахтні установки були законсервовані, а не знищені. Збереження такого величезного арсеналу, за Мюллер та Шапер, виправдовувалося, як і раніше, стримуванням росії (Müller & Schaper, 2004, с. 46-48). І хоча це не суперечило досягнутим домовленостям адміністрації Клінтона з росією щодо Договору СНО-3, ОЯП 2002 р. не згадувала про знищення боєголовок. Навпаки аналітики вказували на заклик до скорочення часу попередження, швидке переозброєння та розширення ПРО, що свідчило про можливість випадкової ядерної війни. Тому в тексті документу також міститься положення про потенційне превентивне застосування ЯЗ, але не тільки в рамках стримування, а й реагування на «цілий спектр загроз», включаючи атаки з використанням звичайної, хімічної чи біологічної зброї (Müller & Schaper, 2004, с. 47).

Однак, попри заявленим намірам про міжнародне співробітництво в питаннях нерозповсюдження та контролю над ядерними озброєннями, адміністрація Буша реалізовувала односторонній підхід. Найбільш резонансними були односторонній вихід з Договору про ПРО у 2002 р. та небажання ратифікувати Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань тощо.

Варто зазначити, що Стратегія національної безпеки США 2006 р. підтверджували пріоритетність задач та проблем, заявлених на початку діяльності першої адміністрації. Так, документ підкреслював, що стратегічне середовище вимагає нових підходів до стримування та оборони. Тому передбачалося відмова від «передумови завдання руйнівних наслідків потенційним ворогам», натомість комплексний підхід, що включає як напади, так і засоби захисту є необхідним для стримування державних і недержавних акторів шляхом заперечення цілей їхніх нападів і, якщо необхідно, відповіді силою. В цих умовах безпечні та надійні ядерні сили продовжують відігравати вирішальну роль, отже друга адміністрація Буша планувала зміцнювати стримування, розробляючи «нову тріаду», що складається з наступальних ударних систем (як ядерних, так і вдосконалених конвенційних); систем ПРО; вдосконаленням чутливої інфраструктури та систем командування та контролю, планування та розвідки. Крім того, в СНБ 2006 р. підтверджувалися зобов'язання США перед союзниками та відданість багатосторонньому підходу спільно з ключовими союзниками та регіональними партнерами для протидії викликам розповсюдження ЗМЗ. Разом з тим, підкреслювалася готовність США за необхідності в «згідно з давніми принципами самооборони» застосування «сили до нападу, навіть якщо залишається невизначеність щодо часу та місця нападу ворога», підтверджуючи тим самим пріоритет превентивного принципу в стратегії національної безпеки Сполучених Штатів (The National Security Strategy, 2006).

Однак не всі в США підтримували плани адміністрації Буша. Критики зауважували, що політика «однополярної переваги» адміністрації Буша

передвіщала «нову ядерну еру», в якій «зброя останнього засобу» трансформувалася у чітко придатний і необхідний «підхід до війни». Отже, ядерна політика Буша не була роззброєнням, але продовженням терміну служби та потенційної ролі американської ЯЗ; політикою постійної модернізації ядерного арсеналу та намірами зберігати розгорнуту ядерну зброю назавжди (*Warren, 2013, с. 3*). Більш того, критики наголошували, що попри розбудову Сполученими Штатами ПРО не зупинила КНДР та Іран від вдосконалення ракетних програм, а Китай від випробування протисупутникової зброї.

В січні 2007 та 2008 рр. провідні політичні діячі США Джордж Шульц, Вільям Перрі, Генрі Кіссінджер і Сем Нанн оприлюднили статті у *Wall Street Journal*, в яких вони говорили про кризу контролю над озброєннями та величезний виклик, що стоїть перед режимом нерозповсюдження ядерної зброї (*Shultz et al, 2007; Shultz et al 2008*). Вони погоджувалися, що хоча ядерна зброя була вирішальною для підтримки міжнародної безпеки під час «холодної війни», однак тепер доктрина взаємного стримування застаріла, а покладання на ядерну зброю для цієї мети стає все більш небезпечною та неефективною. Їхній вплив та детально прописані кроки сприяли популяризації ідеї «світу без ядерної зброї». Подібні міркування лунали і у передвиборних промовах кандидатів в президенти Сполучених Штатів. І Б. Обама, і Д. Маккейн заявляли про необхідність скорочення ядерного арсеналу, відновлення діалогу з росією з цього питання та досягнення тривалої угоди.

В вже у Празі у квітні 2009 р. новобраний президент США Б. Обама фактично поширив ідеї Шульца, Перрі, Кіссінджера та Нанна, пообіцявши «задати новий напрямок у політиці США щодо ядерної зброї» відповідно до зобов'язань згідно з ДНЯЗ та «працювати над остаточною ліквідацією всієї ядерної зброї», оскільки «традиційне мислення не встигає за новими ядерними, хімічними та біологічними загрозами» (*Remarks by President Barack Obama, 2009*). Він також наголосив, що «загроза глобальної ядерної війни знизилася, але ризик ядерної атаки зріс» через збільшення кількості країн, що

придбали ЯЗ, поширення технологій та матеріалів, а також через наміри терористичних угруповань купити, побудувати або вкрасти ядерні пристрої. Зусилля США щодо стримування цих небезпек зосереджені на глобальному режимі ДНЯЗ, однак в силу того, що все більше людей і націй порушують правила, ми можемо досягти точки, коли режим не втримається, підкреслив Обама. Тож, на початку свого першого терміну він планував відновити міжнародну репутацію Сполучених Штатів, особливо в мусульманському світі; сприяти багатосторонності; збільшувати співпрацю з Китаєм у глобальних питаннях; припинити війни в Іраку та Афганістані; вести діалог з Іраном і Північною Кореєю в рамках своїх цілей нерозповсюдження; встановити міцний мир на Близькому Сході.

Окремо Обама підкреслив необхідність підтримувати «конструктивні відносини з росією з питань, що становлять спільний інтерес», в першу чергу щодо «майбутнього ядерної зброї у XXI столітті. Наявність тисяч одиниць ядерної зброї є найнебезпечнішою спадщиною холодної війни. Сьогодні «холодна війна» зникла, але тисячі одиниць цієї зброї – ні» (Remarks by President Barack Obama, 2009). І «як ядерна держава, як єдина ядерна держава, яка застосувала ядерну зброю, Сполучені Штати несуть моральну відповідальність діяти», прагнучі миру й безпеки у світі без ядерної зброї.

Таким чином, у Празі була представлена концепція ядерної політики першої адміністрації Б. Обама, яка ставила на перше місце роззброєння, стратегічний діалог з росією та конструктивну участь США в міжнародних ініціативах з ядерного нерозповсюдження та роззброєння. Разом з тим, в його промові також були присутні обіцянки «підтримувати безпечний, захищений і ефективний арсенал для стримування будь-якого противника та гарантувати цей захист нашим союзникам» (Remarks by President Barack Obama, 2009). Такі тези певним чином свідчили про двоїстість бачення Обамою зобов'язань США в сфері ядерної зброї, поєднання ідеалізму та прагматизму.

Саме прагматичність характеризує ОЯП 2010 р., який вперше втілює на офіційному рівні празькі обіцянки та цілі в реальність. Документ визначає

п'ять ключових цілей політики США щодо використання ядерної зброї, серед яких: - запобігання розповсюдженню ядерної зброї та ядерному тероризму; - зменшення ролі ядерної зброї США в стратегії національної безпеки США; - підтримання стратегічного стримування та стабільності при зменшених рівнях ядерних сил; - посилення регіонального стримування та заспокоєння союзників і партнерів США; - підтримка безпечного та ефективного ядерного арсеналу (Nuclear Posture Review, 2010).

Разом з тим, не можна не вказати на критику цього документу, яка переважно звертає увагу на те, що сподівання на те, що адміністрація Обами виведе ядерну політику США з тіні «холодної війни» та виробить нове обґрунтування американських ядерних сил як потужного інструменту захисту стратегічних інтересів і безпеки США, не виправдалися. На жаль, вказує Х. Уайт, попри певний прогрес, «мало що змінилося в порівнянні з ядерною політикою, яку залишив Джордж Буш», оскільки найбільш нагальні та важливі питання щодо ЯЗ Америки залишилися без відповідей (White, 2010).

Аналізуючи детальніше кожний пріоритет, варто зауважити на наступних моментах, які розкривають підходи першої адміністрації Обами, яка намагалася збалансувати велику кількість питань та ствердити себе на міжнародному рівні як трансформаторів. Так, ядерний тероризм пов'язується з кардинальними змінами міжнародної безпеки, чому сприяють також такі країни, як КНДР та Іран, своєю провокативною поведінкою посилюючи регіональну нестабільність і примушуючи сусідні держави шукати власні варіанти ядерного стримування. Щодо ролі ЯЗ США, то була підтверджена її фундаментальна роль, яка «триватиме доти, доки існує ядерна зброя», у стримуванні ядерної атаки на Сполучені Штати, їхніх союзників і партнерів. Однак підкреслювалось, що США продовжуватимуть зменшувати роль ЯЗ у стримуванні інших, не ядерних, атак. Аби посилити безпеки та сприяти ядерному нерозповсюдженню, ОЯП підтвердив зобов'язання США щодо негативних гарантій безпеки для неядерних держав та країн, що дотримують міжнародні документи режиму ДНЯЗ. Разом з тим, США залишили за собою

право застосувати ЯЗ «в екстремальних обставинах для захисту життєво важливих інтересів Сполучених Штатів або їхніх союзників і партнерів».

Наступна мета, зазначена в ОЯП, стосується проблеми забезпечення стратегічної стабільності з росією та Китаєм. І хоча політичні розбіжності продовжують існувати між США і росією на тлі модернізації російських ядерних сил, обидві держави «більше не є противниками, а перспективи військового протистояння різко зменшилися». Щодо Китаю, документ відзначає зростаючу взаємозалежність Вашингтону та Пекіну та їхню спільну відповідальність за протидію глобальним загрозам безпеці, зокрема розповсюдженню ЗМЗ. У той же час підкреслюється, що Сполучені Штати є стурбованими поточними зусиллями Китаю з якісної та кількісної модернізації ядерного арсеналу, яка відбувається в умовах непрозорості щодо їх темпів і масштабів, а також стратегії та доктрини, якими керуються китайські політичні сили, викликаючи питання щодо майбутніх стратегічних намірів Китаю.

Отже, зміни в середовищі ядерної загрози, включаючи зростання неперевершених звичайних військових можливостей США, значні вдосконалення протиракетної оборони та послаблення суперництва часів «холодної війни», змінили ієрархію ядерних проблем і стратегічних цілей США. Зберігаючи важливість традиційних цілей щодо стримування та заспокоєння, нові умови дозволяють нам досягати цих цілей за значно нижчих рівнів ядерних сил і з зменшення залежності від ядерної зброї, а також формувати політику США щодо ядерної зброї та структуру сил таким чином, щоб краще відповідати найнагальнішим викликам безпеки. Серед пріоритетних напрямків дій зазначалися наступні:

- досягнення прогресу в напрямку ядерного роззброєння для активізації режиму нерозповсюдження та безпеки ядерних матеріалів у всьому світі;

- підтримуючи надійні засоби ядерного стримування та зміцнюючи регіональні архітектури безпеки протиракетним захистом та іншими звичайними військовими можливостями, посилення переконливості

розширеного стримування та зобов'язань США для утримання неядерних союзників і партнерів від розбудови їхніх ядерних можливостей;

- сприяючи стратегічній стабільності з Росією та Китаєм і покращуючи прозорість і взаємну довіру, створити умови для руху до світу без ядерної зброї та побудувати міцнішу основу для боротьби з розповсюдженням ядерної зброї та ядерним тероризмом.

Таким чином, можна відзначити, що ОЯП певним чином містить як ідеалістичні меседжі з досягнення світу без ядерної зброї, проте доволі прагматичним, а з точки зору результатів не змінював статус-кво щодо важливих питань, які залишилися з часів «холодна війна».

Стратегія національної безпеки 2010 р. також посилається на зміни у світі після завершення «холодної війни», які одночасно призвели до «розвіювання привида ядерної війни та зростанню ядерної небезпеки» (National Security Strategy, 2010). Тим не менш, у документі підкреслювалося, що «немає більшої загрози для американського народу, ніж зброя масового знищення, особливо небезпека, яку становить гонитва за ядерною зброєю насильницькими екстремістами та її розповсюдження до інших держав». Тому «не повинно бути жодних сумнівів: Сполучені Штати Америки продовжуватимуть гарантувати глобальну безпеку через наші зобов'язання перед союзниками, партнерами та інституціями; і нашу рішучість <...> запобігати розповсюдженню найнебезпечнішої зброї у світі» шляхом дотримання комплексного порядку денного нерозповсюдження та ядерної безпеки, зміцнення ДНЯЗ, захисту всіх вразливих ядерних матеріалів та притягнення до відповідальності Ірану і Північної Кореї за їх невиконання міжнародних зобов'язань; скорочення ядерного арсеналу і забезпечення надійності і ефективності засобів стримування (National Security Strategy, 2010).

Цікавим є аналіз «стримування» в політиці Обама першого терміну президенства. Дж. Гудбі та М. Мазар звертають увагу на те, що в зазначених документах слово, яке найчастіше зустрічається, не «стримувати» («deter»), а

«заперечувати» («deny») (Shultz et al, 2011, с. 65). Вони пояснюють це тим, що сучасний контекст безпеки полягає не в класичній агресії між державами, проти якої було розроблено ядерне стримування, але у комплексі складних проблем, головним викликом безпеки якого є запобігання виникненню інших загроз. Тому можна простежити використання стримування в широкому розумінні, зокрема, як явна загроза покарання порушників не з боку Сполучених Штатів, а з боку міжнародної спільноти через ізоляцію від світового співтовариства. Також в контексті розширеного стримування згадуються військові альянси як наріжний камінь стратегії безпеки США. Але ні в Європі, ні в Азії стримування не називають головною метою американських альянсів, зазначають Гудбі та Мазар (Shultz et al, 2011, с. 65).

К. Мурдок також скептично сприймає положення ОЯП про забезпечення безпеки США та союзників, підтримки сильного та надійного стратегічного стримування з одночасним скороченням розгорнутої стратегічної ЯЗ до однієї третини. За його оцінками, замість чіткої декларативної політики щодо використання ЯЗ США для забезпечення своїх стратегічних інтересів із зазначенням ядерних потреб США, адміністрація Білого дому підготувала документ, що відзначався «складною та непослідовною логікою, яка відображала амбівалентність Обама щодо ядерної зброї» (Murdock, 2013, с. 14).

У СНБ 2010 р. проголошується за мету зміцнення американської «регіональної позиції стримування», аби переконатися, що «регіональні супротивники не отримують жодних переваг від придбання ними нових, наступальних військових можливостей» (National Security Strategy, 2010). Однак таке формулювання, як і загроза ізоляції порушників – Ірану та КНДР – не є достатньо переконливим. Воно створює враження, що адміністрація Обама замінює стримування на обіцянку протистояти збройному нарощенню в тому чи іншому регіоні, мобілізації дипломатичних дій та посилення власних сил союзників та партнерів для самозахисту.

На практиці реалізація однієї з зазначених цілей – скорочення кількості ЯЗ – Обама почав втілювати в життя через три місяці після виступу в Празі, зустрівшись з президентом росії Д. Медведєвим та підписавши рамкову угоду про укладення нового договору, який передбачає подальше скорочення арсеналів стратегічних ядерних боєголовок. Сам договір СНО-III або New Start, було підписано 8 квітня 2010 р. та ратифікований США у грудні того ж року. Однак Н. Соков з Віденського Центру з питань роззброєння та нерозповсюдження зазначає, що спроби досягти нової угоди були розпочати ще у 1997 р. як спроба «перестрибнути» СНО-II та відповісти на більшість російських побоювань (Інтерв'ю з Н. Соковим, 2021). Інші спроби за часів другої адміністрація Буша також «не змогли вийти з глухого кута» (Woolf, 2009, с. 58). Основна проблема, на думку Е. Вулф, полягала в тому, що Вашингтон і Москва «залишалися далеко одна від одної». Росія наполягала на укладанні «нової, юридично зобов'язуючої російсько-американської угоди про ядерне роззброєння» на заміну СНО з детальними визначеннями та правилами підрахунку. США, натомість, віддавали перевагу менш формальному договору, яка закликала до заходів прозорості та зміцнення довіри. Проте такий підхід не відповідав інтересам росії, яка наголошувала: «нам потрібен договір, а не декларація», що є посиланням на формат Московського договору (Woolf, 2009, с. 58). Таким чином, наступні пропозиції США та заяви НАТО за підсумками саміту 2008 р. у Бухаресті щодо співпраці у сфері ПРО росія також відкидала. Після цього, наголошують Д. Кормлі, М. Поппер та Н. Соков, «конструктивні обговорення питання ПРО практично припинилися, а емоції здебільшого взяли верх над змістом» (Gormley et al, 2009). Зокрема, окремі російські аналітики навіть називали заяви адміністрації Барака Обама про масштабне скорочення ЯЗ підступом для скорочення російського ядерного арсеналу до рівня, який дозволить американській ПРО звести нанівець її стримуючу цінність (Gormley et al, 2009).

Тільки в умовах так званого «перезавантаження» відносин між США та росією сторони змогли досягти згоди (Інтерв'ю з Н. Соковим, 2021). Втім,

аналітик застерігає від сприйняття цього документу з точки зору «амбіційного кроку у напрямку роззброєння» або «рішення ключових проблем стратегічного балансу». Натомість Соков підкреслює, що СНО-III є інструментом передбачуваності та перевірки; містком від СНО-I до договору нового покоління; крім того, він надає час для вирішення нового порядку денного, який ніколи не розглядався за всі роки переговорів про контроль над озброєннями. Подібну думку висловлюють і інші вчені, підкреслюючи важливість нової угоди у «перезавантаженні» стратегічних відносин з росією шляхом розширення та оновлення важливого режиму перевірки, обміну даними та створення бази для прозорості та зміцнення довіри.

Договір передбачав, по-перше, до завершення терміну договору у 2018 р. скорочення кількості носіїв до 800 (700 розгорнутих та 100 «неактивних»), а боєголовок до 1550 одиниць, при цьому кожна розгорнута МБР, БРПЛ і важкий бомбардувальник зараховувалися як один; по-друге, заборону переобладнання засобів доставки наступального озброєння на перехоплювачі і навпаки, а також заборону базування за межами національних територій. Важливим аспектом документу було зазначення зв'язку між наступальними та оборонними видами зброї та визнання, що «цей взаємозв'язок ставатиме більш важливим у міру скорочення стратегічних ядерних озброєнь і що поточні стратегічні оборонні озброєння не підривають життєздатність та ефективність стратегічних наступальних озброєнь Сторін» (Treaty Between the United States of America, 2010).

Новий договір забезпечив спрощений та більш узгоджений механізм верифікації та перевірки з метою зменшення витрат та адаптації до нового рівня американо-російських відносин та міжнародної ситуації. Зокрема, сторони узгодили взаємний обмін даними щодо пересування, переобладнання, ліквідації стратегічних наступальних озброєнь, а також щодо зменшення частоти обмінів телеметричними даними для п'яти тестових польотів щороку. Підвищенню передбачуваності та рівня транспарентності в стратегічному діалозі Москви та Вашингтону мало слугувати присвоєння кожній одиниці

стратегічного озброєння унікального ідентифікаційного номеру, який дозволить відстежувати пересування згаданих систем озброєння. Крім того, новий договір дозволив сторонам здійснювати до 18 короткострокових інспекцій на місці щороку як на розгорнутих, так і на нерозгорнутих пускових установках і ракетних об'єктах. Договір поділив їх на інспекції першого та другого типу, з яких обидві держави могли проводити до десяти інспекцій першого типу та до восьми інспекцій другого типу. Разом з тим, під час кожної перевірки першого типу допускалося здійснення перевірки оновлення даних та транспортних засобів (Treaty Between the United States of America, 2010).

Дослідники підкреслювали важливість згоди сторін обмежувати як носії СНО, так і боєзаряди із зазначенням правил зарахування боєзарядів. Такий підхід, на їхню думку, свідчить про розгляд сторонами угоди зазначеної кількості СНО як такої, що наближаються до оптимального рівня необхідного для підтримки ефективності своїх стратегічних ядерних сил, існуючої моделі стратегічної стабільності на базі взаємного гарантованого знищення та одночасно не ставить під сумнів їхню перевагу над СЯС інших країн-членів ядерного клубу. У той же час, положення СНО-III надає сторонам певний резервний ресурс, який у разі виникнення потреби дозволить за рахунок неактивних боєзарядів підвищити кількість оперативно розгорнутих боєзарядів. Отже, на думку П. Сіновець, СНО-III суттєво зменшує оперативність та функціональність концепції першого контрсилового удару, а отже суттєво ускладнює планування та реалізацію концепції першого удару (Інтерв'ю з П. Сіновець, 2021). Крім цього, новий договір дозволяє сторонам самостійно формувати склад та структуру СЯС відповідно до стратегічних традицій, ресурсної бази та поточного безпекового середовища.

Таким чином, можна констатувати, що СНО-III став важливим кроком у перевірці готовності росії до результативного діалогу та зміцнення довіри в сфері наступальних озброєнь та стратегічної стабільності. Однак Обамі було складно переконати Конгрес щодо доцільності договору для безпеки США через деякі значні компроміси та упущення. Тому адміністрація Обами взяла

на себе зобов'язання збільшити витрати на подальшу модернізацію ЯЗ та виробничого комплексу, що відповідало основній меті ядерної політики США на той час, а саме отриманням міжнародної підтримки для зміцнення режиму ДНЯЗ. В цьому контексті доцільно зауважити, що такий підхід вирізняв обидві адміністрації Обама від попередніх адміністрацій Буша, який тільки декларував відданість міжнародній співпраці, але переважно здійснював одноосібну політику. Обама, залишаючись вірним проголошеним тезам в Празі, проводив активну політику в сфері ядерного роззброєння та зміцнення режиму ДНЯЗ шляхом активної позиції США на Самітах з ядерної безпеки та Оглядових конференціях ДНЯЗ 2010 та 2015 років. Серед планів, які він проголосив на початку свого першого терміну, також значилась підтримка розробки Договору про заборону виробництва матеріалів, що розщеплюються (ДЗВРМ), ратифікація США Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань (ДВЗЯВ), а отже і сприяння глобальній забороні ядерних випробувань.

Б. Обама вбачав, що ратифікація ДВЗЯВ стане важливим кроком у зменшенні можливостей для розвитку ЯЗ, усунувши вирішальну стадію її перетворення від схеми та проєктів до конструкції з подальшим вдосконаленням зброї для розміщення на БР великої дальності. Враховуючи, що Сенат США відмовився ратифікувати договір ще 1999 р. через питання, наскільки можна перевірити ДВЗЯВ; ступінь, до якого це посилить режим і політику США щодо нерозповсюдження; і найбільше наскільки документ відповідатиме майбутнім потребам США в ядерній зброї і наскільки це дозволить Сполученим Штатам забезпечити довгострокову надійність свого існуючого арсеналу і ефективне стримування (*Warren, 2013, с. 222*). Б. Лернер, зокрема, зазначає наступні «суттєві недоліки»: по-перше, договір не містить визначення ядерних випробувань, залишаючи можливість для підписантів, таких як росія та Китай, вільно тлумачити свої зобов'язання; по-друге, договір неможливо перевірити, тому немає способу дізнатися, чи ті, хто зобов'язався заборонити тестування на папері, насправді дотримуються цього (Lerner,

2016). Він підкреслює, що наполягання Б. Обами про готовність до «агресивного» наполягання щодо ратифікації ДВЗЯЗ в той час, коли «глобальне розповсюдження ядерної зброї вже готове до зростання, а не до зменшення» і проголошення політики «незастосування першими» може зашкодити стратегічній стабільності (Lerner, 2016). Лернер переконаний в помилковості такого кроку, оскільки результатом стане не тільки зменшення ризику здійснення катастрофічних неядерних атак на США або їхніх союзників. З іншого боку, зростатиме ризик того, що неядерні союзники Сполучених Штатів, які утримувалися від розробки власної ЯЗ, покладаючись на розширене стримування, приймуть рішення оволодіти ЯЗ. Саме з такими побоюваннями вже виступили представники Японії та Республіки Кореї, що також посилювалося агресією росії проти України та порушенням Будапештського меморандуму. Атака ядерної держави на неядерну, на таку, що добровільно відмовилася від ЯЗ на користь агресора, створило додаткові аргументи для КНДР в її впевненості зберегти та розвивати ядерну та ракетну програми, а отже і зростання небезпеки для японської та північнокорейської держав.

Отже, Празька промова Б. Обами в цілому визначила ядерну політику його адміністрацій, яка була спрямована на повернення до контролю над озброєннями через стратегічний діалог з росією та Китаєм, а також Саміти з ядерної безпеки і ініціативу «Глобальний нуль». І хоча окремі напрямки цієї політики здобули прихильність та підтримку серед інших держав, жодна з ініціатив Обами не призвела до суттєвих змін у загальній ядерній стратегії: ядерне стримування та переконливість залишаються наріжним каменем усієї політики національної безпеки США, а ЯЗ відіграє в цьому важливу роль.

Стратегія національної безпеки 2017 р. та Огляд ядерної політики 2018 р., що були прийняті після обрання на посаду президента США Дональда Трампа, підтверджують такий висновок. Разом з тим, варто відзначити принципово протилежну позицію Трампа у порівнянні з Обамою з багатьох питань ядерної політики та зовнішньої політики і цілому. З одного боку, Трамп

прийшов до влади в період загострення різноманітних викликів, які ще більше погіршують нестабільний світовий порядок. Серед цих викликів Р. Блеквілл називає стрімке посилення Китаю, що піднімається «неприйнятними способами», відмова об'єднаної Європи від лідерської ролі в глобальних справах і дискусії щодо ролі НАТО, відродження росії та її політика дестабілізації у прикордонні та за його межами; поновлення конфліктів на Близькому Сході (Blackwill, 2019). Всі ці та інші виклики демонструють, що глобальний порядок не працює, а розвиток технологій випереджає можливості націй і міжнародної системи керувати ними (Kissinger, 2018).

Дослідники говорять, що Трамп не мав «великої стратегії», яка є «цілеспрямованим і глибоко вкоріненим набор концепцій щодо цілей і орієнтації країни в міжнародних справах», що надає зовнішній політиці структуру та форму. Це призвело до того, що в перші роки президентства він зірвав цілу низку конвенцій у міжнародній системі, розсварився з лідерами найближчих союзників та партнерів США, зокрема, Франції, Німеччини, Великої Британії, Канади, погрожуючи вийти з НАТО і поставивши під сумнів цінність союзів із США і виконання Сполученими Штатами своїх договірних зобов'язань перед європейськими союзникам у випадку нападу (Кіо, 2019). За часів адміністрації Трампа США досягли найнижчого рівня популярності в багатьох демократичних країнах, сприймаючи американську «могутність та вплив» як «головну загрозу» у порівнянні з Китаєм чи росією (Blackwill, 2019).

Дійсно, політика Трампа вирізняється непослідовністю та інколи нелогічністю, однак чи можна стверджувати, що адміністрація сорок п'ятого президента США не мала цілей і стратегій, які відповідали тогочасним вимогам та національним інтересам Сполучених Штатів?

Частково відповідь на це питання можна знайти у базових документах кожної адміністрації: Стратегії національної безпеки 2017 р. та Огляді ядерної політики 2018 р. У передмові до СНБ Д. Трамп наголосив, що його адміністрація поставить на перше місце безпеку, інтереси та благополуччя наших громадян, вона не ховатиметься від викликів надзвичайно небезпечного

світу, наповненого широким спектром загроз, які посилюються в останні роки (National Security Strategy, 2017). Тому Трамп та його адміністрація прокладає «новий і дуже інший курс» за наступними напрямками. По-перше, на відміну від «хибної» політики попередників щодо взаємодії з конкурентами, США мають активно протистояти зростаючій конкуренції з росією та Китаєм в політичній, економічній та військовій площинах. По-друге, для протистояння загрозам з боку Північної Кореї та Ірану завдання адміністрації Трампа полягає в тому, щоб «переконатися, що американська військова перевага триватиме, і в поєднанні з іншими елементами національної могутності» здатна захистити американців від складних викликів національній безпеці. По-третє, США мають «зберегти мир силою», модернізуючи війська, щоб вони «залишалися провідними, стримували наших супротивників і, якщо необхідно, були здатні воювати та перемагати». І хоча визнавалося, що «союзники та партнери збільшують нашу силу», також підкреслювалися очікування, що «вони візьмуть на себе справедливую частку тягаря відповідальності щодо захисту від загальних загроз» (National Security Strategy, 2017).

Щодо ядерної зброї, СНБ 2017 р. містить положення про збереження статусу ЯЗ як «основи нашої стратегії збереження миру та стабільності» за рахунок стратегії стримування ядерної або неядерної стратегічної агресії, а також зміцнення ядерного нерозповсюдження. Наголошуючи на розвиток «супротивників з ядерною зброєю» своїх арсеналів та засобів доставки, документ зазначає, що Сполучені Штати повинні підтримувати надійний потенціал стримування та гарантування, роблячи значні інвестиції для підтримки ефективності ядерного арсеналу та інфраструктури США у протистоянні загрозам національній безпеці протягом наступних десятиліть. В цьому питанні СНБ визначала наступні пріоритети: - підтримка структури ядерних сил США, що відповідає поточним потребам стримування супротивника і запобігає непередбаченим ризикам; - модернізація ядерного арсеналу і системи командування та управління для збереження ефективної та

безпечної ядерної тріади; - підтримка стабільного стримування шляхом переговорів з іншими державами в сфері контролю над озброєнням з метою побудувати передбачувані відносини та зменшити ядерні ризики.

Варто звернути увагу і на наступну тезу Стратегії: «Ми не дозволимо супротивникам використовувати ядерні загрози ескалації..., щоб примусити Сполучені Штати, наших союзників і наших партнерів. Страх перед ескалацією не завадить Сполученим Штатам захищати наші життєво важливі інтереси та інтереси наших союзників і партнерів» (National Security Strategy, 2017). Такий наголос демонстрував реакцію США на російську стратегію «ескалації для де-ескалації» та мав на меті чітко зазначити позицію адміністрації Трампа в умовах зростаючої конкуренції та суперництва з Путіним. Так, зазначалося, що росія використовує «підривні заходи», щоб послабити довіру до США в Європі, підірвати трансатлантичну єдність і послабити демократію; вона залякує своїх сусідів «загрозливою поведінкою», ядерною зброєю та розгортанням наступальних можливостей. Підтверджуючи відданість європейським партнерам НАТО, Сполучені Штати спільно з ними протистоятимуть російській підривній діяльності та агресії, а також загрозам з боку Північної Кореї та Ірану. Також у СНБ наголошувалось, що адміністрація Трампа планує зміцнювати стримування й оборону на східному фланзі НАТО та покращувати інтегровані засоби протиповітряної та протиракетної оборони Альянсу для протидії існуючим і прогнозованим загрозам балістичних і крилатих ракет, зокрема з боку Ірану (National Security Strategy, 2017).

Аналізуючи ОЯП, можна також побачити зосередженість на завданні посилення ефективності ядерного стримування як інструменту протидії супротивникам, захисту США та гаранта безпеки союзників і партнерів. У передмові до Огляду Джім Меттіс, міністр оборони 2017-2019 рр., підкреслив наступне: це є « критичний момент в історії нашої країни» через найскладнішу та найвимогливішу міжнародну безпекову ситуацію з часів закінчення «холодної війни», яка вимагає термінової модернізації ядерних сил США для

збереження надійного ядерного стримування та можливості американським дипломатам продовжувати говорити «з позиції сили щодо питань війни та миру» (Nuclear Posture Review, 2018). Також він наголосив на загрозах з боку росії та Китаю, які модернізують свої стратегічні сили і системи. Прийняття росією військових стратегій, які покладаються на ядерну ескалацію на тлі захоплення нею Криму та ядерними загрозами нашим союзникам знаменують рішуче повернення Москви до змагання з великими державами. Враховуючи діапазон потенційних супротивників, їхні можливості та стратегічні цілі, робить висновок Меттіс, адміністрація Трампа розробляє гнучку, адаптовану стратегію ядерного стримування, що базується на різноманітному наборі ядерних можливостей з можливістю їхньої адаптації до стримування одного чи кількох потенційних противників за різних обставин (Nuclear Posture Review, 2018).

На думку С. Цімбали, наголос на Китаї та росії та згадка про повернення суперництва великих держав у військово-технічній сфері свідчить про повернення політичного реалізму як моделі тлумачення міжнародної політики (Cimbala, 2018, с. 9). С. Міллер, Р. Легворд і Л. Фрідман також підкреслюють важливість цього процесу для «релегітимізації» ядерної зброї та стримування, що нагадує «холодну війну» але у зовсім іншому та складнішому міжнародному контексті (Miller et al, 2019, с. 21). Вони переконані, що зростаюча могутність і наполегливість росії та Китаю формують ядерну політику США та визначають плани щодо «амбітної та надзвичайно дорогої програми ядерної модернізації». Отже, за оцінками Ф. Міллера, політика стримування США продовжує загрозувати «неприйнятною шкодою» та втратою найважливішого: збереження влади, домінування та контроль над людьми (Miller, 2020, с. 26-27).

Основним інструментом політики стримування США є триада стратегічних ядерних, яка відповідно до ОЯП, має бути модернізованою через заміну окремих категорій БРМБ на боєголовки меншої потужності, включаючи зброю для використання на балістичних ракетах підводного човна

Trident II D-5, розгортання нової крилатої ракети морського базування, здатну нести ядерну зброю, стратегічних бомбардувальників нового покоління, а також оновлення системи командування і управління. Аналітики вважають ці плани з модернізації відповіддю США на поведінку супротивників шляхом утримування балансу між «дією та обмеженням» і забезпеченням додаткового нестратегічного ядерного потенціалу реагування, що сприятиме значному посиленню стримування (Bracken, 2018; Cimbala, 2018, с. 9-10; Kurosawa, 2019, с. 38).

С. Цімбала переконаний, що ядерні ракети морського базування можуть підтримувати контроль над озброєннями і посилювати ядерні гарантії США союзникам, однак критики цієї зброї зауважують на її негативний вплив на стримування та стратегічну стабільність. Так, Л. Дж. Корб вказує, по-перше, на складність розрізнення КРМБ з ядерною зброєю та без, а по-друге, на те, що виробництво нової ЯЗ малої потужності може спровокувати гонку озброєнь (Lawrence, 2018). С. Пайфер також звертає на це увагу, запитуючи, як саме боєголовки малої потужності сприятимуть зміцненню регіонального нестратегічного ядерного потенціалу США? Річ в тім, на його думку, що запуск Trident D5 може бути неправильно витлумачений, що збільшує ризик нанесення ядерного удару у відповідь. По-друге, запуск нової малопотужної ракети ставить під удар підводний човен, який буде легко виявлений через особливості її доставки до місця запуску. Це, за підрахунками експерта, загрожує стратегічному стримуванню США.

Інші аналітики вказували на ризики потенційного зниження порогу використання ядерної зброї, зокрема в рамках концепції «ескалації для деескалації» (Mount & Stowe-Thurston, 2018; Cimbala, 2018, с. 10; Sokov, 2014). П. Сіновець вказує на те, що зниження ядерного порогу та розробка нового типу мініатюрних ядерних боєголовки як елемент стримування може обернутися проти США та стратегічної стабільності: з одного боку, теоретична готовність Вашингтону застосувати ЯЗ в конфлікті з росією може стримати Москву, але з іншого, тільки посилити готовність до регіонального

ядерного конфлікту (Sinovets, 2018). С. Пайфер застерігає США від використання ЯЗ малої потужності під час конфлікту, щоб ненавмисно не переконати супротивників про прийнятність цього (Pifer, 2018). М. Даунман також підкреслює, така зброя дестабілізує, надаючи відчуття зручності її використання в різних конфліктах через меншу кількість жертв серед цивільного населення (Downman, 2018). І не менш серйозним наслідком, попереджає Даунман, стане те, що розробляючи сценарії використання ЯЗ малої потужності, США починають імітувати російську політику, яку вони часто критикують.

Серед особливостей ОЯП 2018 р. також варто виокремити припущення про відновлення ядерних випробувань, якщо це необхідно для відповіді на «серйозні технічні чи геополітичні виклики». З одного боку, це свідчить про відмову ратифікувати ДВЗЯВ, а з іншого створює вікно для проєктування, розробки і виробництва нової ЯЗ. Подібною була і позиція адміністрації Трампа щодо ДЗЯЗ: ОЯП вказувала на «абсолютно нереалістичні очікування щодо ліквідації ядерних арсеналів без передумов трансформації міжнародного середовища безпеки», що тільки поляризуватиме міжнародне співтовариство, загрожуватиме безпеці США та їхніх союзників і партнерів, які покладаються на розширене ядерне стримування США, а також підриватиме співробітництво в стратегічних питаннях і режим нерозповсюдження в цілому (Nuclear Posture Review, 2018).

Ще однією особливістю ОЯП є відсутність конкретних пропозицій з посилення контролю над озброєнням: документ містить лише згадку про відданість США своїм зобов'язанням та зусиллям з контролю над озброєннями, які зміцнюють безпеку США, союзників і партнерів та сприяють підтримці стратегічної стабільності. Зазначалося, що США готові брати участь у подальших переговорах щодо контролю над озброєннями, «якщо це дозволять умови та потенційний результат покращить безпеку» США, їхніх союзників і партнерів. Разом з тим, наголошувалося, що «подальший прогрес важко уявити в середовищі, яке характеризується триваючим суттєвим

недотриманням існуючих зобов'язань щодо контролю над озброєннями, а також потенційними супротивниками, які прагнуть змінити кордони та скасувати існуючі норми» (Nuclear Posture Review, 2018). Аналітики критично сприйняли такий підхід, говорячи про «фундаментальну помилку», зважаючи на високу напруженість у відносинах з росією та «загрозливе середовище безпеки», і фактичну відмову адміністрації Трампа від традиційної глобальної лідерської ролі США в контролі над ядерною зброєю (Peczeli, 2018; Kimball, 2018, с. 3).

На момент приходу до влади президента Трампа провідні експерти та аналітики констатували кризу режиму контролю над озброєннями, який ґрунтувався на договорах, що були укладені двома наддержавами в умовах «холодної війни» (Responses to the INF Treaty crisis, 2019). Вже на початку XXI ст. вони висловлювали сумніви, чи зможе цей режим вистояти та бути ефективним в умовах миру (Miller et al, 2019, с. 22). Саме така доля спіткала ДРСМД, який створювався як інструмент зниження напруги та недовіри в Європі. Після завершення «холодної війни» країни Європи приєдналися, однак це не покращило загальної ситуації, оскільки ані Китай, ані інші регіональні держави Азії (Ізраїль, Індія, Іран, КНДР, Пакистан) не є сторонами Договору, маючи ракети середньої дальності. Однак підставами для припинення дії ДРСМД є дії та взаємні звинувачення США та росії.

Дійсно, ОЯП містить численні згадування про росію та її дії, що порушують міжнародне право і низку договорів та зобов'язань Москви в сфері контролю над озброєннями, зокрема Договором про ліквідацію ракет середньої і малої дальності (ДРСМД). Росія вважає, що ДРСМД є застарілим і в сучасних умовах його дотримання збільшує вразливість російської держави через розширення НАТО та розгортання ЄвроПРО, що призвело до зростання запасів балістичних ракет (Сimbala, 2018, с. 11). І відкидає усі аргументи щодо адекватної відповіді НАТО та посилення готовності з усього спектру стримування на дії Кремля: незаконну анексію Криму, інспірування та

підтримку збройного конфлікту проти України, а також періодичні згадування її ядерного потенціалу для протидії загрозам з боку США та НАТО.

Наприклад, рішення адміністрації Буша, яку продовжили наступні адміністрації, щодо розгортання ПРО, за оцінками аналітиків, значно вплинуло на розрахунки та ядерну політику Москви та Пекіну (Miller et al, 2019, с. 23). Про це говорив президент росії В. Путін, називаючи американську систему ПРО «одним із рушійних факторів ядерної модернізації Росії» і девальвації угод, підписаних в рамках СНО-III (Miller et al, 2019, с. 23). Він проголосив наміри розгортання новітніх систем російської стратегічної зброї, як-то заборонені ДРСМД КРНБ SSC-8, випробування ракети РС-26 «Рубеж», нові системи крилатих ракет 9М729 «Новатор» для російських Іскандер-М (Sinovets, 2018; Responses to the INF Treaty crisis, 2019). Таким чином, адміністрація Трампа, посиляючись на положення документу, що у разі його порушення договір має бути відкореговано або денонсовано, проголосила, що США припинять виконувати зобов'язання за договором та назавжди вийдуть з угоди, якщо росія не повернеться до її виконання (A Keynote Speech, 2018). Оскільки Путін відмовився визнати порушення росії положень ДРСМД і бажання дотримуватися їх у подальшому, договір припинив своє існування. Р. Блеквілл впевнений, що США не могли змиритися з постійними порушеннями росією цього або будь-якого іншого договору про контроль над озброєннями, оскільки усі домовленості про обмеження озброєнь втратили б силу як «інструмент примирення великих держав» (Blackwill, 2019).

Однак європейські партнери США були приголомшливі припиненням дії Договору про РСМД, які розглядали його наріжним каменем європейської безпеки. Додатковими чинниками, що викликали занепокоєння серед членів НАТО, які, за словами А. Меркель, «перебувають в епіцентрі», є відсутність координації з цього питання між США та ними, а також незрозумілість, що прийде на зміну цій угоді, чи не спричинить це нову гонку озброєнь та чи не зашкодить європейській безпеці (Дубовик, 2019, с. 134; Responses to the INF Treaty crisis, 2019). В цілому, варто наголосити, що складність відносин

Трампа з партнерами по НАТО проявилася ще під час його передвиборчої кампанії. Відомими є заяви Трампа про його байдужість до європейських справ, «застарілість» НАТО і наміри зменшити військову присутність США в європейській архітектурі безпеки (Linnarz, 2019, p. 9; Blanc, 2020, p. 8). Згодом європейські політики визнали, що «ніхто більше не вірить, що Трампа хвилюють погляди чи інтереси союзників» в Європі, що «Трамп позбавив Європу від усіх ілюзій» (Waczynska 2018; Blackwill 2019).

Наступні події, що підтверджували оцінку Трампа як «серійного вбивцю контролю над озброєнням» С. Пайфером (Pifer, 2020), є вихід США з Договору про відкрите небо та відмова від переговорів щодо продовження Договору СНО-III. Доля ДНВ подібна до ДРСМД: посилаючись на неоднократні порушення з боку росії, яка використовує угоду як «інструмент військового примусу» та «підживлення недовіри та загрози», США не вбачають доцільності у подальшій участі в договорі (Максименко & Матуйзо, 2021, с. 76). Держави-члени НАТО були стурбовані тим, що росія могла обмежити або заборонити польоти, що негативно вплине на збір розвідувальних даних (Максименко & Матуйзо, 2021, с. 76).

Разом з тим, аналітики не надто стурбовані припиненням дій ДРСМД і ДВН, які переоцінюють, як Договір про РСМД, або втратили свою користь, як Договір відкритого неба (Sinovets, 2018). Набагато більшою загрозою для стратегічної стабільності є продовження Договору СНО-III, термін дії якого спливає у 2021 р.. Відсутність у адміністрації Трампа чіткої позиції щодо переговорів з його продовження дослідники оцінюють як «загрозу (його) зникнення», як доказ того, що «тканина скорочення ядерних озброєнь США і росії розпадається» (Sinovets, 2018; Miller et al, 2019, с. 24-25). Вони наголошують, що режим контролю над озброєнням зазнав суттєвих втрат та поставлений під загрозу, а загальна тенденція до широких обмежень і більшої співпраці змінена чи завершена. Таким чином, продовження СНО-III є запорукою того, що світ не повернеться до «ситуації доядерної ери контролю над озброєннями, без методів взаємної перевірки чи прозорості щодо

стратегічних арсеналів, гонки ядерних озброєнь та панування нестабільності» в умовах меншої регуляторності, більшої конкуренції та діалогу з позицій сили.

Після виходу США та росії з ДРСМД СНО-III залишається єдиною угодою про контроль над озброєнням, яка охоплює стратегічний наступальний потенціал. Офіційна позиція Москви полягала у готовності продовжити договір на наступні 5 років без додаткових обговорень. Однак адміністрація Трампа не поспішала приймати цю пропозицію через відсутність російської ТЯЗ в переліку і модернізацію ядерних ракет, які Путін оприлюднив навесні 2018 р., і які, на думку Вашингтону, не охоплюється договором (Baklitskiy, 2020). Так, Джон Болтон, який був радником з питань національної безпеки, сказав, що цей недолік не можна виправити просто подовживши дію договору (Brooks, 2020, с. 89). Представники адміністрації Трампа наголошували, що поточний стан відносин у форматі двосторонніх договорів, які охоплюють обмежені типи ядерної зброї або лише певну дальність ракет супротивника» і які не враховують швидке зростання технологій, більше не є достатнім. Тому США прагнуть «нової ери контролю над озброєнням», яка ґрунтуватиметься на трьохсторонніх переговорах з росією і Китаєм, які будуть «готові зменшити ядерні ризики, а не посилити їх» (Bugos & Reif, 2019, с. 31). І хоча Китай неодноразово заявляв, що не зацікавлений у приєднанні до багатосторонніх переговорів із США та росією щодо контролю над озброєннями, Трамп продовжував вірити, що всі три держави готові об'єднатися і виробити спільний «ядерний пакт» (Bugos & Reif, 2019, с. 31). Однак аналітики зауважують, що жодного пояснення щодо деталей нової угоди чи як адміністрація Трампа планує досягти такої ширшої угоди так і не було відомо.

Тим не менш, на думку Джима Голбі, позиція адміністрації Трампа була проголошена в недоречний час, однак вона відповідала інтересам США: зростаючий ядерний і ракетний арсенал Китаю, нові ядерні системи росії та постійне порушення нею договорів є реальною загрозою національним інтересам США. Угоди про контроль над озброєннями покликані сприяти

врегулюванню таких проблем, натомість в умовах, що склалися, вони накладають на Сполучені Штати односторонні обмеження і потенційно ставлять їх «в стратегічно не вигідне становище в їх стратегічній конкуренції як з росією, так і з Китаєм», переконаний аналітик (Golby, 2020). Разом з тим, переважна більшість дослідників поділяють думку, що США потребують продовження СНО-III, що дозволить їм виграти час для посилення позицій в стратегічному діалозі з росією, Китаєм та іншими державами, що становлять загрозу американській безпеці та безпеці їхніх союзників і партнерів, зокрема, в Європі.

Попри критику НАТО з боку Трампа та вихід США з договорів, що склали засади безпекового співробітництва в Європі, адміністрація Трампа продовжувала виконувати свої зобов'язання в рамках розширеного стримування та гарантій безпеки союзникам і партнерам по НАТО. Так, ОЯП містить запевнення щодо відданості Сполучених Штатів зобов'язанням і гарантіям, які охоплюють союзників в Європі й АТР. На відміну від документу адміністрації Обами, Огляд часів Трампа використовує «розширене ядерне стримування» та «розширене стримування», що відображає різні послання, які США намагаються передати росії, Китаю і союзниками по всьому світові. І застосування першого «ядерного» варіанту можна розглядати як спроба відновити рівень довіри, що похитнулася через непослідовність Трампа та його заяв. Отже, ядерне розширене стримування розглядається як більш конкретне та потужне зобов'язання Сполучених Штатів, як гарантія, що стримуючий ефект ЯЗ США поширюється на передових союзників. «Гарантія – це спільна мета, яка базується на співпраці з союзниками та партнерами для стримування або перемоги над загрозами, з якими ми стикаємося», зазначається в документі. І позиція адміністрації Трампа однозначна: не має жодного сумніву щодо сили розширених зобов'язань щодо стримування та протидії «ядерної чи неядерної агресії потенційного супротивника». Це послання було переважно адресовано росії, яка мала враховувати це під час планування своїх дій, в тому числі використовуючи погрози застосування

ядерної зброї (Corbett, 2016). Таким чином, адміністрація Трампа продовжила політику Обама з посилення східного флангу НАТО шляхом впровадження заходів «забезпечення» і «адаптації», посилення Сил реагування НАТО та нових сил Альянсу, а також збільшення кількості наземних і повітряних сил США і НАТО в Румунії, Польщі та країнах Балтії (Sinovets & Maksymenko, 2019, с. 78-79).

Таким чином, ядерна політика адміністрації Д. Трампа була доволі неоднозначною як за відповідністю національним інтересам США, так і впливу на стратегічну стабільність та міжнародну безпеку. Вихід Сполучених Штатів з низки угод, які склали систему контролю над озброєннями, був відповіддю на зміну стратегічного середовища, посилення стратегічної конкуренції з Китаєм та росією, що вимагало нових підходів. Втім, надважливим завданням для США та їхньої ролі як ядерної наддержави та гаранта безпеки союзників і партнерів в Європі та Азії вважалося продовження Договору СНО-III, що Трамп залишив для свого наступника, Джо Байдена.

Показовим є факт, що Байден демонстрував протилежну позицію щодо численних напрямків політики адміністрації Трампа. Так, на Мюнхенській конференції 2019 р. він намагався переконати європейських союзників в послідовності політики США та їхніх зобов'язань щодо європейської безпеки, що «повернемося» до «серйозної координації та створення консенсусу» і однозначно підтвердив пункт про взаємну оборону НАТО (Taylor, 2020). Після обрання на посаду президента Байден підкреслив, що США продовжуватимуть координацію з союзниками і партнерами в питанні «притягнення росії до відповідальності за її необачні та ворожі дії» (Blinken, 2021; Biden seeks, 2021).

Так само на відміну від адміністрації Трампа Байден був налаштований продовжити СНО-III якомога швидше після обрання його президентом США без додаткових умов, що висувалися попередньою адміністрацією. Зазначимо, що така позиція відповідає загальному підходу нового президента, який відмовився від лозунгу Трампа та обіцяє зосередитися на «відновленні місця

США у світі», відновивши роль дипломатії як інструменту зовнішньої і безпекової політики, а також альянсів з союзниками і партнерами (Liptak, 2021). Його перші дії на посаді президента включали телефоні розмови з колегами і головами урядів Канади, Великої Британії, Франції, Німеччини та Японії мали на меті підтвердити відданість зв'язкам з традиційними союзниками США.

Вже 3 лютого 2021 р. Джо Байден провів телефону розмову з президентом росії В. Путіним, яка завершилася формальним подовженням терміну дії Договору СНО-III. Коментуючи цю подію, державний секретар Ентоні Блінкен підкреслив: «Президент Байден пообіцяв убезпечити американський народ від ядерної загрози, відновивши лідерство США у сфері контролю над озброєннями та нерозповсюдження», що він і зробив (Blinken, 2021). Також він запевнив, що це був «перший крок» в сфері контролю над озброєннями, «щоб зменшити небезпеку від сучасного та зростаючого ядерного арсеналу Китаю» та залучення росії до «ширших дискусій для зменшення ймовірності кризи та конфлікту». Держсекретар Е. Блінкен і пресекретар Пентагону Джон Кірбі переконані, що цінність документи полягає в тому, що він надає можливості для інспекцій та сповіщення щодо ядерних сил та об'єктів росії, особливої її МБР і важких бомбардувальників, що стає особливо важливим в періоди напруженості (Blinken, 2021).

Зазначимо, що аналітики високо оцінювали такий крок Байдена, який на їхню думку, створив умови для уникнення необмеженої ядерної конкуренції і збереження миру, повернення до певного рівня взаємної довіри між Вашингтоном і Москвою. Фактично можна говорити, що вдалося зберегти мови, за яких жодна з країн не матиме стимулу нарощувати свої ядерні сили, щоб отримати перевагу над іншою. І хоча, угода не перешкоджатиме ядерній конкуренції між США і росією, але вона встановлює певні обмеження, які дозволять зберегти контроль над нею. Представник Державного департаменту Нед Прайс також позитивно оцінює цю подію, яка надає додаткового часу для переговорів про більш широкі елементи стратегічної стабільності. Наприклад,

у майбутньому договір, можливо, охоплюватиме стратегічні та тактичні ядерні озброєння, протиракетну оборону і звичайні озброєння дальнього радіусу дії (Скрипник, 2021, с. 113).

Однак окремі представники адміністрації Трампа не погоджувалися з позитивними оцінками, вказуючи, що подовження СНО-III як він є позбавило США «всіх важелів впливу на росіян» (Reif & Bugos, 2021). Колишній радник з національної безпеки Джон Болтон висловився дуже різко, назвавши продовження договору як і інших угод про контроль над озброєнням з росією «раєм для дурнів» (Morgan, 2021). Інші вважають, що більш корисним було б короткострокове продовження угоди, оскільки це б надало Вашингтону більшого впливу на подальші переговори з Москвою. Погодившись на п'ятирічний термін, Байден, на думку окремих республіканців, задовольнив бажання Путіна, який тапер «немає стимулів вести переговори» і відмовлятиметься від «від будь-яких подальших дискусій». Відповідаючи на таки звинувачення, радник з питань національної безпеки Джейк Салліван натомість заявив, що продовження договору «є початком історії» про необхідність серйозних, тривалих переговорів щодо «цілого набору ядерних викликів і загроз, які виходять за межі нової угоди СНО» (Reif & Bugos, 2021).

Аналітики також відреагували на таку дискусію. Так, М. Моран переконаний, що попри злочини режиму Путіна та недоліки договору 2010 р. уникнення діалогу в питаннях контролю над озброєнням буде «усвідомленим провалом», оскільки «останнє, що потрібно світові, – це нова гонка ядерних озброєнь» (Morgan, 2021). Анджела Кейн також підкреслила важливість виграти час та простір для обговорення нових питань, зокрема нове озброєння і залучення інших ядерних держав до угоди (Putting Off, 2021). І це має особливе значення з набуттям чинності ДЗЯЗ, який посилює тиск на держави, що володіють ядерною зброєю, додає експертка. Н. Соков вважає, що продовження СНО-III має точно такий же сенс, як і його укладення: забезпечення «передбачуваності в стратегічних силах» і подальших переговорах. Разом з тим, він скептично оцінює перспективи укладання нової

угоди у майбутньому. «Мені здається, що в 2026 році ми залишимося без договору, який регулює стратегічні озброєння, тому продовження відсуває кризу на п'ять років, але ми не маємо умов для вирішення кризи», підсумував Соков (Putting Off, 2021). Щодо бажання адміністрації Байдена залучити Китай до подальших переговорів, можна зазначити, що Пекін не вбачає доцільності в такому кроці. Аргументи на користь такої позиції полягають в тому, що китайський стратегічний і наступальний арсенал значно менший у порівнянні з США та росією, а необхідність продовжувати заходи зміцнення довіри та зниження ризиків стосується саме Вашингтону та Москви. Сам Китай підкреслює свою прихильність політиці «не застосування ЯЗ першим» і переконаність в тому, що «ядерну війну неможливо виграти і її ніколи не можна вести» (Скрипник, 2021, с. 114). В цьому контексті аналітики пропонують розпочати окремі переговори між США і КНР з перспективою залучення інших держав ядерного клубу.

Незрозумілим була ситуація навколо можливості відновити ДРСМД. Після виходу з цієї угоди росія розгорнула КР 9М729 в Калінінградській області, що створює пряму загрозу для європейських держав. Сполучені Штати у свою чергу планують виробництво нових КР та БР малої та середньої дальності наземного базування. Аналітики знову почали говорити про ризик нової гонки озброєнь між США та росією, однак на початку роботи адміністрації Байдена не було передумов або чинників, щоб повернутися чи відновити. Н. Соков однак вважає, що ДРСМД «неможливо відновити». По-перше, через відсутність можливостей для перевірки його дотримання росією; а по-друге, це буде сприйняте як серйозна поступка з боку США, що адміністрація Байдена не готова допустити. Однак, занепокоєння, які він викликає у Вашингтоні та Москві, на думку дослідника, можна включити до нового «великого договору», який охоплюватиме проблеми ТЯЗ, звичайних ракет великої дальності всіх режимів базування, ТВД протиракетної оборони та ін. (Putting Off, 2021). Звісно, якщо сторони домовляться про таке. В цьому контексті доцільно пригадати, що окремі члени Альянсу не хочуть, щоб ракети

середньої та малої дальності з ядерними боєголовками знову розгорталися на європейському ТВД. Однак, інші країни, які наближені до росії, переконані, що додатковий тиск на росію з боку Сполучених Штатів стане стимулом для Москви повернутися до конструктивного діалогу з контролю над озброєннями.

Можна припустити, що вони мали рацію, оскільки вже в червні 2021 р. відбулася зустріч Байдена і Путіна в Женеві, де сторони домовилися поновити стратегічний діалог щодо стратегічної стабільності. Уже незабаром були створені дві робочі групи «Принципи та цілі майбутнього контролю над озброєннями» та «Спроможності та дії зі стратегічними ефектами» (Alberque, 2022, с. 13).

Варто відзначити, що женевський саміт відбувся за ініціативи США та після першої зустрічі Байдена на посту президента з лідерами G-7 і союзниками по НАТО, під час він підтвердив важливість альянсів та обговорював пріоритетні питання двосторонніх відносин і міжнародної безпеки. Аналітики не покладали високих сподівань на цю зустріч, однак вона була дуже важливою як відновлення особистих зв'язки між двома президентами, окреслення «основи для майбутніх зв'язків», досягнення «символічних домовленостей про відновлення довіри» і в найкращому випадку повернення до «передбачуваної стратегічної стабільності» (Ellyatt & Macias, 2021).

Можна констатувати, що очікування аналітиків справдилися: діалог між США та росією було відновлено і підтверджена взаємна зацікавленість у подальших консультаціях щодо стратегічної стабільності. Наступна зустріч у січні 2022 р., про яку президенти домовились у Женеві, де сторони планували обговорювати угоди про контроль над озброєннями, військову діяльність НАТО та росії, відбулася в умовах «приголомшливого розгортання російських військ на українському кордоні». Напередодні зустрічі представники адміністрації Байдена зазначили, що Сполучені Штати не візьмуть «жодних твердих зобов'язань» під час переговорів з росією. Більш того, усе, що

обговорюватиметься, наголосили вони, буде обговорено з партнерами та союзниками (Macias, 2022).

У. Альберк виокремлює три основні цілі, які адміністрація Байдена планувала обговорювати з росією: - нові типи систем доставки ядерної зброї міжконтинентального діапазону; - всі ядерні боєголовки, включно з ТЯЗ; - продовження обмеження на російські МБР, БРПБ і важкі бомбардувальники, які оснащені ядерним озброєнням, після закінчення терміну дії СНО-III у 2026 році (Alberque, 2022, с. 13-14). Пропозиції США були передані Москві на початку 2022 р., в яких адміністрація Байдена надали узгоджені з партнерами по НАТО відповіді на вимоги росії про надання юридично зобов'язуючого обмеження на розширення НАТО, обмеження на військові розгортання та навчання в певних географічних районах, мораторій на подальше розгортання ракет середньої дальності та відмову від концепції «ядерного обміну» («nuclear sharing») а рамках НАТО. Пропозиції Вашингтону стосувалися взаємної прозорості військових навчань, заходів щодо зменшення ядерної небезпеки, запобігання небезпечним військовим маневрам і прозорості об'єктів ПРО в Європі в обмін на ракетну прозорість у Калінінграді (Alberque, 2022, с. 14). Росія негайно відхилила пропозиції США та НАТО, відреагувавши початком неспровокованого вторгнення в Україну. Здавалось, що це унеможливило будь-який діалог зі стратегічної стабільності між США та росією принаймні у короткостроковий термін.

Разом з тим, заяви Путіна про переведення стратегічних сил на високий рівень бойового чернування та погрози застосування ЯЗ, якщо західні держави втрутяться в російську війну проти України, надзвичайно загострило стратегічну нестабільність. Президент США Джо Байден попередив, що ризик ядерного «Армагеддону» є найвищим з часів кубинської ракетної кризи, яка відбулася цього місяця 60 років тому (Gottemoeller, 2022). Александр Вершбоу також вважає, що війна Путіна «наблизила світ до ядерної межі ближче, ніж будь-коли після Кубинської ракетної кризи» і кинула виклик всім принципам, на яких ґрунтується міжнародна та європейська безпека (Vershbow, 2023). А

його погрози застосувати ядерну зброю для досягнення своїх цілей і рішення призупинити виконання СНО-III спільно з розгортанням ядерну зброю в Білорусі порушують «табу на використання ядерної зброї, яке панує з 1945 року», підриваючи стратегічну стабільність і режим ядерного нерозповсюдження, переконаний аналітик.

Відповідальність, яку США несуть як лідер демократичного світу та ядерна наддержава вимагають від Вашингтону залишатися відкритими для обговорень уникнення ядерної війни. Тому адміністрація Байдена заявила про готовність взаємодіяти з Росією з питань стратегічної стабільності та контролю над ядерними озброєннями навіть в тих умовах, наголошуючи на важливості саме сьогодні працювати над зменшенням ризику гонки озброєнь або ядерної ескалації. Разом з тим, як окремі офіційні особи, так і аналітики вказують на неможливість відновлення діалогу через поточну ситуацію в Україні, «триваючі жахливі дії (Росії – Авт.) XVII століття», через відсутність способу засвідчити добросовісність та серйозного сприйняття дипломатичних кроків Вашингтону з боку Росії (Скрипник, 2022, с. 255).

Аналітики та політики активно обговорювали можливість застосування Кремлем ядерної зброї проти України. І хоча більшість погоджується, що росія не наважиться завдати ядерного удару, однак не виключають використання ТЯЗ, зокрема тієї, яку Москва планує розгорнути на території Білорусі (Bugos, 2022, July/August). Як зазначив Байден у своїй промові у липні 2023 р.: «Я не думаю, що є реальна перспектива – ніколи не знаєш, але – використання Путіним ядерної зброї», однак інші країни, включаючи Китай, не підтримають владу Кремля (Bugos, 2023). Так, на думку Р. Готемюллер, Путін може застосувати ТЯЗ з метою «тероризувати Київ та його західних партнерів, щоб вони капітулювали», але як тільки розпочнуться переговори, «росія знизить ескалацію і вимагатиме умов для подальшого володіння українськими землями» (Gottmoeller, 2022). «Це підштовхне всіх нас до ядерної кризи, якої не хоче ніхто, крім Кремля», – констатує експертка. Для Вашингтону є вкрай важливим визначити, що стримає Путіна, окрім чітких заяв США та НАТО про

руйнівні наслідки російської ядерної атаки та тристоронню відповідь: політичну, економічну та військову. Розмірковуючи про варіанти стримування, Готемюллер виокремлює можливість військового стримування, яке включатиме кінетичні атаки на російські цілі в Україні, можливо, на російські військові об'єкти, відповідальні за атаку. Або некінетична відповідь з використанням наступальних кіберзасобів. У будь-якому разі важливим є планування відповіді для де-ескалації, отже велика ймовірність того, що будуть застосовані неядерні засоби, оскільки «військові варіанти існують для стримування, а не для будь-якого бажання вразити російські цілі», зазначає Готемюллер. Тому варто говорити і про дипломатію, аналізуючи шанси переговорів змінити розрахунки Путіна. Експертка вважає, що «певна тиха ядерна дипломатія» щодо мораторію на розміщення ракет в Європі може дати результати. Також важливим є позиція Китаю, лідер якого вже засудив ядерний шантаж Путіна, однак залишається важливим економічним і політичним партнером росії.

З цим, однак, не погоджується помічник держсекретаря США з питань контролю над озброєннями, перевірки та відповідності Мелорі Стюарт помічник держсекретаря та інші високопосадовці з адміністрації Байдена, які вважають, що існують великі сумніви щодо серйозного сприйняття дипломатії США з боку Москви попри заяви Путіна у червні 2022 р. про відкритість до діалогу, підтримки стратегічної стабільності та поліпшення ситуації в сфері контролю над озброєннями (Bugos, 2022, July/August). Можна погодитися з такою оцінкою ситуації та надійності росії як партнера у переговорах зі стратегічних питань, згадуючи непослідовність Путіна та його оточення щодо застосування ядерної зброї в Україні, серед яких як відкриті погрози, так і відмова від будь-яких погроз щодо застосування ядерної зброї, оскільки «ми не зійшли з розуму» (Bugos, 2022, January/February).

Окремі дослідники вказують, що відновлення стратегічного діалогу в сфері контролю над наступальними та тактичними ядерними озброєннями між США і росією можливе після завершення війни або через деякий час після

цього (Klotz & Courtney, 2023). Але і тоді діалог буде надзвичайно складним з наступних причин. По-перше, у 2024 р. мають відбутися президентські вибори в США. По-друге, СНО-III не можна буде продовжити, що спільно з перш причиною обмежує час для укладання нової угоди. По-третє, росія може відмовитись вести переговори про обмеження нестратегічної ядерної зброї. Війна проти України посилила сприйняття її Кремлем як одного із найнеобхідніших засобів компенсації переваг США і НАТО. По-четверте, війна росії проти України значно загострила невизначеність щодо того, яка домовленість про контроль над озброєннями може відбутися після СНО-III. Нарешті, взаємна недовіра, яка ще більше зросла з початком вторгнення в Україну, не сприятиме конструктивній позиції сторін щодо розширення обмежень СНО-III та пошуку взаємоприйнятних заходів верифікації та прозорості договору.

В цьому контексті цікавою є думка Е. Кордесмана і Г. Хван, які вважають, що США не звернули достатньої уваги на той факт, що більша частина військової конкуренції з росією відбуватиметься в «сірій зоні, а гібридна війна поєднується через низькі військові операції» Москви з метою впливати на інші країни, максимізувати можливості від конфліктів і отримати стратегічний вплив (Cordesman & Hwang, 2021). Аналітики переконані, що така форма військової конкуренції супроводжується значно меншим ризиком ескалації, а можливості росії дозволяють обирати цілі на глобальній і регіональній основі зі значно меншою необхідністю втручання і витрат. І хоча Кордесман і Хван погоджуються з необхідністю для США враховувати потенційність ядерної війни з росією, але вони мають уважно прораховувати реальність загроз застосування ядерної зброї у «великій війні». Те саме стосується і військової конкуренції з Китаєм. Переважно це пов'язано, на думку дослідників, з тим, що і в росії, і в Китаї зараз при владі лідери, які «чудово розуміють, що єдиним переможцем у великому ядерному конфлікті буде держава, яка справді зможе знайти спосіб залишитися осторонь» або від

взаємного ядерного удару, або звичайної війни високого рівня інтенсивності (Cordesman & Hwang, 2021).

Дійсно, про потенціальну загрозу з боку «вибухового росту і модернізації ядерних і звичайних сил» Китаю в США почали говорити за часів адміністрації Трампа (Reif, 2021b). Сьогодні також спостерігається стурбованість поточної адміністрації щодо ядерної політики КНР, який, за оцінками розвідки США, будує нові шахтні установки для МБР і планує збільшити розмір своїх запасів ядерних боєголовок протягом наступного десятиліття. І це посилює необхідність до залучення Пекіну до переговорів щодо відновлення режиму контролю над озброєннями. Але як і раніше Китай посилається на обмеженість свого ядерного арсеналу і принцип «не застосування першими», відмовляючись від переговорів. Крім того, потенційну можливість доєднатися до діалогу США і росії Пекін пов'язує з значним прогресом у американо-російському роззброєнні, наданням юридично зобов'язуючих зобов'язань «не використовувати першими», припиненням розширених гарантій стримування та прогресом в інших сферах стратегічної стабільності, таких як космос і нові технології. Як і попередня адміністрація, Байден розраховує на активну підтримку партнерів і союзників в дипломатичному тиску на Китай для початку переговорів та можливостей зменшення ризиків в умовах військової, політичної та економічної конкуренції з Китаєм (Alberque, 2022, с. 14).

Зазначимо, що більш події, що аналізуються, мали місце до того, як були оприлюднені ключові документи адміністрації Джо Байдена щодо зовнішньої, безпекової та ядерної політики. СНБ і ОЯП стали частиною Стратегії національної оборони США, яка вийшла в жовтні 2022 р. і яка віддзеркалила окремі тези Байдена як кандидата у президенти (2022 National Defense Strategy, 2022). Зокрема, під час передвиборної кампанії Джо Байден заявляв, що США не потребують нову ЯЗ, обіцяв відмовитися від принципу «застосування першим» та працювати над тим, аби єдиною метою ядерного арсеналу США було стримування ядерної атаки та, якщо необхідно, відповіді на неї (Kimball,

2022). Разом з тим, в нових стратегічних умовах, які сформувалися після російського вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р., дослідники очікували на більш жорстку позицію, представлену в ОЯП.

Аналізуючи Огляд, можна констатувати наступне. Ядерне стримування залишається основою національної безпеки і оборони США, оскільки «ядерна зброя є унікальним засобом стримування, який не може замінити жоден інший елемент військової могутності США». Разом з тим, в документі підкреслюється необхідність посилити здатність стримування в зменшенні ядерної небезпеки новими «новим акцентом» на окремих напрямках ядерної політики: контролі над озброєннями, нерозповсюдженні ядерної зброї та зниженні ризику. Як зазначив Джейк Салліван, сьогодні світ перебуває у «точці перегину» ядерної стабільності та безпеки, тому є нагальна потреба в нових стратегіях для «досягнення тієї самої мети, яку ми ставили з часів «холодної війни»: зменшити ризик ядерного конфлікту» (Remarks by National Security Advisor, 2022). Єдиним шляхом до цієї мети визначено взаємний контроль над ядерними озброєннями, який можна перевірити, що визначає готовність адміністрації Байдена, незважаючи на виклики поточного середовища безпеки, «продовжувати співпрацювати з іншими державами, які мають ядерну зброю» та які готові працювати відповідально та на основі взаємності і певного рівня довіри. Таким чином, наголошує ОЯП, США спільно з іншими державами P5 підтвердили, що «ядерну війну неможливо виграти і її ніколи не можна вести, і що ядерна зброя має служити оборонним цілям, стримувати агресію та запобігати війні» (2022 National Defense Strategy, 2022).

ОЯП також наголошує на важливості дипломатії та багатостороннього підходу адміністрації Байдена до проблем стратегічної стабільності та стримування. Зокрема, підкреслюється роль «процесу P5» як місця для подальших зусиль, спрямованих на «поглиблення взаємодії з ядерними доктринами, концепціями зниження стратегічного ризику та верифікацією контролю над ядерними озброєннями».

В цілому варто зазначити, що ОЯП 2022 приділяє значну увагу контролю над озброєнням, який доповнює ядерну політику США і «дозволяє нам використовувати можливості для зменшення ролі ядерної зброї в усьому світі, посилення стратегічної стабільності з КНР і росією та зменшення ризиків війни чи ескалації під час війни». Ці аргументи покладені в основу підходу адміністрації Байдена щодо взаємодії та реалістичних результатів у діалогах щодо контролю над озброєннями з Китаєм та росією, оскільки саме їхні дії з розширення ядерних арсеналів ускладнюють взаємний контроль над озброєннями, який ґрунтується на більшій прозорості та передбачуваності і посилення стабільності. Таким чином, росія залишатиметься в центрі зусиль США з огляду на розмір, різноманітність і постійну модернізацію її ядерного арсеналу, а також через її деструктивні дії, які вимагають додаткових зусиль для де-ескалації. Разом з тим підкреслюється, що у майбутніх американо-російському діалозі щодо контролю над озброєннями Сполученим Штатам доведеться враховувати «ядерну експансію КНР».

Джейк Салліван пояснює: Путін «дестабілізував ядерну основу, закладену нашими предками», розробляючи нові небезпечні ядерні можливості, незаконно призупинивши виконання СНО-III, захопивши Запорізьку АЕС, найбільшу атомну станцію в Європі (Remarks by National Security Advisor, 2022). Однак для розуміння «повного масштабу контексту, в якому ми сьогодні опинилися щодо ядерної безпеки та стабільності», підкреслює він, потрібно дивитися і на Китай, який планує збільшити ядерний арсенал, але не бажає «сідати за стіл для предметного діалогу щодо контролю над озброєннями». Пекін не готовий, за словами Саллівана, відокремити стратегічну стабільність від ширших питань у відносинах, що завжди «було основою ядерної безпеки» і стратегічної стабільності. Разом із зростанням ядерної загрози з боку Ірану і КНДР це формує «нову еру», в якій США планують реалізовувати підхід до стратегічної стабільності за двома основними напрямками, які є двома сторонами однієї «ядерної медалі»: модернізація ядерного арсеналу і панів стримування, а також впровадження

нових заходів контролю над озброєннями та зменшення ризиків. Більш того, Пекін тривалий час ігнорував ініціативи Вашингтону щодо спілкування як на політичному, так і військовому рівнях (Bugos, 2023, July/August). Тільки у чеврні 2023 р. відбулася зустріч Байдена і Сі, однак результати обговорення не були розкриті.

Про настання нового етапу в стратегічних питаннях говорять й інші аналітики: відбувається «системний конфлікт» як політичних систем, так і правил поведінки та прийняття рішень у міжнародній системі, в якій США протистоять різноманітному колу держав, серед яких росія не найсильніша (Sokov, 2023, с. 98). Виникнення нового всеосяжного системного конфлікту неминуче створює напругу між надіями на ядерне роззброєння, що посилюються після завершення «холодної війни», і новою реальністю, в якій ядерне роззброєння є нездійсненим з точки зору ядерних держав. Особливо це стосується Росії, переконаний Н. Соков, оскільки її ядерний статус фактично є єдиною гарантією проти відкритої військової операції з боку США та НАТО. Масштабне нарощування Китаєм стратегічних сил, на думку аналітика, неоднозначно вказує на намір Пекіну покладатися на ядерну зброю у всіх своїх планах на майбутнє, а також досягти повноцінного ядерного балансу з Вашингтоном (Sokov, 2023, с. 99).

Особливістю ОЯП 2022 р. є зосередженість на КНР, згадки про який як «стратегічного конкурента», «головного виклику» і «зростаючого чинника» і оцінці ядерного стримування США простежується з перших сторінок. Так, у передмові до документу міністр оборони США Л. Остін наголосив: «КНР залишається нашим найбільш значущим стратегічним конкурентом на найближчі десятиліття. Я дійшов такого висновку, ґрунтуючись на дедалі більш примусових діях КНР, спрямованих на переформатування Індотихоокеанського регіону та міжнародної системи», «усвідомленні чітко сформульованих намірів КНР та швидкої модернізації та розширення її збройних сил» (2022 National Defense Strategy, 2022). ОЯП припускає, що Пекін має намір отримати щонайменше 1000 боєголовок до кінця десятиліття,

що збільшить і розширить наявний «ядерний арсенал з високим ступенем живучості, надійності та ефективності». Таким чином, ризик полягає в отриманні Китаєм нових можливостей застосування ЯЗ до та під час кризи чи конфлікту з метою примусу, включаючи військові провокації проти союзників США та партнерів у регіоні.

Щодо росії, ОЯП наголошує, що вона зберігає ядерну зброю як основний інструмент своєї стратегії, тому продовжуватиме модернізувати та розширювати свої ядерні сили та «розмахувати ядерною зброєю на підтримку своєї ревізіоністської політики». Це становитиме і надалі «тривалу загрозу існуванню для Сполучених Штатів, наших союзників і партнерів».

З метою ефективного стримування та виконання Сполученими Штатами зобов'язана перед союзниками і партнерами передбачається подальша модернізація ядерних сил США шляхом заміни систем, термін служби яких спливає, скасування програми морського базування крилатих ракет і зняття з експлуатації гравітаційної бомби мегатонного класу В83-1. Серед інших напрямків забезпечення ефективного стримування з одночасним вживанням «відповідальних заходів для досягнення мети зменшення ролі ядерної зброї в стратегії США» визначалися наступні:

1. Прийняти стратегію та декларативну політику, які зберігають дуже високу планку для використання ядерної зброї, водночас гарантуючи союзникам і партнерам і ускладнюючи обчислення суперницьких рішень.

2. Прийняти інтегрований підхід до стримування, який спрямований на використання ядерного та неядерного потенціалу для адаптації стримування за конкретних обставин.

3. Усунути «захист від невизначеного майбутнього» як офіційну роль ядерної зброї.

4. Вжити заходів для посилення розширеного стримування та гарантій Альянсу.

5. Прагнення до посилення безпеки через контроль над озброєннями, стратегічну стабільність, нерозповсюдження та зменшення ризиків прорахунків.

6. Створення сучасного, адаптивного підприємства ядерної безпеки, заснованого на інтегрованій стратегії управління ризиками, виробничій стійкості, науково-технічних інновацій та ініціатив робочої сили (2022 National Defense Strategy, 2022).

Показовим є факт, що Конгрес другий рік поспіль вказує на «жахливу неадекватність» проєкту бюджету адміністрації Байдена, зокрема на оборонні витрати. Після обговорення був прийнятий компромісний законопроект, який зосереджений на «пріоритезації ядерної модернізації на тлі ядерного прориву Китаю» та залишається «жорстким щодо росії» (Bugos, 2023, January/February). Серед пріоритетів зазначено виділення додаткових коштів на програми модернізації ядерної зброї США, включаючи системи доставки та боєголовки: будівництво флоту з 12 підводних човнів з балістичними ракетами класу «Колумбія», 6 стратегічних бомбардувальників B-21 Raider, заміна міжконтинентальної балістичної ракети (МБР) Minuteman III на нову систему Sentinel, нова система озброєнь великої дальності (LRSO), гіперзвукові ударні КР і гіперзвуковий ракетно-плануючий апарат з повітряним базуванням ВПС Air-Launched Rapid Response Weapon та інші. Дискусії розгорнулися навколо фінансування нової КРМБ з ядерним озброєнням і пов'язаної з нею боєголовки малої потужності та часткового зняття з експлуатації мегатонної гравітаційний бомби B83. Президент Байден, міністр оборони Ллойд Остін і міністр ВМС Карлос Дель Торо не вважають виготовлення додаткових КРМБ необхідним, оскільки її подальша розробка відволікатиме ресурси та увагу від вищих пріоритетів модернізації ядерного потенціалу США. Втім, окремі конгресмени спільно з генералом Марком Міллі та адміралом Крістофером Грейді з Об'єднаного комітету начальників штабів з цим не погоджуються: «Ніхто не може сказати в невизначеному світі, що нам знадобиться, але важливо зберегти цю опцію доступною» (Bugos, 2023, January/February).

Увага приділена і розширеному ядерному стримуванню, яке «залишатиметься основою регіональної архітектури безпеки» і базується на спільному баченні середовища безпеки та викликів стримування, розподілу витрат та ризиків, сучасних та ефективних ядерних силах, консультаціях, а також впевненості членів та партнерів Альянсу у тому, що «Сполучені Штати мають волю та спроможність виконувати свої зобов'язання щодо безпеки». Особливо підкреслюються наступні факти. По-перше, «поки існує ядерна зброя, НАТО залишатиметься ядерним альянсом». По-друге, дії росії проти України з 2014 р. обумовили забезпечення «сучасного, готового та надійного ядерного стримування НАТО», яке включає модернізацію передової ядерної зброї США, розміщеної в Європі, і перехід на нове покоління винищувачів F-35A Joint Strike Fighter. По-третє, підтверджується непохитність безпекових зобов'язань США перед союзниками та партнерами в Індо-Тихоокеанському регіоні та намір зміцнювати стримування способами, які відповідають змінам у регіональному середовищі безпеки. Серед основних заходів вказуються розширенні консультації щодо стримування з РК, Японією та Австралією з питань обміну інформацією, управління кризами, розробці індивідуальних стратегій стримування та оперативних планів. Також з метою підвищення переконливості та ефективності ядерного стримування, зокрема стримування регіонального ядерного конфлікту, ОЯП передбачає подальше розміщення «гнучких ядерних сил», стратегічних бомбардувальників, винищувачів подвійного боєприпасу та ядерної зброї; демонстрацію «рішучості та відданості США» шляхом відвідування портів підводних човнів з балістичними ракетами та місії стратегічних бомбардувальників; посилення інтеграції можливостей і синхронізація ядерних та неядерних елементів стримування США, членів Альянсу та партнерів.

Отже, в документі зазначається, що до 2030-х років США вперше в історії доведеться стримувати одразу дві великі ядерні держави як стратегічних конкурентів та потенційних супротивників. Дії Китаю та росії створюватимуть «нові навантаження на стратегічну стабільність» завдяки

своїм «сучасним і різноманітним ядерним можливостям», підкреслюється в Стратегії національної оборони. Про це також говориться в Стратегії національної безпеки 2022 р., яка наголошує на подальшій модернізації ядерної тріади та інфраструктури Сполучених Штатів, а також посилення розширених зобов'язань США щодо стримування, включаючи стримування російського обмеженого використання ядерної зброї в регіональному конфлікті та інших гравців, що спробують скористатися кризовою ситуацією.

Таким чином, пріоритети адміністрації Байдена щодо майбутнього ядерного роззброєння та контролю над озброєннями, а також стану, модернізації та підтримки ядерного арсеналу США полягають у збереженні уваги на росії та Китаї, відновленні переговорів по контролю над озброєнням. Щодо Китаю, США планують залучити його до двосторонніх і багатосторонніх форумів з «повного спектру стратегічних питань, зосереджених на військовій деконфліктності, кризовій комунікації, обміні інформацією, взаємній стриманості, зниженні ризиків, нових технологіях і підходах до контроль над ядерною зброєю» (2022 National Defense Strategy, 2022).

В рамках багатостороннього підходу та намірів зменшити роль ЯЗ в політиці США адміністрація Байдена заявила про готовність нарешті ратифікувати ДВЗЯЗ, хоча і підкреслила, що найближчим часом це неможливо зробити. Однак вже сьогодні важливо підтримати роботу Організації ДВЗЯЗ у Відні та розпочати кампанію з інформування Конгресу та громадськості про те, чому решта світу вважає цей договір таким важливим. Разом з тим, традиційною залишається позиція США щодо Договору про заборону ядерної зброї: «Сполучені Штати активно прагнуть створити світ без ядерної зброї», але ДЗЯЗ не є ефективним засобом для досягнення цієї мети або ефективним інструментом для вирішення конфліктів, які спонукають держави зберігати або здобувати ЯЗ.

Війна росії проти України триває, що значно ускладнює як ситуацію зі стратегічною стабільністю, так і перспективи поновлення переговорів з

контролю над озброєннями. І хоча США продовжують наголошувати на своїй відкритості щодо цього, експерти вказують на низку питань, які на даний час не мають відповідей, а отже й розуміння шляхів їхнього вирішення (Sokov, 2023, с. 105-106; Kulesa, 2023, с. 113-114). Серед таких питань виокремимо наступні: - чи розпочнуться переговори в умовах триваючої війни; - чи можлива зустріч на високому рівні між США та росією, що стало б політичним імпульсом для відновлення діалогу; - як створити основу для офіційного або неофіційного продовження СНО-III без наближення до великого ядерного протистояння часів «холодної війни»; як відокремити стратегічний діалог США та росії від питання стабільності європейського порядку безпеки та майбутньої форми європейської архітектури безпеки, яка може включати компонент контролю над озброєннями.

Узагальнюючи, можна констатувати, що на даному етапі адміністрація Байдена концентрує зусилля на вдосконаленні власних ядерних сил та потенціалу союзників і партнерів для стримування агресії та запобіганню виникнення нових конфліктів за участі ядерних держав. збереження миру. Переконавання потенційних агресорів у тому, що навіть обмежене використання ядерної зброї обійдеться дорожче, ніж вони можуть терпіти, має сприяти збереженню стабільності та де-ескалації. Успішність цього підходу ядерної політики США потенційно можуть створити засади для повернення до діалогу з росією і залучення Китаю до переговорів щодо контролю над озброєннями, нерозповсюдження та ядерної безпеки.

2.2. Стратегічні оборонні ініціативи США в контексті «вакууму договору»

Наприкінці 1990-х рр. в США дійшли висновку, що стрімке розповсюдження ракетних технологій та ЗМЗ серед окремих країн (росія, КНР, КНДР, Іран та Ірак) чи недержавних акторів становлять серйозну загрозу національній безпеці США та їх союзників, що вимагає відповідної реакції (Сіновець, 2011b, с. 8; Giles & Managhan, 2014, с. 7-8).

За оцінками Т. Донеллі та Д. Трахтенберга, скорочення ядерних сил та розвиток стратегічних засобів оборони (ПРО) свідчило про відхід США від «непропорційної зосередженості на росії» (Donnelly & Trachtenberg, 2010). На їхню думку, контроль над озброєннями більше не займав центральної позиції як гарант «стабільності», втім така зміна ядерної стратегії була радше зміною засобів, ніж цілей. Цілі ядерної стратегії США завжди залишалися відносно постійними, тобто запобігти нападу на США або територію друзів і союзників і позбавити будь-якого агресора впевненості в його здатності досягти своїх військових цілей. Стримуванню відводилася ключова роль, але не стільки у відносинах з росією, скільки в контексті протидії розповсюдженню ЯЗ, ЗМЗ та пов'язаних з нею загроз.

І хоча 1999 р. на законодавчому рівні було закріплено, що США мають негайно розгорнути ефективну систему ПРО для захисту території держави (National Missile Defence, 2000), Клінтон утримався від активних дій в цьому питанні. Можна припустити, що потужна критика серед американських політичних кіл, яка вказувала на руйнацію системи роззброєння та контролю за озброєннями, що залишалася ключовим елементом стратегічної стабільності. Левін підкреслює порушення Договору ПРО 1972 р. з боку США, а отже варто очікувати на симетричну реакцію з боку росії та Китаю, що спровокує збільшення обсягів виготовлення, розгортання та поширення засобів ПРО, зокрема, і серед потенційних супротивників США. У загальному підсумку, переконаний Левін, ці події призведуть до спіральної гонки заходів і контрзаходів (Levin, 2001). Емі Вулф та Олександр Попович також підкреслював ризики ескалації з боку Москви та Пекіну, які не вірили у здатність «країн-ізоїв» виготовити балістичні ракети, що здатні досягти території Сполучених Штатів. Однак вони були переконані, що національна ПРО США буде спрямована проти них в умовах, коли вони не володіють достатньо потужним арсеналом або не здатні подолати технологічне відставання (Woolf, 2000; Попович, 2008, с. 161). Попри те, що між США та росією з середини 1990-х рр. тривали навчання з ПРО театру воєнних дій на

території обох держав, а також окремих членів НАТО, Москва визначила заходи у відповідь, серед яких оснащення нової МБР «Тополь-М» трьома боєголовками, збереження існуючих МБР з РГЧ ІН, а також вихід з попередньо укладених договорів, які пов'язані з договором ПРО.

Терористичні атаки 11 вересня 2001 р. підтвердили занепокоєння тих, хто ратував за розбудову національної ПРО, продемонструвавши, наскільки жахливими можуть бути результати навіть дуже незначних нападів на міські райони США (Cimbala, 2005, с. 35). Таким чином, ПРО була визнана необхідною складовою оборони держави як головного стратегічного пріоритету адміністрації Буша, що змінило негативне ставлення до його дій щодо ЯЗ, а проголошення виходу з Договору про ПРО було прийнято переважно схвально (Spring, 2004). Це також вплинуло на збільшення уваги до стримування в контексті включення в ОЯП 2002 р. можливості першого застосування ЯЗ малої потужності не тільки як відповідь на атаку з боку супротивника, але навіть з метою попередження підготовки до подібного удару. СНБ 2002 р. також містила положення про «випереджувальний удар», «неминучу загрозу», що посилює позиції стримування як базового концепту ядерної політики США за часів адміністрації Дж. Буша.

П. Сіновець, аналізуючи дискусії в США та росії щодо розбудови ПРО та реакції Москви на вихід Вашингтону з Договору по ПРО, вказує, що адміністрації Дж. Буша вдалося реалізувати сценарій поступового «розмивання» Договору по ПРО та виходу з угоду відповідно до встановленої процедури (Сіновець, 2004, с. 107-108). А події 11 вересня надали запевненням Буша, що ПРО спрямована проти «країн-ізоїв» додаткової переконливості. Це обмежило можливості для жорсткої реакції росії, яка не могла у відповідь денонсувати низку угод з контролю над озброєнням та модернізувати свої стратегічні сили на власний розсуд.

Однак, якщо початкові плани адміністрації Буша з розбудови національної ПРО на Алясці та Каліфорнії для перехоплення потенційних ракетних загроз з боку КНДР не суперечили російсько-американським

домовленостям, то іранський чинник кардинально змінює ситуацію. На той момент Іран, переслідуючи мету стати регіональною силою, активно розвивав ядерну програму та розроблював МБР великого радіусу дій, які становили загрозу якщо не США, то їхнім союзникам та партнерам в Європі. Діючи в рамках концепції розширеного стримування, у грудні 2001 р. адміністрація Дж. Буша робить заяву про розробку інтегрованої багаточарової оборони з елементами наземного та морського базування з 2004 р.. Структура проголошеної системи ПРО мала включати наявний на 2001 р. потенціал з перспективою подальшої модернізації та вдосконалення. Також передбачалося, що вона буде здатна перехоплювати МБР усіх типів (тактичних, оперативно-тактичних і стратегічних) на всіх етапах польоту та, зрештою, забезпечити глобальний захист від ракет будь-якої дальності.

У рамках цієї програми та з урахуванням іранської ракетної загрози США для союзників по НАТО почали планувати європейський пункт протиракетної оборони для перехоплення балістичних ракет, запущених з Близького Сходу (Giles & Monaghan, 2014, с. 11). Планувалося, що третій позиційний район системи ПРО США буде розгорнутий наступним чином. Так, у Чехії планувалося розміщення стаціонарної радіолокаційної станції супроводу цілей та наведення протиракет у Чехії, а в Польщі – десять протиракет далекого перехоплення шахтного базування GBI. Додатково у Туреччині, яка розташована ближче до Ірану, передбачалося розгортання додаткової мобільної радіолокаційної станції (Маляревський et al, 2011, с. 17).

Ці плани викликали гостру негативну реакцію з боку Кремля, яка, головним чином, концентрувалася на тому, що не існує загрози настільки серйозної, що вимагає розбудову європейського сегменту ПРО США, але є свідченням нарощуванням Сполученими Штатами своєї стратегічної інфраструктури в регіоні з метою моніторингу стратегічного потенціалу росії та нейтралізації її можливостей для удару відплати (Сіновець, 2011b, с. 10; Giles & Managhan, 2014, с. 12). І якщо Вашингтон не відмовиться від цих планів, то Москва сприйматиме це як загрозу, яка вимагатиме адекватної

відповіді (зокрема, вихід з Договору про ракети малої та середньої дальності (ДРСМД) та Договору про звичайні збройні сили в Європі (ДЗЗСС), а також розгортання оперативно-тактичних ракетних комплексів «Іскандер» в Калінінградській області), що фактично стане початком нової гонки озброєнь.

Новий етап дискусій щодо систем ПРО розпочався в контексті підписання та ратифікації договору СНО-III. Попри згоду США включити у документ положення про зв'язок між стратегічними наступальними озброєннями та стратегічними оборонними системами, а отже визнання сторонами зв'язку між новим договором та питанням ПРО, Москва відверто пов'язувала життєздатність договору СНО-III з умовою, що Сполучені Штати утримаються від кількісного чи якісного розвитку своїх можливостей ПРО. Однак, за оцінками Е. Уаррена, виняткові обставини, зазначені в статті 14 договору, передбачають збільшення можливостей системи протиракетної оборони США таким чином, що може загрожувати потенціалу СЯС росії (Warren, 2013, с. 59). При цьому російська сторона наполягла на включенні в договір положення, що в умовах виникнення загрози СЯС росії з боку систем ПРО, розгорнутих США, вона залишає за собою право на вихід із Договору.

У відповідь Сполучені Штати наголосили, що системи ПРО не мають на меті вплинути на стратегічний баланс з росією, але є засобом захисту США, їхніх союзників і партнерів від обмежених ракетних запусків і регіональних загроз. Тож, подальше вдосконалення та розгортання системи протиракетної оборони є складовою стратегії з посилення захисту США від обмеженого нападу та частиною спільного підходу до посилення стабільності у ключових регіонах (Warren, 2013, с. 59-60).

Така риторика викликала дискусію в США щодо наявності будь-яких зобов'язань для обох сторін, залишаючи простір для маневрування. З одного боку, заява не надала росії «права вето» щодо американських систем ПРО, тож Сполучені Штати мали право будувати та розгортати те, що вони вважали відповідним до власних потреб безпеки без консультацій з росією. Але з іншого, Москва отримала право сама визначати, чи розбудова американської

ПРО впливає на її стратегічні ядерні сили, і тим самим виправдати вихід з договору.

Це надало засади для подальших дискусій з боку росії навколо розгортання системи ПРО та її європейської компоненти. Зокрема, наступні заяви російських посадових осіб наголошували, що обговорення скорочення тактичної ЯЗ відбудуватиметься в рамках «комплексного підходу до стратегічної стабільності» та за умов «скоординованих зусиль» щодо протиракетної оборони (Warren, 2013, с. 61).

Щодо питання скорочення ТЯЗ доцільно зазначити наступні складові цієї проблеми в американо-російському стратегічному діалозі. По-перше, суть проблеми полягає у широкому визначенні ТЯЗ, до яких відносять усі системи ядерних озброєнь, які не підлягали скороченню відповідно до договорів СНО та РСМД, а також засоби доставки ТЯО, що можуть бути носіями подвійного призначення: бойові літаки з радіусом дії до 8 тис. км, БР і КРНБ з дальністю польоту менше 500 км, ракети малої дальності, артилерійські системи, зенітні ракети ППО, ракети та бомби нестратегічної авіації ВПС та ВМС, а також різноманітні тактичні зенітні, протикорабельні, протичовнові ракети, глибинні бомби та торпеди бойових човнів та багатоцільових підводних човнів. По-друге, фактична неможливість управління механізмом ліквідації пускових установок при скороченні арсеналів ТЯЗ, оскільки його засобами доставки є озброєння загального призначення. По-третє, окремі системи озброєнь тактичного та оперативно-тактичного призначення можна розглядати як стратегічні наступальні озброєння, керуючись їх потенціалом знищення стратегічно важливих об'єктів противника. Нарешті, протягом десятиліть після завершення «холодної війни» США та росія скоротили арсенали ТЯЗ до 500 та 5380 одиниць відповідно, однак ця диспропорція перешкоджає виробленню спільного підходу сторін (Tactical Nuclear Weapons, 2012, с. 161-162).

Більш того, враховуючи зростання значення ТЯЗ в умовах подальшого скорочення стратегічних наступальних арсеналів, Вашингтон пропонував

Москві включити питання ТЯЗ до порядку денного діалогу з ядерного роззброєння, зокрема про відведення російського активного арсеналу ТЯЗ вглиб території для того, щоб ці озброєння не загрожували європейським союзникам США (Kristensen et al, 2009, с. 38). США поділяли занепокоєння партнерів по НАТО щодо нестратегічних ядерних озброєнь, які надають росії перевагу, а також збільшує ризики, пов'язані з ескалацією конфліктів, можливістю несанкціонованого використання ядерної зброї та ядерного тероризму. Однак позиція Москви залишалася доволі ультимативною: перед початком переговорів Вашингтон має вивести усі тактичні ядерні боєзаряди з Європи на територію США та надати гарантії згортання проєктів європейської системи ПРО. Як зазначає Ганс Мартін Зіг, обсяги тактичної ядерної зброї росії покликані компенсувати її слабкість у звичайній зброї та військову перевагу НАТО в Європі (Sieg, 2010, с. 94-95). Додатковим чинником занепокоєння слугувало включення у Військову доктрину росії від 2010 р. положення про покладення на ядерне стримування функції стримування звичайної агресії в рамках регіонального конфлікту. Таким чином, в умовах «перезавантаження» відносин з США росія проголошує про право на використання ЯЗ за трьох умов: по-перше, використання проти Росії ядерної; по-друге, застосування проти неї іншої ЗМЗ; по-третє, напад звичайними силами, якщо це загрожує існуванню російської держави.

Отже, можна беззаперечно погодитися з думкою дослідників, які вказують, що адміністрація Обама пішла на суттєві поступки росії у стратегічних питаннях. В тому числі, щодо європейської системи ПРО, проголосивши про скасування третьої фази ПРО в Чехії та Польщі та запропонувавши нову систему, яка мала забезпечити гнучкішу відповідь на загрози (Azrael, 2014, с. 26). Сутність нового підходу полягала в розбудові регіональних систем ПРО або систем ПРО театру воєнних дій на засадах поетапного адаптивного підходу з метою посилення регіональної системи стримування та кооперативного захисту. Адміністрація Обама виокремлювала три ключові регіони: європейський, близькосхідний та східний. На той час

саме європейський ТВД та гарантування його безпеки вважалося пріоритетним.

За підсумками саміту НАТО в Лісабоні 2010 р. була проголошена інтеграції системи ПРО США в загальну протиракетну оборону НАТО як невід'ємної частини поряд зі звичайним і ядерним потенціалом. Метою нового підходу у формуванні протиракетної оборони НАТО проголошувалось забезпечення комплексного захисту для всього населення, території та сил НАТО в Європі від зростаючих загроз, пов'язаних з поширенням балістичних ракет.

Зазначимо, що європейські держави-члени НАТО позитивно сприйняли таке рішення, відчувши зростання загрози і намагаючись скоротити витрати на системи ПРО в Європі. Додатковим позитивним чинником було поширення права вирішувати питання щодо розвитку ПРО в Європі на всіх членів Альянсу на відміну від підходу адміністрації Дж. Буша, яка уклала двосторонні угоди з Польщею та Чехією. Нарешті, очікувалось, що оскільки зобов'язання НАТО щодо ПРО поширюються лише на територію Європи, будуть використовуватися здебільшого тактичні ракети з обмеженими можливостями. Так, попередні стратегічні системи GBІ мали замінити на перехоплювачі SM-3 морського та наземного базування типу і системи «Aegis», що мало скоротити витрати та підвищити ефективність перехоплення ракет малої та середньої дальності (Hildreth, 2011). Це та розташування радару в Туреччині замість Чеської Республіки розглядалося як крок на зустріч російським занепокоєнням: новий підхід мав усунути загрозу для російських МБР, що дозволить послабити напруженість між США та росією. Крім того, у заключній декларації саміту проголошувалась готовність НАТО до співпраці з росією в питаннях ПРО та можливості інтегрувати російські засоби ПРО до північноатлантичних, посилити координацію роботи ПРО та обмін інформацією (Lisbon Summit Declaration, 2010).

Однак Москва не пристала на запропонований формат співробітництва, продовжуючи політику погроз щодо виходу з договорів з контролю над

озброєнням, майбутньої нової гонки озброєнь та розміщення додаткових комплексів «Іскандер» у Краснодарському краї та Білорусі (Collina, 2012; Sankaran, 2015, с. 4-5; Тригуб, 2012, с. 66). На думку С. Цімбали та А. Лоузера, загострення суперечок навколо європейсько ПРО повернулося у 2011-2012 рр. в наслідок того, що план адміністрації Обама набув чітких рис та термінів реалізації, а наслідки його реалізації стали одним з головних питань чергових президентських виборів в росії (Сimbala, 2020, с. 7). Після обрання на посаду президента росії В. Путін приділяє велику увагу стратегічному ядерному арсеналу, який має вирішальне значення у сприйнятті та позиціонуванні себе як велику державу.

У загальному вигляді план адміністрації Обама з «поетапного адаптивного підходу» розміщення ПРО складався з чотирьох етапів протягом 2011-2022 рр. (Kimball, 2022, March). Фази 1 і 2 передбачали розміщення радара в Туреччині, командного центру в Німеччині та розгортання кораблів Aegis ВМС США, здатних здійснювати ПРО на території Румунії (резервними або допоміжними варіантами виступають Болгарія та Туреччина). Третій етап передбачатиме розгортання польської системи Aegis Ashore, який було відтерміновано до 2022 замість 2018 рік. Саме четверта фаза, що передбачала розміщення модернізованих перехоплювачів SM-3-ПВ в Румунії та Польщі, здатних перехоплювати не тільки ракет середнього і малого радіусу дії, але і МБР, а також компонентів, що розміщувалися в космосі, сприймалася як найбільша загроза для ядерного стримування росії (Sankaran, 2015, с. 4). При цьому Москва не виступала проти розміщення засобів ПРО в Туреччині, але будь-які розмови про розгортання системи в Центральній Європі сприймала категорично. Цитуючи Пола Шульте з Carnegie Europe, Е. Бермант підкреслював важливість геополітичного характеру протидії Кремля розбудові системи ПРО НАТО, який складається з «геополітично інтегруючого ефекту спільної протиракетної оборони» та «контролі або гегемоністському впливі на країни, які раніше входили до Варшавського договору чи СРСР» (Azriel, 2014, с. 36).

Заяви представників США про безпечність ЄвроПРО для ядерного стримування росії або ігнорувалися російською стороною, або сприймалися з великою недовірою. Про це свідчить вимога Москви надати юридично обов'язкові «військово-технічні» гарантії від Сполучених Штатів і НАТО, що система протиракетної оборони, яку вони розгортають у Європі, не буде спрямована проти стратегічних ядерних сил Москви (Pifer, 2012). Ці гарантії включали внесення певних змін в алгоритми роботи радарів ПРО, утримання від заведення кораблів, оснащених системою «Aegis», у райони, які знаходяться в безпосередній близькості від потенційних траєкторій російських МБР і БРМБ, розміщення російських спостерігачів на об'єктах ПРО США та НАТО, а також розробка механізму контролю за виконанням таких заходів (Sankaran, 2015, с. 5-6).

Адміністрація Обама намагалася повернути конструктив у стратегічний діалог з росією, тому запропонувала політичні гарантії замість юридично зобов'язуючої угоди. За словами офіційних представників США, такі вимоги росії обмежуватимуть здатність США розробляти, розгортати та адаптувати системи ПРО до ракетних загроз з боку Ірану та Північної Кореї (Sankaran, 2015, с. 6). За словами С. Пайфера, наполегливість росії в отриманні військово-технічних гарантій ґрунтувалося на занепокоєннях, що наступні етапи розгортання ЄвроПРО або наступні події загрожуватимуть російським стратегічним балістичним ракетам; принциповому небажанні Міністерства оборони росії брати участь у співпраці; протидії військовій інфраструктурі США на території країн, що приєдналися до НАТО в і після 1999 році; і бажанні вбити клин між партнерами по НАТО (Pifer, 2012).

Саме такі висновки можна зробити, аналізуючи зустрічні пропозиції росії зі створення європейського сегменту ПРО за принципом «подвійного ключа», що передбачає ухвалення колективного рішення про збиття ворожих ракет, і закріплення за Москвою сектору відповідальності, який мав охоплювати повітряний та космічний простір Польщі, Литви, Латвії та Естонії. Однак створення спільної системи ПРО з росією не виглядає ймовірною через

низку причин, серед яких перш за все те, що вона не є членом Альянсу, отже, вона не має права нести відповідальність за безпеку країн-членів НАТО. До того ж, рівень довіри до російської сторони з боку США і більшості країн Європи був надто низьким, аби доручити їй забезпечення національної безпеки. Навіть доступ до інформації про внутрішню динаміку операційних систем і коди запуску, яку росія вимагала їй надати під час переговорів щодо гарантій, вважалося неприпустимим. По-перше, це обмежуватиме можливості та кількість елементів системи ПРО; а по-друге, така конфіденційна інформація може потрапити до Китаю, Ірану чи КНДР (Azriel, 2014, с. 42). У США вважали, що практична співпраця в рамках обміном інформаційно-розвідувальними даними та існуючих проєктів (діяльність Центру обміну даними про пуски ракет і ракет-носіїв; штабні навчання з ПРО ТВД; російсько-американський проєкт «РАМОС») сама по собі мала зняти всі занепокоєння, що висловлювалися російськими політичними та військовими посадовцями. Однак росія продовжувала наполягати, що плани та пропозиції США, що мали на меті посилити безпеку партнерів по НАТО в умовах зростаючої ракетної загрози, спрямовані на підрив стратегічної стабільності та ядерного стримування російської держави (Sinovets & Renz, 2015, с. 10-11).

Натомість підхід адміністрації Обами з інтернаціоналізації системи ПРО за рахунок регіональних партнерів сприяло покращенню іміджу США як відкритого до діалогу партнера, збереження та зміцнення своїх позицій та військової присутності у ключових регіонах світу. Це було важливим для відновлення довіри з боку країн Центральної та Східної Європи, які були серйозно занепокоєні, що Сполучені Штати роблять надто великі поступки росії та відмовляються від своїх зобов'язань щодо безпеки перед європейськими союзниками (Azriel, 2014, с. 30). Додатковим позитивним моментом розширення складу партнерів ПРО та зони покриття цієї системи є посилення потенціалу стримування країн, що розвивали ракетно-ядерний арсенал та були здатні порушити регіональний баланс сил. У найкращому сценарії це мало посилювати режим ДНЯЗ та контролю над ракетними

технологіями через позбавлення потенційних порушників можливості застосування цієї зброї, а отже і стимулу до розбудови ракетно-ядерного потенціалу.

Згодом стало очевидною неможливість досягти розуміння або виробити взаємоприйнятний формат співробітництва США та росії в питанні ПРО на тлі розміщення Кремлем ракет «Іскандер» в Калінінграді та оснащення Балтійського флоту протиракетними системами С-400 «Тріумф». Вже з 2013 р. росія в односторонньому порядку припинила обговорення питання ПРО в Європі та відмовилася від усі пропозицій співробітництва через відмову США та НАТО надати гарантії про ненаправленість системи проти російських ракет. Тож, США та НАТО продовжили виконання планів розбудови ЄвроПРО в Польщі та Румунії. І хоча окремі пункти плану Обама були відтерміновані або закриті через нестачу коштів та технічну неготовність, США продовжували розбудову системи ПРО в рамках розширеного стримування та посилення безпеки партнерів в Європі.

Це завдання набуло додаткового значення після анексії росією Кримського півострову та прийняття нової Воєнної доктрини 2014 р., де розгортання ПРО визначалося як загроза безпеці, з наступними провокативними заявами щодо країн Балтії, проведенням масштабних військових навчань та зосередженням російських військ біля кордону НАТО. Крім того, російські політичні та військові діячі поновили погрози в бік Польщі та Румунії як потенційних цілей для ядерної атаки з боку росії. Зокрема, після офіційного відкриття румунського об'єкту ЄвроПРО у 2016 р. президент В. Путін заявив, що системи ПРО в Румунії та Польщі не є оборонними, але є «частиною стратегічного ядерного потенціалу США», що вимагає відповідної реакції з боку Кремля для «нейтралізації нових загроз безпеці росії» (Sinovets. P., Maksymenko, 2019, с. 77).

В цих умовах США та НАТО посилили військову готовність НАТО та здатність до адекватної відповіді на військову агресію росії в Європі. В окремих європейських країнах, як і в Сполучених Штатах лунали заяви, що

анексія росією Кримського півострова є «прямим результатом наївності президента Обама щодо Москви», а його рішення щодо скасування системи ПРО адміністрації Буша ознакою слабкості (Azrael, 2014, с. 27-28). В Польщі та Чехії ще за часів адміністрації Дж. Буша наголошували, що погрози з боку росії щодо контрзаходів на розбудову ЄвроПРО є шантажем, якому не можна поступатися, бо «шляху назад не буде» (Тригуб, 2012, с. 65). Крім того, в США не взяли до уваги погрози Д. Медведєва про розміщення на півдні росії ударних систем озброєнь, здатних уразити ЄвроПРО. Як вказує П. Сіновець, під півднем Москва мала на увазі військові бази в Криму, оскільки Краснодарський край знаходиться на відстані, що вдвічі перевищує здатність «Іскандер» вразити протиракетні бази НАТО на базі Девеселу в Румунії (Сіновець, 2011а, с. 18).

Таким чином, головною турботою адміністрації Обама з 2014 р. стало переконання східноєвропейських союзників НАТО, що США захищатимуть їх від потенційної російської агресії. Серед основних заходів можна назвати офіційні візити президента США до Естонії та Латвії, започаткування Б. Обамою «Європейської ініціативи заспокоєння», яка передбачала розгортання американських винищувачів і десантних підрозділів у Польщі та країнах Балтії, а також розміщення військово-морських кораблів США в Чорному та Балтійському морях, які брали участь у спільних військових навчаннях і поліцейських місіях (Belkin et al, 2014). Крім того, було заявлено про повну підтримку з боку США збільшення військового контингенту НАТО і США на румунських базах Констанца, Девеселу, Кампія Турзій і Міхаїл Когальнічану як у рамках двосторонніх угод, так і операції НАТО «Атлантична рішучість». Таким чином, Обама продемонстрував готовність США виконувати свої зобов'язання перед союзниками по НАТО (Sinovets. P., Maksymenko, 2019, с. 77).

Повернення до питання розбудови елементів ЄвроПРО в Європі було не менш вагомим аспектом заспокоєння східних союзників, зокрема Польщі, які відчувають безпосередню загрозу з боку Росії після російсько-грузинської

війни 2008 р.. А після анексії Криму та початку війни на Сході України питання ПРО набуло додаткового значення для східноєвропейських держав (Sinovets. P., Maksymenko, 2019, с. 81). Посилаючись на факт, що «країни, які приймають американських солдатів на своїй території, не зазнають вторгнення», польська влада переконала опозицію у необхідності поглиблення оборонної співпраці з США та підтримки американської ініціативи з ЄвроПРО (Dubriske, 2013, с. 96). Тим не менш, подальше розгортання системи ЄвроПРО в Румунії та Польщі, потенційно здатних вражати російські МБР, є викликом для НАТО. Як вказують дослідники, існуючі системи ПРО не були призначені для перехоплення крилатих ракет підводного базування «Калібр» (SLCM) або повітряного базування Х-101/102 ALCM. І хоча теоретично база Девеселу підходить для перехоплення «Калібрів», розміщених у Чорному морі та Криму, технічне оснащення потребує додаткових досліджень і розробок. В той час, як ракети «Іскандер» у Калінінграді вже можуть досягти майже будь-якої цілі на території Польщі та охоплює деякі частини Німеччини. За оцінками П. Сіновець, це означає, що європейські об'єкти ПРО будуть під загрозою та можуть бути потенційно знищені (Sinovets, 2017).

Адміністрація Д. Трампа планувала продовжувати політику Обами, зосередившись на регіональній протиракетній обороні та розвитку спроможності захищати батьківщину США від загроз з боку Північної Кореї та Ірану, а також «ревізійністських» планів КНР і росії. Як проголосив Трамп у січні 2019 р., мета США полягає у впевненості, що вони можуть «виявити та знищити будь-яку ракету, запущену проти Сполучених Штатів — будь-де, будь-коли та будь-де» (Assessing the 2019 Missile Defense, 2019). Тому адміністрація Трампа збільшила бюджетні витрати на посилення потужностей існуючих систем ПРО, збільшення кількості перехоплювачів, радарів і кораблів Aegis морського базування регіональної системи ПРО. І хоча Трамп підкреслював, що ці кроки не загрожуватимуть Пекіну чи Москві, експерти зазначають непослідовність його політики. Лаура Грего вважає, що значне нарощування стратегічної здатності систем ПРО, включно зі стратегічними

перехоплювачами, новими датчиками і радарами, матиме стратегічні наслідки для росії та Китаю, незалежно від того, чи називаються вони зараз цілями чи ні (Assessing the 2019 Missile Defense, 2019). Це починає більше нагадувати стратегію підтримки першого обеззброюючого удару, а не стратегію стримування, говорить експертка. Однак, суттєвих змін у розгортанні оборонних сил США в останні роки адміністрації Трампа не відбулося (Reif, 2021b).

Джо Байден був серед тих політиків, хто критично ставився до виходу США з Договору ПРО та планам з розгортання нових систем ПРО. Однак під час президентської кампанії 2020 р. він не висловлювався з цього питання. Разом з тим, після орання на посаду президента Байден продовжив плани попередньої адміністрації щодо ПРО, зокрема щодо створення нового перехоплювача для протидії атакам балістичних ракет великої дальності (Next Generation Interceptor, NGI), які мають доповнити базу існуючих ракет з 44 до 64 до 2028 р. (Reif, 2021b). Крім того, зазначалося, що буде продовжено фінансування програми підтримки терміну служби наявних перехоплювачів до появи NGI.

Огляд протиракетної оборони 2022 р. підкреслює збільшення «кількості, різноманітності та витонченості» загроз, що пов'язані з ракетами та супутніми технологіями. Відповідно до документу загрози безпеці США, їхніх союзників і партнерів походять з «великої кількості ракетних арсеналів, які включають наступальну балістичну, крилату та гіперзвукову зброю, а також загрози нижчого рівня, такі як безпілотні авіаційні системи» (2022 National Defense Strategy, 2022). Політика США в протидії ракетним загрозам з боку росії, КНР, а також КНДР та Ірану складається зі стратегічного стримування, ефективного ядерного арсеналу і стійкої архітектури ядерного командування, контролю та зв'язку. В Огляді наголошується на загрозових діях росії, яка застосуванням «тисячі крилатих і балістичних ракет повітряного, наземного і морського базування, включно з гіперзвуковими ракетами» збільшує негативний ефект на стратегічну стабільність та режим нерозповсюдження. Також

наголошується, що своїми програмами модернізації міжконтинентальних ракетних систем і розробки нових диверсифікованих можливостей, включно з передовими високоточними ракетами, які можна запускати з кількох повітряних, морських і наземних платформ, і здатних вражати ПРО США, росія створюють нові виклики попередженню про ракети та захисту території США та їхніх союзників. Крім того, Москва розробила кілька систем ППО нижчого рівня для власного використання та експорту як інструмент зовнішньої політики, що в умовах відсутності ефективного механізму контролю над озброєнням посилює стратегічну невизначеність та відчуття небезпеки. Загроза застосування загроз низького рівня (реактивні снаряди, озброєні безпілотні літальні апарати) розмиває межу між регіональною та національною обороною та створює значні перешкоди для ефективного стримування.

Цімбала та Лоузер розмірковують, чи можна частково пом'якшити американо-російські протиріччя навколо ПРО шляхом заміни однозначно «оборонних» засобів ПРО на ті, що здатні звести нанівець другий удар (Cimbala, 2020, с. 15-16). На їхню думку, складність полягає в тому, що сьогодні саме поняття ядерно-стратегічної «стабільності» стало більш неоднозначним і суперечливим, тому не має загальноприйнятого «емпіричного правила» для передбачення того, що певний набір можливостей США буде «стабілізуєчим» або «дестабілізуєчим» через спектр потенційних супротивників і контекстів. Саме така невизначеність характеризує поточний стан діалогу між США і росією щодо розгортання систем ПРО, особливо в Європі. Дослідники переконані, що розгортання систем протиракетної оборони, призначених виключно для захисту сил, які мають нанести удар у відповідь, замість всієї території і населення, могло б зменшити вразливість МБР шахтного базування від першого удару в обох державах, підвищивши їхню впевненість у гарантованій відплаті. Іншим засобом зменшення вразливості МБР є заміна шахтних МБР мобільними ракетами. Однак Цімбала і Лоузер не погоджуються з пропозиціями інших аналітиків, які вважають, що

перехід США на стратегічну «діаду» або навіть «монаду», замінивши МБР на ракети та/або бомбардувальники з ядерною зброєю, сприятиме стабільному стримуванню. Річ в тім, що зменшення стратегічних ядерних арсеналів компенсується збільшенням різноманітності тріади, що підвищує її живучість, а отже, і стабільність.

Таким чином, тісна співпраця з членами Альянсу та партнерами щодо інтегрованої протиповітряної та протиракетної оборони (ІППРО) залишатиметься важливим пріоритетом ядерної політики США. Відповідно до Огляду, адміністрація Байдена продовжуватиме розробляти спільні, союзницькі та партнерські можливості ІППРО, які підтримуватимуть надійний рівень регіональної обороноздатності проти всіх ракетних загроз з боку будь-якого супротивника, щоб захистити сили США за кордоном, підтримувати свободу маневру та зміцнити зобов'язання щодо безпеки перед нашими союзниками та партнерами.

Варто зазначити, що хоча європейський ТВД, за висловом С. Пайфера, був «географічним центром обговорення протиракетної оборони» за часів адміністрації Б. Обами, це питання почало загострюватися і на Близькому Сході та в Азії (Pifer, 2012). Ускладнення ситуації пов'язано з наступними чинниками. По-перше, в рамках розширеного стримування США розгортають засобів ПРО наземного і морського базування в Південно-Східній Азії через ракетні випробування КНДР. По-друге, важливу роль відіграє позиція Китаю та його політика з цього питання. Маючи менші стратегічні ракетні сили, ніж росія, Пекін уважно стежитиме за зусиллями США захистити свою територію та території союзників і партнерів від ракетних загроз з боку регіональних акторів, як-то Іран та Південна Корея. І хоча Вашингтон постійно підкреслює, що їхня система ПРО не здатна загрожувати або вони не мають намір загрожувати ядерним силам росії чи Китаю, дослідники вказують серед причин інтересу США до розміщення перехоплювачів SM-3 є їхня ефективність щодо захисту американських авіаносців від атак китайських

балістичних ракет, призначених для заборони доступу до певних океанських районів (Pifer, 2012).

Щодо відносин з Китаєм варто зазначити, що на початку XXI ст. зростання Китаю як нового центру сили та його «експансивні апетити», в тому числі модернізація стратегічних сил, будуть головною проблемою США протягом десятиліть (Xuetong, 2013, с. 4; Daly, 2016, с. 4). Б. Обама був переконаний в необхідності залучення Китаю «як зростаючої держави» до вирішення міжнародних проблем XXI ст., що сприятиме мирному його підйому (Городня, 2012, с. 19; Ballegeer, 2020, с. 52). Адміністрація Обама проголосила, що США є тихоокеанською державою, тож одним з її пріоритетів є «повернення в Азію» та зміцнення своїх позицій в регіоні (Дудко & Погорелова, 2016, с. 67; Дудко & Погорелова, 2017).

Стратегію першої адміністрації Обама щодо Китаю І. Дудко й І. Погорелова визначають як «політику залучення» і концепція «стратегічного запевнення» щодо поваги чутливості КНР з окремих питань, в той час як Я. Сюетун говорить про стратегію «відновлення балансу» (Xuetong, 2013, с. 4; Дудко & Погорелова, 2016, с. 68). За оцінками А. Боллігіра, адміністрація Обама намагалася уникнути тих помилок, яких припустилися Клінтон та Буш, демонструючи вороже ставлення до Китаю (Ballegeer, 2020).

Стратегія національної оборони США 2008 р. звертала увагу на потенційну конкуренцію між США і КНР, що вимагатиме від Вашингтону посилювати захист від зростаючої військової модернізації Китаю, розширення конвенційного потенціалу, включаючи засоби протидії доступу та обмеження зони, розробку повного спектру можливостей дальнього удару, космічної та інформаційної війни (National Defense Strategy, 2008). СНБ 2010 р. підтвердила попередні наміри США поглиблювати співпрацю з іншими центрами впливу XXI ст., включно з Китаєм, яка охопила б основну нитку взаємних інтересів і взаємної поваги. Разом з тим наголошувалося, що США уважно стежитимуть за військовою програмою модернізації Китаю та відповідним чином готуватиметься до того, щоб інтереси та союзники США, як на регіональному,

так і на глобальному рівнях, не зазнали негативного впливу. Попри різні назви дослідники поділяють думку щодо сутності політики Обама щодо Китаю та її трансформацію: «позитивне, всебічне співробітництво» та «мирна конкуренція» не сприяли досягненню взаємодовіри, а зменшення розриву між економічною силою при взаємному бажанні уникнути збройного конфлікту посилили стратегічну недовіру та перехід США до стратегії стримування (Xuetong, 2013, с. 4-6).

Одним з чинників зміни стратегії Обама є відсутність бажання з боку Пекіну до подальшого співробітництва, що остаточно стало очевидним під час візиту президента США до Китаю. Більш того, «відкрита рука» Обама сприймалася як доказ зростання Китаю, як «слабкість, яку слід використовувати, а не як крок до миру» (Ballegeer, 2020; Daly, 2016, с. 5). Більше того, непрозорість щодо військової сили КНР, вдосконалення та розвиток ядерного арсеналу стрімкими темпами, які наближають китайську республіку до набуття «тріади» наземних, морських і повітряних систем доставки, випробування нових балістичних ракет, в тому числі БРМБ, як і відсутність Китаю в договорах про скорочення та обмеження ядерних озброєнь – все це викликає серйозне занепокоєння США та їхніх союзників (Warren, 2013, с. 172).

Зі свого боку, КНР переконана, що політика США полягає в оточенні та стримуванні Китаю, підриву його впливу та зупинення китайського зростання. Тож у наступні роки Китай стає більш конфронтаційним, збільшуючи кількість заяв про історичне право на території у Південно-Китайському морі та військово-морських навчань. Сі Цзіньпін дав зрозуміти, що має на меті здобути «Азію для азіатів», тому США мають бути виключеними з питань безпеки в Азії (Ballegeer, 2020). Така позиція КНР посилила дилему безпеки в регіоні, тож деякі країни звернулися до США з проханням відновити свою роль «балансу сили» сил у регіоні та надати додаткові гарантії щодо захисту союзників (Японія, Південна Корея, Філіппіни, Австралія, Таїланд) і Тайваню (Sanger, 2012, с. 384-385).

Серед основних заходів США в цьому питанні є модернізація та збільшення ВМС в АТР, а також розгортання систем ПРО морського та наземного базування, яка призначена для перехоплення ракет малої та середньої дальності. Офіційно Вашингтон наголошує, що ці системи спрямовані на протидію загрозам з боку регіональних гравців, таких як Іран та Північна Корея, і не загрожуватимуть ядерним силам Китаю. Разом з тим, в США відмічають розробку Китаєм носіїв, що здатні нести кілька боєголовок, що змушує визнати можливість помилок щодо розміру китайського ядерного арсеналу (Warren, 2013, с. 190). Тим самим були розпочати дискусії щодо розміщення додаткових високотехнологічних радіолокаційних системи на півдні Японії та в Південно-Східній Азії, призначені для відстеження балістичних ракет. Китай, який у порівнянні з США має обмежені сили та технологічні можливості, занепокоєний не загрозою, яку становить багаторівнева система ПРО для його можливостей у відповідь та стратегічної стабільності в Азії. Таким чином, китайські дослідники вказують, що розвиток Пекіном технологій протиракетної оборони та проведення випробувань на перехоплення є «лише відповіддю на постійні зусилля інших держав, зокрема Сполучених Штатів, просувати свої власні сили», підготовкою до захисту від «головної загрози», яка «походить від Сполучених Штатів» (Warren, 2013, с. 190).

Політику Обама щодо посилення позицій США в АТР продовжив Д. Трамп, який одразу продемонстрував готовність до конфронтаційного підходу щодо Китаю, якого не було з початку «холодної війни» (Tellis, 2020, с. 22). Зростання Китаю як ключової економічної, політичної та військової сили в Азійсько-Тихоокеанському регіоні суперечило курсу Трампа зробити «Америку великою знову». Це визначило зосередженість військово-стратегічного курсу на КНР, що визнавався одним з двох критичних загроз (Cordesman & Burke, 2018, с. 2). СНБ 2017 р. констатує, що Китай і росія «кидають виклик американській силі, впливу та інтересам, намагаючись підірвати американську безпеку та процвітання» (National Security Strategy,

2017). Однак в АТР саме китайський чинник є домінуючою загрозою, про що йде мова в різних розділах документу. Зокрема, в Стратегії наголошується, що Китай планує витіснити США в Індо-Тихоокеанському регіоні, змінити його на свою користь, створивши «світ, протилежний цінностям та інтересам США». З цією метою Пекін «створює найбільш боєздатну та добре фінансовану армію у світ після нашої» (американської – Авт.) за рахунок збільшення, модернізації та диверсифікації ядерного арсеналу зростає та диверсифікується. Стратегії національної оборони 2018 р. також розглядає Китай як «стратегічного конкурента», який залякує своїх сусідів, милітаризуючи особливості Південно-Китайського моря» (Summary of the 2018 National Defense Strategy, 2018). Як підкреслив віце-президент Майк Пенс, з метою «підірвати військові переваги США на суші, на морі, в повітрі, так і в космосі», «витіснити Сполучені Штати Америки із західної частини Тихого океану» та надавати допомогу союзникам в разі потреби, Пекін «витрачає на свою армію стільки ж, скільки решта Азії разом узяті» (Blackwill, 2019). Таким чином, можна констатувати, що китайська політика, включаючи неконструктивну позицію у стратегічному діалозі, та загроза з боку ядерної та ракетної програм КНДР, відповідно до СНБ 2017 р., становлять глобальну загрозу, яка вимагає глобальної відповіді та посилення військового співробітництва США і союзними державами в регіоні.

Одним з напрямків військової кооперації з гарантування регіональної безпеки є система ПРО США. Під час візиту міністра оборони США Дж. Меттіса до Республіки Корея було проголошено рішення Вашингтону розмістити там системи протиракетної оборони (Terminal High Altitude Area Defense, THAAD), що стало відповіддю на випробування Північною Кореєю балістичних ракет. Комплекс THAAD, раніше розгорнутий на Гаваях і острові Гуам у Тихому океані для запобігання загрозам з боку КНДР, призначений для перехоплення та знищення БР малої та середньої дальності в радіусі 200 кілометрів і на висоті до 150 кілометрів (Дудко & Погорелова, 2017, с. 65). Попри заперечення з боку Китаю, КНДР та навіть росії, США керувалися

власними інтересами та зобов'язаннями. Крім того, ці дії відповідали ключовим принципам стратегії Д. Трампа щодо «забезпечення свободи та відкритості в регіоні», яка передбачає відсутність примусу з боку інших держав і здатність країн регіону захищати свій суверенітет.

Вихід США з Договору РСМД, який проголосила адміністрація Д. Трампа, ще більше посилила занепокоєння КНР. Разом з тим, можна побачити певний взаємозв'язок між подіями. З одного боку, Китай вбачає загрозу в американській системі ПРО і тому розвиває власні можливості протиракетної оборони. А з іншого, ці плани Пекіну вимагають від Вашингтону розгорнути РСМД у Тихому океані, щоб компенсувати розширення можливостей Китаю. Загострення протиріч між сторонами за часів адміністрації Трампа не сприяло відновленню взаємодії щодо ПРО з метою підтримувати обмеження наступальних сил на низьких рівнях (Miller, 2019, с. 24). Коментуючи розвиток відносин між Вашингтоном і Пекіном, Г. Кіссінджер оцінює ситуацію, як стан взаємної недовіри в питаннях національної безпеки, а отже і США, і Китай продовжуватимуть реалізовувати власні інтереси, часто за рахунок інтересів іншої сторони. Політик констатував, що обидві держави несуть відповідальність за безпеку і стабільність в регіоні, що залежить від врахування взаємних підозр і розуміння впливу їхньої політики й риторики на підживлення побоювань (Kissinger, 2012).

Таким чином, враховуючи ризики, що виклики протиріччями та конкуренцією між США та КНР, можна погодитися з висновком Джошуа Поллака, який говорить про майбутнє зростання конфліктних відносин Вашингтону і Пекіну через подальшу модернізацію стратегічних сил обох держав та тенденцію до «зловісних висновків» в оцінці намірів кожної сторони в сфері стратегічної стабільності та безпеки (Pollack, 2009, с. 54).

Саме це можна простежити в Стратегії національної оборони 2022 р., яка в першу чергу аналізує загрози з боку КНР. Так, у документі констатується, що за останні два десятиліття КНР різко просунулася в розвитку звичайних і ядерних балістичних і гіперзвукових ракетних технологій і можливостей

шляхом інтенсивних і цілеспрямованих інвестицій, розробки, випробувань і розгортання. Співробітництво Пекіну з Москвою в сфері протиповітряної та протиракетної оборони, використання російських технологій для розробки власних можливостей сприяє скороченню відставання від Сполучених Штатів і посилює потенціал Китаю стримувати та протидіяти присутності США в регіоні.

У звіті Пентагону 2023 р. наводяться дані, які перевищують навіть минулорічні оцінки щодо темпів розвитку ядерного арсеналу КНР (Bugos & Klare, 2023). Так, сьогодні припускається, що арсенал перевищує 400 діючих ядерних боєголовки, а два роки тому вважалося, що Пекін досягне цього лише наприкінці десятиліття. Китай збільшив кількість МБР до 300 шахтних ракет або дорожньо-мобільних ракет з попередньої оцінки у 100. Також зазначається, що Пекін також продовжує збільшувати запаси балістичних ракет наземного базування DF-26 та DF-41, здатних нести ядерні або звичайні боєголовки в західну частину Тихого океану, Індійський океан і Південно-Китайське море. Серед нових тенденцій у ракетно-ядерній програмі Китаю вказується розробка ядерної зброї малої потужності, початок «безперервного патрулювання стримування на морі» за допомогою своїх шести атомних підводних човнів класу «Цзінь». У Пентагоні переконані, що розробка гіперзвукових апаратів, який сполучається з МБР «пов'язана з довгостроковими занепокоєннями» щодо можливостей ПРО США та прагненням «досягти якісного паритету з майбутніми світовими ракетними можливостями». У доповіді вказується, що формально КНР зберігає свою декларативну політику невикористання ядерної зброї першим, але не виключається можливість використання ядерної зброї, якщо звичайна атака загрожуватиме існуванню країни (Bugos & Klare, 2023).

Отже, питання ПРО, яке загострилося за часів адміністрації Дж. Буша, так і не знайшло виходу з кризи. Попри спроби Обама врахувати російські страхи, ситуація погіршувалася як розвитком ракетної програми Ірану та антидемократичними настроями Тегерану, так діями росії в Європі. За часів

адміністрації Трампа питання ПРО набуло подальшого розширення через активізацію ракетних випробувань КНДР і стрімкі темпи модернізації ракетно-ядерного арсеналу Китаю. І на даний час комплекс проблем, що пов'язані з контролем над озброєнням, стратегічною конкуренцією і розвитком нових технологій це більше ускладнює політику США з підтримки стратегічної стабільності та ядерного нерозповсюдження.

Висновки до Розділу II

Надії на суттєву зміну ролі ЯЗ в міжнародних відносинах та світовій політиці, які набули поширення в перші роки після завершення «холодної війни», доволі швидко змінилися новими загрозами режимам нерозповсюдження та контролю над озброєнням. Ядерне протистояння двох наддержав перейшло на регіональний рівень із виявленням ядерних програм та ядерно-ракетних амбіцій КНДР, Ірану, Іраку на тлі активізації терористичних угруповань, що воліли оволодіти ЗМЗ. Однак згодом перелік загроз розширився за рахунок деструктивної та агресивної політики російської федерації, яка не тільки порушувала низку важливих документів, що склали систему стратегічної стабільності протягом десятиліть, але й призвела до повернення стратегічної конкуренції, яка у новому тисячолітті охоплює і США, і росію, і Китай.

Підсумовуючи ядерну політику адміністрацій Білого дому у XXI ст. можна зробити наступні висновки. Нові загрози XXI століття вплинули на ядерну політику США, особливо в питанні стримування, контролю над стратегічним наступальним озброєнням і розвитку оборонного потенціалу Сполучених Штатів. Так, адміністрація Дж. Буша, концентруючись переважно на викликах ядерному розповсюдженню, проголосила відмову від пріоритетності стримування, яке не здатне протидіяти загрозам з боку країн-ізоїв та терористичних елементів. В цьому контексті посилюється оборонний елемент стратегії США та посилення можливостей тріади з акцентом на

наступальний потенціал, активний та пасивний захист. Така зміна ядерної політики Вашингтону під керівництвом Дж. Буша пояснюється позитивним характером відносин з Москвою і укладанням Московського договору щодо подальшого скорочення СНО. Але вже згодом стало очевидним, що США надають перевагу одностороннім діям, що негативно вплинуло на відносини як із союзниками і партнерами, так і з росією.

Адміністрація Б. Обама, що розпочала діяльність під гаслом відмови від ядерної зброї, продовження стратегічного діалогу з росією та кооперацію з партнерами і союзниками в питаннях ядерного нерозповсюдження. Ядерне роззброєння проголошувалося пріоритетом політики адміністрації Обама, що втілювалося у спробах перезавантажити відносини з росією та досягти нової угоди зі скорочення наступальних озброєнь. СНО-III став важливим досягненням у підтримці стратегічного діалогу Вашингтону і Москви та формуванні засад для подальшого скорочення стратегічних наступальних потенціалів сторін, що можна було перевірити.

Також варто виокремити зміни щодо підходу адміністрації Обама до стримування та його ролі в ядерній політиці США. Особливістю бачення стримування в цей період є зміна сутності визначення зі «стримування» на «заперечення» і «протидію», які мали реалізовуватися міжнародними зусиллями щодо ізоляції порушників режиму ДНЯЗ. Такий підхід мав скоріше негативні наслідки, оскільки він зменшив переконливість стримування та збільшив занепокоєння союзників і партнерів щодо виконання зобов'язань США в сфері гарантування їхньої безпеки і оборони.

Інші ініціативи Обама щодо ДВЗЯЗ, Саміти з ядерної безпеки і ідея «Глобальний нуль» також не отримали підтримки в середині США через загрози для переконливості ядерного потенціалу Сполучених Штатів та стратегічній стабільності в умовах глобального розповсюдження ЯЗ, модернізації ядерних арсеналів Китаю і росії, поширенні ракетних технологій. Ці обставини, як можна констатувати, не вплинули суттєво на загальну ядерну політику США, яка продовжувала спиратися на ЯЗ, стримування,

модернізацію ядерного потенціалу Сполучених Штатів і стратегічне партнерство з союзниками.

Політика адміністрації Д. Трампа, хоча і зберігала певну послідовність, суттєво відрізнялася від підходів Б. Обама. Аналіз СНБ та ОЯП свідчить, що потужна і сучасна ЯЗ має відігравати ключову роль у стримуванні будь-якої агресії проти Сполучених Штатів, їхніх партнерів і союзників, а також гарантувати домінуючі позиції США у стратегічній конкуренції з Китаєм і росією. Такий підхід адміністрації Трампа пояснюється як розширенням спектру загроз в стратегічній площині, так і загостренням відносин з Пекіном і Москвою. Політика модернізації ядерного потенціалу КНР почала сприйматися як загроза США та їхнім позиціям в регіоні Індо-Тихоокеанського регіону. В той час, як концепція «ескалація для де-ескалації», яку реалізовує Москва, зменшило поріг ядерного використання і збільшило ризик застосування окремих видів ЯЗ на регіональному рівні, що підривало основи режиму ДНЯЗ. Однак найбільш деструктивним були дії Трампа щодо контролю над озброєнням, який не тільки проголосив вихід США з ДРСМД і ДВН, але й відмовився від переговорів з пролонгації СНО-III. Неоднозначними були відносини з партнерами США, втім адміністрація Трампа продовжувала загальну підтримку обороноздатності союзників в Європі й Азії для протистояння ядерним і ракетним загрозам.

Серед пріоритетів адміністрації Джо Байена саме відновлення режиму контролю над озброєнням надається пріоритет. Подовження терміну дії СНО-III стало першим успіхом Байдена на посаді президента США, однак подальші переговори ускладнені війною росії проти України, що супроводжуються ядерними погрозами з боку Кремля та подальшими порушенням зобов'язань росії відповідно до міжнародних угод і конвенцій, включно з СНО-III. Крім того, відмова Китаю у переговорах щодо контролю над озброєнням спільно зі стрімкими темпами модернізації та збільшення ядерного потенціалу перетворює китайську державу з потенційного партнера на стратегічного конкурента та зростаючу загрозу інтересам і безпеці США. У сукупності

зазначені чинники визначають модернізацію ядерного потенціалу США з подальшою підтримкою оборонних можливостей союзників і партнерів серед пріоритет завдань як засад для посилення переконливості ядерного стримування США і повернення до стратегічного діалогу у подальшому.

Узагальнюючи політику Сполучених Штатів щодо систем ПРО, можна зробити наступні висновки. Розповсюдження ракетних технологій було визнано загрозою національній безпеці США та їхніх союзників і партнерів наприкінці 1990-х рр.,. Однак основним аргументом для адміністрації Буша щодо розвитку системи ПРО Сполучених Штатів стали терористичні атаки 11 вересня 2001 р.. Спрямована проти країн-ізоїв, розгортання системи ПРО призвела до загострення відносин з росією та Китаєм, які попри заяви представників різних адміністрацій Білого дому, сприймали її як загрозу. Для росії найбільш дискусійним були плани розбудови ЄвроПРО, які мали на меті стримування ракетної загрози Ірану. Однак Москва категорично сприймала будь-які плани США щодо цього через технологічну відсталість та економічні причини.

Обама в дусі «перезавантаження» відносин з росією намагався враховувати стурбованість Кремля, зупинивши розгортання систем ЄвроПРО в Польщі та Чехії. Однак після переобрання на посаду президента Путін зайняв категоричну позицію щодо ПРО в Європі, вимагаючи юридично обов'язкових гарантій. Неприйнятність таких вимог, розміщення ракет в Калінінграді та початок агресії проти України з погрозами, що наступними можуть стати країни Балтії, надзвичайно загострило відчуття небезпеки для східноєвропейських членів НАТО і визначило подальше розгортання ЄвроПРО за часів адміністрацій Трампа і Байдена.

Не менш важливим питання ПРО є для аналізу ядерної політики США в контексті китайського чинника. Якщо під час першого терміну на посаді президента Обама намагався взаємодіяти з Китаєм та залучити його до врегулювання безпекових питань в АТР, то після 2012 р. стала очевидною потреба посилення силових позицій США в регіоні, в тому числі на прохання

союзників і партнерів Вашингтону. Трамп обрав стратегію військової кооперації та модернізації сил США і союзників в регіоні для протидії політики Китаю з витиснення Сполучених Штатів. Відмова Пекіну брати участь в переговорах з відновлення режиму контролю над озброєннями та стратегічної стабільності тільки посилює недовіру та подальше загострення стратегічної конкуренції між державами, на що адміністрація Байдена реагує збільшенням фінансування оборонного сектору, зокрема програм модернізації та розгортання нових елементів системи ПРО.

РОЗДІЛ III. РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ЯДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ США

3.1 Політика Сполучених Штатів з врегулювання проблеми ракетно-ядерної програми КНДР

У ХХІ столітті проблема нерозповсюдження ЯЗ в політиці Сполучених Штатів найгостріше постала у відносинах з КНДР та Іраном, що знайшло відображення у всіх стратегічних документах США. Домінуючим підходом протидії розповсюдженню ЯЗ було обрано концепцію контррозповсюдження, яка спрямована на зупинення вже розпочатих процесів розповсюдження та примусу залучених акторів відмовитися від існуючих ядерних програм (Скрипник, 2023). Майже відразу після вступу на посаду президент Джордж Буш мол. проголосив, що розповсюдження зброї масового знищення є головною загрозою безпеці ХХІ ст., і що боротьба з цією загрозою потребує нової, комплексної стратегії. За словами Роберта М. Вітаєвські, значне збільшення як постачальників, так і споживачів ключових технологій і матеріалів розповсюдження вимагало нової стратегії для ефективно протидії поширенню зброї масового знищення, стратегії, яка могла б враховувати не лише недержавних акторів, а й дії держав-розповсюджувачів (Witajewski, 2008, с. 14). Крім того, формування нової стратегії визначалося початком глобальної війни з тероризмом, оскільки серед пріоритетних цілей адміністрація Дж. Буша мол. зазначалося запобігання потраплянню технології ЗМЗ в «чужі руки» та знищення спроможностей з виготовлення такої зброї «ворожими або недружніми» країнами (Nacht, 2005). Серед «розповсюджувачів зброї масового знищення» перш за все вказувалися Північна Корея й Іран, які на той час демонстрували високу активність з придбання можливостей для виготовлення ЯЗ.

Варто зазначити, що Сполучені Штати Америки знали про наявність ядерної програми в КНДР ще до того, як вона стала визнаватися «загрозою для національної безпеки» держави в офіційних документах. Втім долучитися до

процесу обговорення перспектив зупинення та закриття цієї програми Вашингтон зміг тільки із завершенням «холодної війни». Перші спроби адміністрацій Дж. Буша та Б. Клінтона реалізувати стратегію «всебічного залучення» та діалогу щодо Пхеньяну принесли тимчасові результати: сторони провели низку переговорів та досягли угод щодо згортання ядерної програми Північної Кореї, зменшення напруги між Республікою Корея та КРДР, надання економічної допомоги з боку Сполучених Штатів. Попри ці позитивні зрушення, проблема не отримала ґрунтовних засад для подальшого врегулювання. Згодом стало зрозуміло, що КНДР лише затягували процес, не поспішаючи з виконанням домовленостей.

Прихід до влади у США Дж. Буша мол., адміністрація якого була незадоволена політикою Б. Клінтона щодо КНДР, ще більше розхитало ситуацію (Husenícova, 2018, с. 73). Втім, терористичні атаки 11 вересня 2001 р. створили нове стратегічне середовище та визначили посилення протидію розповсюдженню ЯЗ в ядерній політиці адміністрації Дж. Буша мол.. З одного боку, ситуація вимагала подальших переговорів та діалогу з КНДР не тільки з метою денуклеаризації, обмеження ракетної програми, скорочення звичайних сил і озброєнь, але також і для залучення Пхеньяну до співробітництва з ООН в антитерористичній боротьбі (Quiñones, 2003, с. 207). Як вказує Кеннет Квінонес (2003), в перший рік в США домінував традиційний підхід «дипломатія, підтримана стримуванням» (с. 199) та координацією північнокорейських стратегій між Вашингтоном, Сеулом і Токіо (с. 209), який насправді мав дуалістичний характер.

Найбільше ця дуалістичність проявилася у протиріччях між виступами та заявами Дж. Буша та державним секретарем Коліном Пауеллом і його помічником у справах Східної Азії Джеймсом Келлі, які керували північнокорейським треком. Так, поки К. Пауелл готувався до зустрічі з представниками КНДР на саміті АСЕАН для обговорення подальших перемовин, Дж. Буш під впливом терористичних атак 11 вересня 2001 р. включив Північну Корею разом з Іраком та Іраном до режимів, що

спонсорують тероризм, озброюються ракетами та ЗМЗ, утворюючи «вісь зла» та загрожують миру у світі. Тож, наша мета, зазначив сорок третій президент США, не дати таким режимам «погрожувати Америці або нашим друзям і союзникам зброєю масового знищення» (Bush, 2002). Посилювали негативне ставлення до Північної Кореї і різні доповіді, які наголошували, що активний розвиток ядерної та ракетної програми КНДР, яка не бажає прийняти та дотримувати «правила гри», негативно впливає на регіональну безпеку, посилюючи наміри окремих країн, які мають інтереси та можливість, розвивати власні ядерні програми як контрбаланс загрозливим політичним тенденціям в Азії (Limaye & Berlin, 2000). Отже, на США та їхніх союзників і партнерів в регіоні чекатиме азійська гонка ядерного озброєння, а в гіршому випадку Північна Корея може продати ЯЗ терористам на Близькому Сході, які погрожуватимуть та шантажуватимуть США за кордоном і вдома (Fisher, 1993).

Такі прогнози знайшли відображення у Стратегії національної безпеки (вересень 2002 р.), в якій серед пріоритетів вказувалися боротьба з тероризмом та протидія можливому потраплянню ЯЗ в руки терористичних груп або небезпечних режимів, а також боротьба з країнами «вісі зла», зокрема, КНДР як можливого джерела ядерної зброї, технологій та ракет-носіїв для терористів (The National Security Strategy, 2002). Тож, з метою посилення безпеки для США та союзників і партнерів, а також в рамках традиційного підходу до посилення режиму ядерного нерозповсюдження адміністрація Буша заявила про впровадження додаткових кроків для попередження, запобігання та зупинення ворожих держав та їхніх терористичних клієнтів до того, як вони будуть здатні погрожувати або застосувати ЗМЗ.

Крім того, Огляд ядерної політики 2002 р. містив положення про наміри США скласти «плани на випадок непередбачених обставин з використанням ядерної зброї щонайменше проти семи країн, зокрема росії, Іраку, Ірану, КНДР, Китаю, Лівії та Сирії; а також під час майбутньої арабсько-ізраїльської кризи або на «неочікувані військові розробки» невизначеного

характеру (Arkin, 2002). З метою підвищення ефективності політики США з контрозповсюдження було розширено перелік об'єктів, що мали стати цілями для застосування ядерної зброї, до яких потрапили підземні бункери, мобільні цілі та різні звичайних військові ситуації (Cirincione, 2008).

У підсумку це призвело до загострення відносин між США та КНДР до кінця 2002 р. та заявою Пхеньяна у січні 2003 р. про виходу з ДНЯЗ та попередніх домовленостей, зокрема Рамкової угоди 1994 року. Стратегічна ситуація в регіоні набула надзвичайної гостроти, особливо активними були Японія та Республіка Корея, які ще у 1990-і роки висловлювали глибоке занепокоєння розвитком ядерної програми Північною Кореєю.

Як тільки США підтвердили наявність таємної ядерної програми в КНДР, Японія проголосила намір переглянути свою політику ядерного утримування. З початком випробувань Північною Кореєю балістичних ракет Таепо Донг та розміщення ракет Нодонг малого радіусу дії, які здатні вразити японські міста, Токіо висловили ще більшу стурбованість визнаючи дії Пхеньяну необдуманими, надзвичайно небезпечними і такими, що створили серйозну загрозу для національної та регіональної безпеки. В цих умовах Японія не тільки висловлювалася за припинення переговорів про нормалізацію відносин та пом'якшення економічних санкцій, але й була готова нанести запобіжні військові удари по північнокорейським ракетним базам (Campbell & Sunohara, 2004, с. 228-229).

Республіка Корея намагалася, з одного боку, демонструвати КНДР розуміння стурбованості через наявність американських сил на території Південної Кореї. Тому протягом періоду конструктивного діалогу між Вашингтоном та Пхеньяном лідери Сеулу підтримували скорочення арсеналу тактичної ядерної зброї США в регіоні, сподіваючись, що це позитивно вплине на КНДР та сприятиме ефективній діяльності інспекцій МАГАТЕ на північнокорейських об'єктах. Крім того, уряд РК зробив заяву щодо готовності не виробляти, не володіти, не зберігати, не розгортати та не

застосовувати ядерну зброю, а також не збагачувати або переробляти ядерні матеріали (Snyder & Lee, 2012, с. 169).

Разом з тим, ці дії Південної Кореї були підкріплені додатковими запевненнями з боку США щодо міцності альянсу та ядерних гарантій, що забезпечувалося балістичними ракетами з ядерними боєголовками великої дальності та американських підводних човнів у Тихому океані (Snyder & Lee, 2012, с. 169). Тим не менш, подальший розвиток ракетної та ядерної програми КНДР непокоїло лідерів РК, які час від часу вимагали від адміністрацій Білого дому додаткових запевнень щодо безпекового та оборонного союзу.

Отже, можна констатувати, що підхід адміністрацій Дж. Буша мол. щодо північнокорейської проблеми як частини політики нерозповсюдження зазнав невдачі. КНДР не тільки не повернулася до ДНЯЗ та попередніх угод, але й значно просунулися в розробці ядерної зброї та ракет-носіїв, здійснивши низку випробувань, які загострили дилему безпеки для усіх учасників регіону. Навіть спроби переговорів за участі Китаю, росії, Японії та РК відбувалися зі значними перервами та двосторонніми звинуваченнями. Навіть намагання США піти на певні поступки Північній Кореї, як-то надання гуманітарної допомоги, частковий доступ до заморожених коштів, видалення її зі списку країн-спонсорів тероризму, не сприяло конструктивній позиції Пхеньяну. Як зазначив К. Квінонес, Дж. Бушу вдалося залучити Пхеньян до «діалогу», але не до «переговорів» (Quiñones, 2003, с. 211). Джозеф Чірінчіоне вбачає основні причини невдачі політики адміністрацій Дж. Буша у загальному підході до проблеми ядерного розповсюдження, який полягав у застосуванні прямих військових дій, аніж дипломатії та стримування; використання військових дій до того, як фактичні загрози оформилися; поєднання терористичних угруповань і окремих держав з подіями 11 вересня 2001 р. та безпосередньо з режимами чиновників, яких вважали ворожими інтересам США (Cirincione, 2008). Серед інших причин дослідники називають зосередженість переважно на Афганістані та Іраку, що обумовило не тільки слабке розуміння специфіки північнокорейського питання, але й відсутність конкретної стратегії, окрім

CVID – Complete, Verifiable and Irreversible Dismantlement (повне, підтвержене і необоротне роззброєння); відмова від будь-яких прямих двосторонніх переговорів з представниками Північної Кореї, яке було скасовано після першого ядерного випробування 2006 року, що, на думку аналітиків, було сприйняте в Пхеньяні як «винагорода за погану поведінку» (Anderson, 2017, с. 154; Husenicova, 2018, с. 75-76).

Попри критику, адміністрація Б. Обама продовжила курс Дж. Буша щодо залучення КНДР у переговори шляхом компромісів з метою повної денуклеаризації Корейського півострова. Б. Обама вірив в те, що ядерне нерозповсюдження відіграє критичну роль не тільки для безпеки Сполучених Штатів Америки, але й для миру всієї міжнародної спільноти (Ahn, 2012, с. 68). Втім, незабаром Б. Обама мусив переглянути свою попередню політику, по-перше, через нові ядерні та ракетні випробування Північної Кореї, а по-друге, через вигнання міжнародних і американських інспекторів з країни.

Новий підхід президента Обама, який отримав назву «стратегічного терпіння», став поєднанням основних дипломатичних методів з деякими новаціями. Традиційність підходу, тим не менш, була обумовленою: у подальшому Сполучені Штати надаватимуть економічну допомогу тільки після чітких актів з боку КНДР, що вони готові до роззброєння та переговорів (Dongsoo, 2016, с. 33). Щодо нових інструментів адміністрації Б. Обама варто зазначити посилення режиму ядерного нерозповсюдження як «пріоритет у ядерному порядку денному США» шляхом розширення міжнародного співробітництва, відмови від можливості застосування ЯЗ проти країн, що сумлінно дотримуються ДНЯЗ та підтвердження гарантій безпеки, наданих союзникам та партнерам, а також проголошення наміру посилити довгострокові «негативні гарантії безпеки» для всіх держав-учасниць ДНЯЗ (Nuclear Posture Review, 2010). Держсекретар Гіларі Клінтон заявила, що метою адміністрації Б. Обама є закриття ядерної програми Північної Кореї якомога скоріше шляхом двосторонніх переговорів, а також в рамках «надважливих» шестисторонніх перемовин (Ahn, 2012, с. 69).

Однак подальші дії Пхеньяну, які були відвертими провокаціями, не сприяли реалізації нової політики США щодо подолання кризи. Попри нові випробування ракет-носіїв та ЯЗ, які Б. Обама одразу назвав «значною загрозою миру та безпеки всього світу» (Kim, 2010, с. 26), Вашингтон проводив щорічні переговори та зустрічі, демонструючи відданість підходу «стратегічного терпіння». Разом з тим, наголошувалося на важливості дотримання «комплексного порядку денного нерозповсюдження та ядерної безпеки, заснованих на правах та обов'язках націй» і притягнення до відповідальності Північної Кореї за невиконання міжнародних зобов'язань шляхом продовження санкційного тиску та посилення ізоляції для «приведення» їх у відповідність з міжнародними нормами нерозповсюдження (National Security Strategy, 2010).

Така заява була зроблена у відповідь на погіршення відносин між Південною та Північною Кореєю, які спровокував Пхеньян. 2010 виявився справжнім випробуванням для альянсу США-РК через агресивну політику КНДР. І президент, і держсекретар зустрічалися з президентом Південної Кореї Лі Мен Баком, підтверджуючи підтримку Сеула та зобов'язанням Вашингтону. Як результат США продовжили та розширили економічні санкції проти КНДР, запроваджені Дж. Бушем 2008 року, домовились із РК відтермінувати передачу воєнного оперативного контролю Південній Кореї над збройними силами Корейського півострова, а також провели найбільші спільні військові навчання (Ahn, 2012, с. 70).

Ще одним наслідком провокативних та відверто агресивних дій КНДР можна назвати звернення США до КНР з вимогою посилити тиск на Північну Корею. На думку Ейдена Уаррена, США спиралися на Китай у північнокорейському питанні з 2002 року, що втілювалося у шестисторонній форматі переговорів (Warren, 2013, с. 198). Зазначимо, що Китай демонстрував свою підтримку Пхеньяну, що з одного боку, сприяло продовженню переговорів у складних умовах, але, з іншого – надавало можливості лідерам КНДР «прикриватися» цією підтримкою. Зокрема, після торпедування

південнокорейських кораблів та відмови Сеулу брати участь у переговорах, що було підтримано з боку США, саме Пекін наполягав на поверненні до дипломатичних зусиль з врегулювання ситуації. Вашингтон в свою чергу підтримував РК політичними та військовими заходами. Але така ситуація викликала незадоволення з боку Китаю (Landler & Fackler, 2011). Тим не менш Б. Обама наполягав на тому, що всі сторони мають йти на поступки, а Китай має розуміти, що без його допомоги у тиску на уряд Північної Кореї, Сполученим Штатам доведеться вжити довгострокових заходів, таких як передислокація своїх сил, зміна оборонної позиції або посилення військових навчань (Landler & Fackler, 2011).

Спільними зусиллями США та КНР вдалося повернути Північну Корею до переговорів, які завершилися підписанням «Декларації високосного дня» («Leap Day Declaration») 29 лютого 2012 р., вперше після Рамкової угоди 1994 р.. Як зазначила речниця Держдепартаменту Вікторія Нуланд, КНДР погодилася запровадити мораторій на запуски ракет великої дальності, ядерні випробування та ядерну діяльність у Йонбені, включаючи діяльність зі збагачення урану, а також на повернення інспекторів МАГАТЕ до Йонбену (U.S.-DPRK Relations, 2012). Цей документ дав надію, що Сполучені Штати нарешті знайшли спосіб повернути Північну Корею за стіл переговорів та обмежити випробування ЯЗ та ракет великої дальності (Panda, 2016). Але вже за кілька тижнів Пхеньян розпочав запуски супутника Кванменсон-3, а на початку 2013 р. здійснив нові ядерні випробування. Дослідники вважають, що США очікували багато від Кім Чен Ина, не врахувавши необхідність для нього заручитися підтримкою з боку «старої гвардії керівництва Північної Кореї» – генералів, які служили поруч з його батьком (Panda, 2016).

Однак існує і інша думка щодо цього. Так, Джон Делурі та Чунг-ін Мун впевнені, що адміністрація Обами не була настільки наївною та довірливою, навпаки досить скептично ставилася до Пхеньяну з самого початку (Delury & Moon, 2012). Серед потенційних чинників, що спонукали США до укладення цієї угоди, дослідники вказують наступні: - зміна політичного керівництва

через смерть Кім Чен Іра, - США, «повертаючи» назад до Азії, мали намір контактувати з Пхеньяном напяму, зокрема, через напруження відносин з РК та КНР; - інтенсивний тиск, щоб запобігти ядерним амбіціям Ірану, зробив угоду принаймні заморозити програму Північної Кореї особливо привабливою. Якою б не була мотивація, підсумовують вчені, адміністрація Обама намагалися спонукати Пхеньян рухатися далі в напрямку співпраці, а не до конфронтації чи ізоляціонізму, що могла стати переломним моментом від «стратегічного терпіння» – «формули триваючої безвиході й небезпеки» – до «стратегічного залучення» (Ahn, 2012; Delury & Moon, 2012).

На користь політики Обама не працювала позиція інших учасників шестисторонніх переговорів: консервативний уряд РК не поспішав вступати в контакт з Пхеньяном, дипломатична довіра до Пекіна була скомпрометована з точки зору Вашингтону з початку 2010 року, крім того, ані росія, ані Китай, який покриває «70 % торгівлі Північної Кореї та віддає перевагу правлячій сім'ї Кім перед об'єднаним і «демократичним» Корейським півостровом» (Warren, 2013, с. 156), не погоджувалися на запровадження жорсткіших санкцій (Delury & Moon, 2012; Fitzpatrick, 2016). Техен Ан серед причин невдачі адміністрації Обама з денуклеаризації КНДР головним вважає те, що попри його заяви під час передвиборчої кампанії щодо готовності зустрітися з лідером КНДР якщо це сприятиме врегулюванню північнокорейського ядерного питання на практиці Північна Корея не стала пріоритетом ядерної політики США через світову фінансово-економічну кризу та війну в Іраку (Ahn, 2012, с. 69).

Тим не менш, на думку Т. Ана, адміністрація Б. Обама усвідомлювала неможливість реалізації військового підходу до врегулювання проблеми ядерної програми КНДР, беручи до уваги наступні міркування. По-перше, відсутність даних щодо кількості та місця розташування північнокорейської ЯЗ. По-друге, навіть найточніший удар міг спровокувати повномасштабний військовий конфлікт на Корейському півострові. По-третє, інші держави переговорного процесу, особливо Республіка Корея, росія та Китай, не

підтримували військовий сценарій. Нарешті, «спадщина «доктрини Буша» негативно впливала на американців щодо нового застосування військового втручання (Ahn, 2012, с. 76).

Отже, обидві адміністрації Б. Обама пройшли майже той самий шлях у відносинах з КНДР, що й їхні попередники – від дипломатії примусу або політики стримування до спроб конструктивного залучення, включно, за словами Роберта Літвака, з готовністю запропонувати Північній Кореї гарантії безпеки режиму з метою укладення угоди про денуклеаризацію (Committed, 2016, с. 59). Однак як і раніше ще не принесло вагомих результатів, головним чином через вимоги Пхеньяну визнати Північну Корею ядерною державою та врегулювати двосторонні відносини між сторонами, які натомість не підкріплювалися ані виконанням попередніх домовленостей, ані утриманням від подальшого розвитку та випробувань ЯЗ та ракет-носіїв.

Розпочинаючи свою діяльність на посту президента США Д. Трамп був сповнений впевненості, що саме він зможе змінити ситуацію: він першим заявив про готовність до прямих переговорів з Кім Чен Ином, оскільки в нього насправді є ракети та ядерна зброя (Merril, 2016, с. 884). Численні ракетні та ядерні випробування, які Північна Корея здійснила протягом лютого-вересня 2017 р., посирила наміри нового президента добиватися денуклеризації Корейського півострова, оскільки США не можуть дозволити і надалі КНДР загрожувати нації чи американським союзникам немислимыми втратами життя (Anderson, 2017, с. 155).

Такі оцінки дослідники пов'язують зі «стратегічним проривом» КНДР: ядерний арсенал Північної Кореї (залежно від сценарію зростання) може становити від 20 до 100 одиниць зброї до 2020 року, проведенням випробувань ракет-носіїв, що досягають території Японії, встановлення невеликої ядерної боєголовки на ракету, успішний запуск невеликого супутника на триступеневій балістичній ракеті, виготовлення мініатюрних боєголовок і розвиток технології балістичних ракет великої дальності (Committed, 2016, с. 59-60). У сукупності це дозволить режиму Кім Чен Ина, з одного боку,

погрожувати ядерним ударом по території США в найближчому майбутньому; а з іншого, безперервне зростання ядерного арсеналу Північної Кореї підвищує ризик того, що Пхеньян може продати терористичній групі ядерний пристрій або збройний плутоній 239 (Committed, 2016, с. 59-60).

У СНБ 2017 р. підкреслювалося, що Північна Корея є однією з найбільших загроз, оскільки її «спроби оволодіти цією зброєю (ЯЗ – *Авт.*) становить глобальну загрозу розповсюдження найбільш руйнівної зброї у світі на теренах Індо-Тихоокеанського регіону та за його межами, що вимагає глобальної реакції (National Security Strategy, 2017). Також зазначалося, що постійні провокації з боку КНДР вимагають від США, РК та Японії розвивати та зміцнювати союзні зобов'язання та приймати додаткові заходи захисту. З метою протидії можливому розповсюдженню ядерних технологій Північною Кореєю ОЯП 2018 р. передбачає посилення контролю за поширенням ядерних матеріалів і технологій; встановлення обмежень на виробництво, накопичення та розміщення ядерної зброї; реалізація подальших зусиль для мінімізації кількості держав, які володіють ядерною зброєю, у тому числі за рахунок надійного розширеного ядерного стримування та гарантій США, а також закриття терористичним організаціям доступ до ядерної зброї та матеріалів (Nuclear Posture Review, 2018).

Вказані чинники визначили стратегію Д. Трампа, яка полягала у застосуванні «максимального тиску та залучення», що включав жорсткіші економічні санкції та примусову дипломатію, посилене стримування та навіть погрози превентивного удару (Dian, 2018, с. 116; Go, 2021). І хоча погрози Трампа про готовність застосувати «вогонь, лють і силу, яку світ ніколи не бачив» проти КНДР викликали занепокоєння серед інших акторів регіону, ще принесло позитивні результати (Dian, 2018, с. 116; Husenicova, 2018, с. 66). Зокрема, Кім Чен Ин погодився повернутися до переговорів на початку 2018 р., відновився діалог між Сеулом та Пхеньяном, за результатами якого була підписана Панмунджомську декларацію миру, процвітання та об'єднання Корейського півострова, яка передбачала співробітництво сторін над

звільненням півострова від ядерної зброї та утримання від взаємно агресивних дій. Крім того, відбулася історична зустріч між лідерами США та КНДР на саміті в Сінгапурі в червні 2018 року, де сторони підписали Спільну заяву про наміри встановити нові відносини між США і КНДР, об'єднати зусилля для досягнення стабільного мирного режиму та повної денуклеаризації Корейського півострова (Dian, 2018, с. 119-120). Такі результати тільки підтверджують слова Р. Літвака: «Північна Корея не реагує на тиск, але без тиску Північна Корея не реагує» (Committed, 2016, с. 61).

Попри позитивні досягнення 2018 року подальші події продемонстрували як відсутність реального бажання Кім Чен Ина до замороження ядерної та ракетної програм, так і брак вагомих аргументів у Д. Трампа для примусу КНДР виконувати зобов'язання. Навіть спроби США переконати Китай посилити тиск на Північну Корею не спрацювали. Кім Чонг Ву та Самір Пурі вказують, що північнокорейська проблема є дилемою для Китаю: з одного боку, КНДР та її ядерні амбіції є «відкритою раною», «непередбачуваним чинником, що загрожує глибокою нестабільністю в регіоні» (Woo & Puri, 2017). А з іншого, проблема Північної Кореї дозволяє Сполученим Штатам тримати свої війська в регіоні та втручатися у регіональні справи, що певним чином обмежує позиції Китаю та суперечить його інтересам як зростаючою глобальної держави. Дослідники зазначають, що у Пекіну існує «червона лінія» щодо режиму Кім Чен Ина (Woo & Puri, 2017), що і визначає основні риси його політики щодо КНДР та стратегії США. Ці риси можна визначити наступним чином: загальна підтримка денуклеаризації при збереженні стабільності Північної Кореї; введення санкцій як покарання за поведінку, що загрожує стабільності в регіоні; надання переваги «тихій дипломатії для деескалації» криз; врегулювання проблеми через роки чи десятиліття підписанням між США та КНДР мирної угоди, в якій остаточне виведення військового контингенту США з Корейського півострова обмінюється на повний демонтаж ядерної та ракетної програм Північної Кореї (Husenícova, 2018; Warren, 2013; Woo & Puri, 2017).

Важливо підкреслити, що і Пхеньян не був задоволений зближенням позицій США та КНР щодо його ядерної та ракетної програм, тож він намагається діяти провокаційно та «авантюрно», аби погіршити американо-китайські відносини та зберегти правлячий режим. Зрозуміло, що заяви Трампа щодо Китаю та погіршення двостороннього діалогу було на користь КНДР та не сприяло вирішенню проблеми.

Підтвердженням цього став масштабний парад зброї та техніки, який КНДР провела на честь 75-ї річниці заснування Трудової партії Кореї у жовтні 2020 р.. За оцінками Бенджамена Откувертюр, було представлено багато новинок, зокрема нова система ППО, нові рухомий ґрунтовий ракетний комплекс (РГРК) та монтовану на нього нову МБР за кваліфікацією «монстр», призначені для того, щоб нести більш об'ємне навантаження, ніж ракети Хвасонг-14, Хвасонг-15, зокрема (Hautescouverture, 2021). І це ставить перед адміністрацією Джо Байдена складні завдання, враховуючи нестабільність та загальну кризу стратегічної стабільності. Саме тому можна говорити про обережність Байдена у декларації його підходу до врегулювання проблеми ядерної та ракетної програми КНДР. Як віце-президент Байден був одним із архітекторів політики «стратегічного терпіння» другої адміністрації Б. Обами (Hautescouverture, 2021), але після обрання президентом він уникав прямого згадування Північної Кореї. Так, у його перших виступав наголошувалося, що розповсюдження ядерної зброї є однією з перших проблем, над якою США працюватимуть дипломатичними заходами. Під час візитів Байдена та представників його команди до Японії та РК сторони обговорювали новий «вивірений, практичний підхід» до КНДР, що враховуватиме напрацювання та помилки підходів адміністрацій Обами та Трампа (Скрипник, 2021, с. 146).

Поки адміністрація Байдена переглядала бачення політики щодо Північної Кореї, дослідники підкреслювали необхідність визнання поточного стану: США не змогли перешкодити Північній Кореї стати ядерною державою, тому політику нерозповсюдження потрібно доповнювати стримуванням (Hautescouverture, 2021). Так, Р. Літвак вказує, що в найближчій

перспективі неможливо досягти повного згортання ядерної програми Північної Кореї, коли правлячий режим розглядає ядерну зброю як стримуючий фактор, життєво важливий для виживання режиму, і як розмінну монету для вимагання економічних поступок (Committed, 2016, с. 65-66). З ним погоджується Б. Откувертюр: дотримання стратегічної мети денуклеаризації породило всі тактичні поразки, накопичені в цьому питанні протягом майже 30 років; в умовах захищеності стратегічним трикутником суперечливих або конкурентних відносин між росією, Китаєм і США, новий підхід Вашингтону має розглянути можливість реалізації розширеного стримування, досягнення домовленостей з КНДР щодо систем обмеження та радіусу дії, а також впровадження та обслуговування стратегічних систем і систем оборони на ТВД (HauteCouverture, 2021).

Тим не менш, як зазначила прес-секретар Білого дому Джен Псакі в інтерв'ю «Вашингтон Пост», метою адміністрації залишається «повна денуклеаризація Корейського півострова з чітким розумінням того, що зусилля останніх чотирьох адміністрацій не досягли цієї мети» і тому новий підхід, за її словами, не буде зосереджений на досягненні «великої угоди», але й не покладатиметься на стратегічне терпіння» (Hudson & Nakashima, 2021).

Стратегія національної оборони США 2022, яка включає Огляд ядерної політики та Стратегію національної безпеки, розставляє пріоритети наступним чином: ядерне стримування є основою національної оборони США, втім «лише стримування не зменшить ядерну небезпеку»; його потрібно посилювати контролем над озброєннями, нерозповсюдженням ядерної зброї та зниженням ризику (2022 National Defense Strategy, 2022). Також підкреслюється, що «придбання ядерної зброї додатковими державами може призвести до нових викликів для стримування», а «події в безпековому середовищі, зокрема дії Ірану та Північної Кореї, а також агресія росії проти України, можуть створити або посилити стимули до розповсюдження» (2022 National Defense Strategy, 2022).

Щодо КНДР, яка розглядається в категорії «Інші стійкі загрози», наголошується наступне: загроза з боку Північної Кореї полягає в подальшому нарощуванні ядерного і ракетного потенціалу, щоб «загрожувати території США, розгорнутим американським силам, а також Республіці Кореї і Японії, водночас намагаючись вбити клини» в альянси США-РК та США-Японія (2022 National Defense Strategy, 2022). Отже, Північна Корея визнається супротивником, що створює дилеми стримування для Сполучених Штатів, їхніх союзників і партнерів через розширення, диверсифікацію та вдосконалення свого ядерного та ракетного потенціалу, включаючи запаси хімічної зброї. Також наголошується, що криза чи конфлікт на Корейському півострові може залучити низку ядерних гравців, що підвищить ризик ширшого конфлікту. Таке формулювання надає підстави говорити, що на даний момент адміністрація Байдена не розглядає силовий варіант розв'язання проблеми Північної Кореї. Втім ОЯП чітко наголошує на жахливих наслідках, які КНДР матиме у випадку застосування ядерної зброї: «Немає сценарію, за якого режим Кіма міг би застосувати ядерну зброю і вижити» (2022 National Defense Strategy, 2022).

Згідно ЯОП та СНБ 2022 р. кінцевою метою політики адміністрації Байдена щодо КНДР є повна денуклеаризація Корейського півострова, яку можна перевірити, та закриття або суттєве обмеження ядерної програми Ірану; кооперація з союзниками та партнерами задля посилення їхніх можливостей стримування та протидії дестабілізуючій діяльності Ірану та КНДР; реалізація «вивіреного дипломатичного підходу для забезпечення практичного прогресу» для підвищення безпеки США та союзників. Мьонг-Хюн Го називає відновлення адміністрацією Байдена концепції стримування щодо Північної Кореї довгоочікуваною зміною хаотичної дипломатії епохи Трампа (Go, 2021). Разом з тим, він вважає, що Вашингтон не наполягатиме на діалозі з Пхеньяном, розуміючи низьку ймовірність відмови КНДР від свого ядерного арсеналу та можливість повністю стримати ядерні та ракетні загрози з боку КНДР. Але справжньою зміною, на думку дослідника, є той факт, що

стратегічний фокус США перемістився з боротьби з тероризмом і країн-ізгоїв, таких як Північна Корея та Іран, на протистояння близьким супротивникам, зокрема Китаю. Тому північнокорейська політика Байдена є «стратегією налагодження альянських відносин із Південною Кореєю та спонукання її прийняти індо-тихоокеанську стратегію США».

Ще до опублікування цих документів представники команди Джо Байдена здійснили низку візитів та провели зустрічі з колегами з Японії та Південної Кореї. Так, перебуваючи в Сеулі у березні 2021 р., держсекретар Ентоні Блінкен повідомив, що Сполучені Штати розглядають як «різні види точок тиску», так і дипломатію, обговорюючи свій новий підхід з союзниками в регіоні (Kim, Masterson & Davenport, 2021). Він підтвердив, що адміністрація Байдена готова до дипломатії з лідерами КНДР, але на свій запит не отримали відповіді. Натомість Пхеньян зробив заяву, в якій КНДР звинувачують США у ворожій політиці щодо Північної Кореї, що посиляється на «божевільну теорію про «загрозу з боку Північної Кореї» та безпідставну риторику про «повну денуклеаризацію» (Statement of First Vice Foreign Minister, 2021). Якщо США бажають відновити «діалог, необхідно створити атмосферу, щоб обидві сторони обмінювалися словами на рівних», інакше будь-які перемовини «із США буде лише марною тратою часу... Ми чітко даємо зрозуміти, що більше не дамо їм таких можливостей, як у Сінгапурі та Ханой», але будемо протидіяти США за принципом сила за силу і добра воля за доброю волю» (Statement of First Vice Foreign Minister, 2021).

Аналіз подібних заяв та поновлення Пхеньяном масштабних за обсягами ракетних випробувань надає підстави вважати, що КНДР відмовляються від дипломатичних заходів. Політика росії проти України має потужний ефект на ядерний вибір Північної Кореї, яка проголосила про перехід до наступальної військової та ядерної позиції, щоб уникнути долі України. Варто зазначити, що ядерне роззброєння Лівія та України, які добровільно відмовилися від найпотужнішої зброї, але потім були атаковані ядерними державами, постійно використовується Кім Чен Ином для

виправдання своєї позиції. Північна Корея твердо вірить, що ці дві країни ніколи б не зазнали нападу, якби вони не відмовилися від ядерної зброї. Таким чином, згідно КНДР історія доводить, що потужне ядерне стримування є найсильнішим інструментом для попередження зовнішньої агресії (Maksymenko, 2022).

Аналітики вказують, що дії Путіна як проти України, так і проти міжнародних режимів і ядерного табу створили умови «ідеального шторму» для Пхеньяну і для посилення його ядерної і ракетної програм (Hancock, 2022). Саме цим можна пояснити, що протягом 2022 р. Кім Чен Чен Ін запустив більше ракет, ніж будь-коли з тих пір, як він прийшов до влади, намагаючись довести світу, що його ядерні сили повністю готові до «справжньої війни» (Hennigan, 2022). Крім того, КНДР відновила будівництво другого реактора на території ядерного комплексу в Йонбені. Цей реактор є в десять разів більший за той, що почав таємно працювати наприкінці 1980-х рр.. На думку дослідників, той факт, що КНДР проводить будівництво нового ядерного об'єкта відкрито варто сприймати як відверту демонстрацію прогресу ядерної програми та посилення ядерних амбіцій Північної Кореї, а також посланням-доказом іншим державам щодо її статусу ядерної держави (Cohen, 2022). Закріплення на законодавчому рівні права використовувати превентивні ядерні удари для свого захисту у 2022 р. та у 2023 р. прийняття поправки до конституції КНДР щодо розробки «високоядерної зброї для забезпечення» свого «права на існування» та «стримування війни» остаточно закріпило політику Пхеньяну щодо ядерного статусу. «Політика КНДР щодо нарощування ядерної зброї стала постійним основним законом держави» і подальше завдання полягає у експоненціального збільшення виробництва ядерної зброї та диверсифікації засобів ядерного удару та їх розгортання в різних службах», який нікому не дозволено порушувати» – було головними тезами звернення Кім Чен Ина до парламенту (Choi & Shin, 2023).

Іншим прикладом демонстрації можна вважати спуск на воду першого оперативного «тактичного ядерного підводного човна», який, за словами Кім

Чен Ина, стане одним з головних «підводних наступальних засобів військово-морських сил» і початком «нової глави у зміцненні військово-морських сил КНДР». Лідер КНДР наголосив, що досягнення швидкого розвитку ВМС є нагальною потребою, враховуючи «нещодавні агресивні кроки та військові дії ворогів» (Smith & Choi, 2023). Можна припустити, що такі слова були спрямовані проти США і РК, які у відповідь на провокації та ракетні випробування з боку Північної Кореї провели воєнно-морські навчання. Не оминув Пхеньян увагою і Японію, оскільки відповідно до проголошених планів оновлений флот, оснащений балістичними та крилатими ракетами, патрулюватиме води між Корейським півостровом і Японією (Cohen, 2022). І хоча експерти скептично ставляться до здатності цього підводного флоту додати цінності наземним ядерним силам КНДР, не можна ігнорувати той факт, що це збільшує потенціал Північної Кореї до дестабілізації регіональної ситуації і зменшую перспективи відновлення переговорів щодо денуклеаризації Корейського півострова. Ще менш обнадійливим є активізація контактів КНДР з росією, яка не тільки відповідає закликам «сприяти солідарності з націями, які виступають проти Сполучених Штатів», Південної Кореї та Японії, союз яких розглядаються як «азіатська версія НАТО». Крім того, за оцінками аналітиків, липневий візит міністра оборони С. Шойгу до КНДР і потім зустріч Путіна і Кім Чен Ина наприкінці вересня 2023 р. означає посилення військової та економічної співпраці, а точніше спробою північнокорейського лідера скористатися ситуацією та отримати від росії передові ядерні, ракетні і супутникові та технології та допомогу із їхнім запуском (Lendon, 2023).

Такі події викликають широку тривогу в РК та Японії, які посилюють стратегічне співробітництво з США, постійного нарощування радіолокаційної мережі наземного та морського базування з оборонними ракетами, а також спільні військові навчання з бойовою стрільбою. У відповідь КНДР продовжує запуски МБР та згідно спостереженням готується до нового ядерного випробування на підземних об'єктах Пунг'єрі. Якщо ще трапиться, це стане

серйозною ескалацією, яка серйозно загрожуватиме регіональній та міжнародній безпеці (Hennigan, 2022). США закликають Північну Корею припинити такі дестабілізуючі та незаконні дії, що порушують резолюції Ради Безпеки ООН, але тепер для США стало майже неможливим запровадити нові санкції проти Пхеньяна, оскільки їм потрібно, щоб росія та Китай підписали їх. Адміністрація Байдена закликає Китай використати свій вплив на Північну Корею, оскільки «це джерело нестабільності» для всіх акторів регіону. Втім, Пекін займає вичікувальну позицію, який має власні інтереси в регіоні та посилює зв'язки з авторитарними режимами для стримування США в Індо-Тихоокеанському регіоні.

Таким чином, війна росії проти України надала КНДР додаткових стимулів до розвитку ракетно-ядерного потенціалу, в той час як усі багатосторонні дипломатичні зусилля припинилися. Більш того, відволікання США на допомогу Україні, посилення політичного суперництва з Китаєм, загострення ситуації щодо Тайваню – ці та інші чинники значно ускладнюють регіональну ситуацію та створюють умови для посилення тиску на США та їхніх союзників з боку Північної Кореї щодо умов відновлення діалогу.

3.2 Іранське питання в ядерній політиці США

Наміри Ісламської Республіки Іран розвивати ядерну та ракетну програми займає не менш важливе місце порядку денного адміністрацій Білого дому у XXI столітті. На відміну від кейсу КНДР, де СРСР допомагав розвивати ядерну енергетику, що заклало підґрунтя для розвитку програми з отримання ядерної зброї, у випадку іранського питання саме США допомагали розбудовувати мирну ядерну програму. Як зазначає Валерія Гергієва, підтримка США визначалася регіональним контекстом та інтересами американської держави в регіоні, втім Вашингтон уважно стежив за тим, аби Іран не порушував ДНЯЗ, який на межі 1960-1970-хх років намагався отримати доступ до повного ядерного циклу (Гергієва, 2021, с. 131-132).

Встановлення в Ірані теократичного режиму на чолі з мусульманським духовенством під час антишахської революції супроводжувалося поширенням антиамериканських гасел, закриттям ядерних розробок та проголошенням розповсюдження ісламської революції як пріоритетної мети зовнішньої політики, а також погрозами іншим державам, зокрема Ізраїлю, який є союзником США. Такими гаслами також був занепокоєний Ірак, лідер якого Садам Хусейн вбачав цьому загрозу для свого режиму та контролю над більшістю населення країни, що становили шіїти. У війні, що розгорілася між Іраком та Іраном, США та міжнародна спільнота підтримали іракський уряд.

Це змінило ставлення нового уряду Ірану щодо ядерної зброї, який вирішив повернутися до розбудови ядерної програми, щоб «мати можливість на той день, коли ворог може застосувати ядерну зброю» (Azodi, 2023). Враховуючи конфлікт зі Сполученими Штатами подальшу ядерну роботу Тегеран здійснював за обмеженої підтримки Китаю, а також, як припускають дослідники, отримуючи технології та частки високозбагаченого урану від таємної мережі пакистанського вченого А. Хана (Malus, 2018).

Тим не менш, протягом 1990-х років Іран активно розвиває співробітництво з Китаєм та Росією, і на межі ХХ століття проводить перші спроби збагачення урану, оволодівши ключовою технологією, необхідною для виробництва ядерної зброї. Кетрін Малус зазначає, що враховуючи відсутність відкритого спілкування між Іраном і більшою частиною західного світу, деякі аспекти походження і можливостей іранської ядерної програми, що отримала назву «Проект Амад» донині залишаються загадкою (Malus, 2018). Відомо, що проект передбачав придбання та виробництво ядерного матеріалу, придатного для оснащення ЯЗ, випробування її компонентів та планування створення унікальної ядерної зброї.

Сполучені Штати продовжили відслідковувати та обмежувати діяльність потенційних постачальників, особливо росії та Китаю. Так, Вашингтон домогся ануляції таємного протоколу до російсько-іранської ядерної угоди 1992 р. про надання Ірану ядерні технології з переробки

плутонію та установки для збагачення урану, однак росія завершила будівництво реакторів у Бушері (Reardon, 2012, с. 13). Китай також брав активну участь у розвитку ядерного проекту Тегерану, постачаючи дослідницькі реактори, обладнання для лазерного збагачення та промислову установку з переробки урану (UCF), а також фторид і оксид урану. Під тиском США Китай відмовився від попередніх угод щодо постачання двох великих реакторів наприкінці 1990-х років, але на той ініційована Китаєм установка UCF в Ісфахані була майже завершеною. Тож, надалі Іран зміг роботу над нею самостійно. Але й у подальшому США висловлювали побоювання, що попри домовленості зі Сполученими Штатами Китай має наміри продовжувати ядерне співробітництво з Іраном (Кап, 2007).

Це підтвердили на початку 2000-х років представники іранської опозиції, повідомивши, що іранські підставні компанії закуповували матеріали у Китаю (природний уран, гексафторид урану для прискорення іранської програми збагачення урану) та інших країн (вважається, Пакистану та росії) для секретних об'єктів ядерної зброї, тоді як експерти з Китаю працювали на урановій шахті в Саганді, на центрифужному заводі (для збагачення урану) поблизу Ісфахана та видобували уранову руду в Язді (Кап, 2007). Крім того, Іран з 2000 р. будував секретний завод зі збагачення урану в Натанзі з технологією газового центрифужного збагачення з Пакистану, що також було надано цій країні КНР. Також стало відомо про будівництво заводу на важкій воді в Ераці та плани Тегерану відновити збагачення урану в Ісфахані (Сіновець, 2006, с.162)

Отже, на початку XXI століття ані дипломатичні зусилля адміністрації Б. Клінтона, ані санкції США не змогли зупинити розвиток ядерної програми ІРІ. З чим же пов'язано таке наполегливе бажання Тегерану отримати технології з виробництва ЯЗ? Шукаючи відповідь, варто брати до уваги наступні чинники. По-перше, Іран так і не відмовився від головної ідеї революції: поширення ісламської революції, захист шіїтів та підтримка ісламських рухів на Близькому Сході. Як зазначає Олександр Чебан, іранські

лідери розглядають успішність досягнення цих цілей тільки за умов перетворення Ірану на світову державу, яка здатна захистити та просувати інтереси ісламської спільноти (Чебан, 2014а, с. 78). По-друге, успіху Ірану на цьому шляху заважають США, які мають свої інтереси в регіоні та потужний вплив. Отже, задача Ірану – оволодіти потрібним потенціалом для встановлення воєнного контролю над регіоном Перської затоки та відстоювати свої інтереси перед будь-якими супротивниками (Ізраїль, Саудівська Аравія тощо) (Чебан, 2014b, с. 126). Третій чинник полягає у внутрішній політиці іранських урядів, що формує «культуру опору, джихаду та мучеництва» з метою посилення єдності та стійкості в умовах зростання зовнішньої загрози (Чебан, 2014b, с. 128-129). Ця загроза полягає не тільки в активній присутності США в регіоні, початок глобальної антитерористичної війни із занесенням Ірану до списку «країн-злочинців» та країн, що підтримують терористичні угруповання. Додатково, розташування Ірану між Ізраїлем, Індією та Пакистаном, які неофіційно володіють ядерною зброєю, але міжнародна спільнота фактично змірилася з цим фактом. Це викликає обурення з боку Тегерану щодо подвійних стандартів та нерозуміння, чому Іран не може робити так само (Завада, 2020, с. 78). У сукупності це визначило стратегію Ірану щодо забезпечення власної безпеки самостійно, готуючись до самозахисту і повернення собі статусу регіонального гегемона. А для цього потрібна власна військова промисловість та здатність виготовляти ЯЗ як гарантії проти можливої агресії з боку США та їхніх союзників (Синовец, 2008, с. 56).

Початок війни в Іраку та запровадження «доктрини Буша» тільки підживлювали ці міркування навіть попри прозахідну політику президента Ірану М. Хатамі. Так, у своїй промові 29 січня 2002 р. Дж. Буш заявив, що Іран, Ірак та КНДР становлять «серйозну та зростаючу небезпеку», намагаючись отримати ЗМЗ, яку вони можуть надати «терористам, даючи їм засоби для протидії своїй ненависті». Тому його адміністрація «не дозволить найнебезпечнішим режимам світу погрожувати нам найбільш руйнівною

зброєю у світі» і діятиме, щоб завадити «режимам, які спонсорують терор», погрожувати Сполученим Штатам та їхнім союзникам цією зброєю (Wagner, 2002). За кілька днів радник з питань національної безпеки США Кондоліза Райс також назвала Ірак «сповненим рішучості придбати» ЗМЗ, і сказала, що «пряма підтримка Іраном регіонального та глобального тероризму» та «агресивні зусилля» щодо розробки ЗМЗ становлять загрозу. Втім, офіційні особи зазначали, що адміністрація Буша не планувала розпочинати конфлікт з Іраном, розраховуючи на міжнародні зусилля з протидії ядерному розповсюдженню (Wagner, 2002).

Такі заяви викликали обурення в Ірані, який в цей час намагався демонструвати відкритість та готовність до співробітництва. Зокрема, Тегеран відновив інспекції МАГАТЕ своїх об'єктів, підписав Додатковий протокол ДНЯЗ, припинив збагачення урану, заморозив окремі роботи своєї ядерної програми, а також запропонував США розпочати переговори з головних проблемних аспектів двосторонніх відносин. В інтерв'ю «Вашингтон пост» Джон Керрі підкреслив, що то був момент можливості з досягнення прогресу у згортанні ядерної програми Ірану, але адміністрація Буша проігнорувала іранську «дорожню карту», проваливши тим самим найважливіше завдання того часу (Kessler, 2003). Журналісти «Вашингтон пост» провели розслідування щодо цього документу та навели інформацію, що демонструвала суперечливість інформації та подій навколо іранських офіційних осіб, що й визначило скептичне ставлення Білого дому до пропозиції Ірану щодо переговорів.

Тим не менш, США підтримали європейську ініціативу Е-3 (угода між Іраном, Великобританією, Францією та Німеччиною) щодо підписання Додаткового протоколу та Паризького договору 2004 р. про подальші переговори. Однак вони наполягали, якщо домовленості зірвуться, європейські держави мають підтримати розгляд іранського питання в РБ ООН. Ці очікування справдилися, оскільки в Ірані посилювалося незадоволення політикою М. Хатамі, а обранням президентом ІРІ Махмуда Ахмадінеджада у

2005 р. радикальні та консервативні настрої посилилися. Іран проголосив про відновлення збагачення урану, подальші розробки центрифуг у Натанзі та припинення виконання Додаткового протоколу.

Спільні зусилля КНР, Франції, Німеччини, росії, Великобританії та Сполучених Штатів у форматі «P5+1» для повернення Ірану до переговорів щодо його програм збагачення та відновлення впровадження Додаткового протоколу провалилися (Керр, 2009). І за ініціативи США РБ ООН прийняли низку резолюцій щодо запровадження санкцій, зокрема Резолюція 1737, 1747 та 1835, які вводили заборону на багато форм цивільного ядерного та балістичного ракетного співробітництва з Іраном, а також запроваджували фінансові санкції проти іранських організацій, що були пов'язані з ядерною програмою. Крім того, ці та наступні резолюції вимагали від Тегерана повної співпраці з інспекціями МАГАТЕ щодо його ядерної діяльності, призупинення програми зі збагачення урану, призупинення будівництва важководного реактора та пов'язаних проектів, а також ратифікації Додаткового протоколу до угоди Ірану про гарантії з МАГАТЕ (Resolution 1737, 2006; Resolution 1747, 2007; Resolution 1835, 2008). Варто зазначити, що європейські держави, Китай та росія виступали проти розширення санкцій або застосування військової сили, що можна пояснити відсутністю прямих доказів та свідчень, що на кінець 2007 р. Іран наблизився до прориву в ядерній програмі або остаточно вирішив виготовити ЯЗ (Reardon, 2012).

Тож, адміністрація Буша продовжила роботу в РБ ООН із розширення санкцій проти іранських організацій, введення перевірки іранських вантажів і заборони торгівлі технологіями подвійного призначення. Однак як і попередні Резолюції ці заходи не охоплювали енергетичний сектор і не уповільнили прогрес Ірану в розвитку ядерної програми. Зокрема, у травні 2008 року аятолла Хаменеї заявив, що «одна загроза не може перешкодити іранській нації на шляху», який вона продовжуватимемо силою і не дозволить обмежувати її права (Reardon, 2012). Інший іранський політик зазначав, що уряд Ахмадінеджада використовував ядерну проблему, щоб стигматизувати

попередній уряд, зображуючи їх невдахами, які бажали вести переговори проти інтересів Ірану. Його ціллю, на думку політика, було перетворити ядерне питання з інструменту партійної політики у національну проблему (Chubin, 2010). Однак суттєве погіршення економічного становища в Ірані та сумнівні результати переобрання Ахмедінеджада у 2009 р. викликали серйозні протести серед населення, в той час як опозиційні політики почали грати на ядерному питанні. Така ситуація примусила Ахмедінеджада погодитися на тимчасову угоду, покликану послабити напруженість і відкрити шлях для подальших переговорів щодо довгострокової програми Ірану. Однак незабаром Тегеран відмовився від угоди.

Таким чином, політика адміністрацій Дж. Буша щодо Ірану визначалася концепцією контррозповсюдження, адже основні зусилля були спрямовані на закритті ядерної програми Ірану, в тому числі щодо збагачення урану у невеликих кількостях, що фактично було б її продовженням та розвитком. Про ступінь загрози, яку вбачав Білий дім в ядерних амбіціях Тегерану, свідчать Огляд ядерної політики 2002 р. та Стратегія національної безпеки 2002 р.. Так, Огляд ядерної політики розглядав Іран разом з низкою інших держав як потенційний об'єкт застосування ядерної зброї у непередбачуваних обставинах, зокрема під час майбутньої арабо-ізраїльської кризи або на «неочікувані військові розробки» невизначеного характеру (Arkin, 2002).

СНБ 2002 р. концентрувала увагу на зв'язках Ірану з терористичними суб'єктами та ЗМЗ, що є прямою загрозою режиму нерозповсюдження, США та їхнім союзникам. Відповідно, така ситуація вимагала впровадження додаткових кроків із попередження та запобігання ворожим державам оволодіти, погрожувати або застосувати ЗМЗ (The National Security Strategy, 2002). Однак така зосередженість на терористичному чиннику, що посилювалося продовженням кампаній в Іраку та Афганістані, не сприяли діалогу між США та Іраном. Навпаки, це призвело до загострення відносин та подальшого розвитку ядерної програми ІРІ.

Позицію адміністрацій Дж. Буша варто розглядати з урахуванням серйозних стратегічних наслідків для регіону в наслідок придбання Іраном ядерної зброї. Мова йде, по-перше, про наявність військ США в країнах Перської затоки, що знаходяться близько до Ірану. Тож, в разі військових дій США проти Ірану Іран може вжити заходів у відповідь проти тих держав у регіоні, які тісно пов'язані зі Сполученими Штатами. По-друге, виготовлення Іраном ЯЗ може стимулювати інші держави в регіоні, особливо Єгипет і Саудівську Аравію, до розвитку власних ядерних програм. Тим не менш, дослідники оцінюють іранську політику США як нечітку, непослідовну та навіть розділену щодо того, як поводитися з Іраном. Зокрема, під час другого терміну адміністрації Дж. Буша активно обговорювали перспективи військового сценарію. Однак не всі в адміністрації вірили, що зміна режиму спричинить збільшення антиядерних настроїв та прихід до влади ліберальних сил. Військовий удар по Ірану, наполягали супротивники такого сценарію, не призведе до суттєвого пошкодження іранських ядерних об'єктів, проте зміцнить підтримку режиму, посилить антиамериканські та проядерні міркування серед населення Ірану та загрожуватиме помстою союзникам США в регіоні (Larrabee, 2006; Iran.: Assessing, 2008).

Зауважимо, що адміністрація Барака Обами також не відкидала можливість розвитку подій, що потребуватимуть впровадження такого сценарію. Однак розглядала його як крайній засіб, враховуючи потенційні небажані наслідки, включаючи яких іранська відплата, яка може поширитися на весь регіон або навіть за його межі; зменшення регіональної ізоляції Ірану; посилення режиму Ірану всередині країни; підвищення світових цін на нафту; і ймовірність того, що військові дії лише відстрочать остаточне досягнення Іраном ядерної зброї (Warren, 2013, с. 134). Серед інших міркувань щодо негативних результатів силового сценарію, дослідники вказують наступні. По-перше, військові удари в кращому випадку призведуть до затримки ядерної програми Ірану і, швидше за все, зміцнять, а не послаблять прихильність Ірану ядерній зброї. По-друге, одноосібні військові дії США без широкої

міжнародної підтримки підірвуть американський престиж і могутність, ускладнять і без того складну ситуацію в Іраку та Афганістані та ще більше віддаллять перспективи досягнення миру на Близькому Сході (Iran.: Assessing, 2008).

Від самого початку своєї діяльності на посаді президента США Б. Обама підкреслював намір відійти від стратегії Дж. Буша та здійснювати політику твердої дипломатії та чіткої готовності використовувати санкції у своїй ядерній стратегії щодо Ірану з метою уникнути гонки ядерних озброєнь на Близькому Сході. За оцінками дослідників, політика адміністрації Обама намагалася зосередитися на таких форматах: - безумовна участь США в багатосторонніх ядерних переговорах; - започаткування двостороннього широкомасштабного діалогу на пізнішому етапі; - збереження санкцій як дипломатичного інструменту впливу; - інтенсивна регіональна, а також ширша міжнародна дипломатія для посилення тиску, якщо залучення не принесе необхідних змін (Warren, 2013, с. 129).

Однак, за словами А. Уаррена, агресивна реакція уряду Ірану на протести, пов'язані з виборами 2009 року, та відмова Ахмадінеджада погодитися з технічними умовами ядерної угоди від 1 жовтня 2009 р. щодо обміну ядерними матеріалами та зупинення Іраном збагачення урану перемістили центр уваги адміністрації Обама на посилення економічного та дипломатичного тиску (Warren, 2013, с. 143).

Аналіз Огляду ядерної політики 2010 р. свідчить, що політика адміністрації Обама продовжувала підхід Дж. Буша мол. з окремими новаціями. Вони торкалися переважно намірів активізації міжнародного співробітництва з посилення режиму ядерного нерозповсюдження як «пріоритет у ядерному порядку денному США» та запобігання використанню і розповсюдженню ЯЗ та зменшення ймовірності ядерного тероризму (Nuclear Posture Review, 2010). Зокрема, наголошувалось на застосуванні дипломатичних заходів з метою примусити Іран відмовитися від «ядерних амбіцій», сприяти подальшому мирному використанню ядерної енергії без

ризиків розповсюдження, перешкоджання та впровадження покарання за невиконання зобов'язань в рамках ДНЯЗ та інших міжнародних угод в сфері ядерних матеріалів. У випадку відмови з боку Тегерану робити кроки на зустріч ініціативам США та інших міжнародних акторів передбачалося посилення економічного тиску.

Про пріоритет дипломатії та взаємодії з Іраном як «шлях до кращого майбутнього» йшла мова і в Стратегії національної безпеки США 2010 р.. Разом з тим, цей документ містить деякі чіткі меседжі щодо непохитної позиції Вашингтону у питанні ядерних амбіцій Ірану. Так, СНБ 2010 р. визначила Іран як державу, яка порушила міжнародні норми, зокрема щодо його «незаконної» ядерної програми, посилення нестабільності на Близькому Сході та ймовірної підтримки терористичних організацій. Тому було проголошено завдання розробити стратегію із запобігання Ірану отримати ЯЗ шляхом заохочення міжнародного співтовариства, підкреслюючи, що вирішення ядерної проблеми Ірану залежить від «відповідальності всіх націй і успіху режим нерозповсюдження».

Тож США надають Ірану «чіткій вибір»: відмовитися від ядерної програми та виконувати міжнародні зобов'язання або ж посилення ізоляції та «приведення» іранської держави у відповідність з міжнародними нормами нерозповсюдження (Nuclear Posture Review, 2010). Втім, визнаючи, що нездатність належним чином залучити Іран посилила негативні тенденції в регіоні, а поведінка Ірану стала більш загрозливою, адміністрація Обама намагатиметься продовжувати стратегію «залучення ... без ілюзій» за умови, що Іран готовий «змінити курс, діяти, щоб відновити довіру міжнародної спільноти та виконати свої зобов'язання». Більше того, Сполучені Штати намагатимуться співпрацювати з Іраном, щоб виконати свої міжнародні зобов'язання, зайняти належну позицію в співтоваристві держав і скористатися політичними та економічними можливостями, «на які заслуговує його народ» (National Security Strategy, 2010).

Таким чином, адміністрація Обами обрала стратегію щодо Ірану, яка отримала назву «двоколійна» стратегія («dual-track strategy») дипломатії та санкцій. Вже 2010 р. РБ ООН прийняла Резолюцію 1929 про запровадження нових санкцій та вимог від іранського уряду утримуватися від «будь-якої діяльності, пов'язаної з балістичними ракетами, здатними доставляти ядерну зброю», і дотримуватися модифікованого положення додаткової угоди Ірану до його угоди про гарантії з МАГАТЕ (Resolution 1929, 2010). Але і цього разу США не вдалося ввести жорсткі санкції через протидію з боку Китаю та Росії. Натомість Вашингтон домогся обмеження російсько-іранського співробітництва в сфері ракетних та космічних технологій та підтримки з боку європейських держав щодо нафтового ембарго. Марк Лінч, у свою чергу, вважає, що адміністрація Обами, визнаючи, що жодна політика – від війни до «великої угоди» – не може остаточно вирішити іранську ядерну та політичну проблему, прийняла стратегію терпіння, узгоджену з уподобаннями та побоюваннями ключових регіональних союзників (Lynch, 2011). Інші дослідники зазначають, що політика першої адміністрації Обами була спрямована на збільшення собівартості ядерної програми Ірану шляхом ізоляції та широкомасштабними економічними санкціями, але також надавала стимули для відмови від розробки ядерної зброї (Nuclear Posture Review, 2010). Так, розгорнутий в регіоні військовий контингент Сполучених Штатів демонстрували їхню потенційну здатність завдати збитків Ірану, якщо той буде прагнути до створення ядерної зброї. У той же час Вашингтон намагався переконати Тегеран почати прямі переговори та, розуміючи іранські безпекові аргументи, оголосив про перегляд своїх негативних гарантій безпеки. Огляд ядерної політики 2010 р. містив положення, що Сполучені Штати «не будуть використовувати або погрожувати застосуванням ядерної зброї проти неядерних держав, які є учасниками ДНЯЗ і які виконують свої зобов'язання щодо нерозповсюдження ядерної зброї» (Nuclear Posture Review, 2010). Таким чином, повне дотримання ДНЯЗ, учасником якого є Іран, мало слугувати запевненням безпеки для іранської держави з боку США, а отже і стимулом

для Тегерану відмовитися від розробки ядерної зброї. Однак, таке формулювання викликало сильну негативну реакцію з боку Ірану, який вказував, що це більш схоже на загрози з боку Сполучених Штатів, а не на стимули (Lynn, 2011).

У 2011 р. МАГАТЕ опублікував доповідь з детальним описом ядерної діяльності Ірану, що на тлі загострення відносин зі Сполученими Штатами та Саудівською Аравією, сприяло як посиленню санкцій з боку США та деяких їхніх союзників, що були спрямовані на нафтовий сектор Ірану, а отже мав завдати серйозні економічні втрати. У відповідь Іран погрожував закрити Ормузьку протоку та припинити продаж нафти окремим країнам Європи, але також продемонстрував свою готовність співпрацювати із Заходом, хоча він не припустив, що готовий піти на будь-які значні поступки щодо своєї ядерної програми.

Втім, Іран продовжував ядерну активність, успішно просуваючись до «критичного потенціалу», тобто моменту, коли Іран зможе виробляти достатню кількість збройового урану для однієї чи кількох бомб до того, як це виробництво буде виявлено (U.S. Nonproliferation Strategy, 2013). Три раунди невдалих переговорів та численні зустрічі експертів продемонстрували, що США та їхні союзники не мають достатньо ефективного важеля впливу, щоб змусити керівництво Ірану поступитися та погодитися виконати зобов'язання Ірану згідно з міжнародним правом. Отже, можна констатувати, що Іран залишався складним питанням для адміністрації Б. Обама і протягом другого терміну, представники якої вказували, що не було більшої загрози для безпеки та процвітання Близького Сходу, ніж ядерний Іран (Warren, 2013, с. 129). Президент Обама підкреслив у 2012 р., що США не дозволять Ірану постійно брати участь у переговорах, які ні до чого не приведуть, оскільки «годинник цокає» не на користь США та союзників (U.S. Nonproliferation Strategy, 2013). Однак, як і раніше, Обама не був готовий застосовувати силовий сценарій, враховуючи актуальність попередніх міркувань та відсутність підтримки з боку КНР та росії. Тож і надалі адміністрація Обама застосовувала

економічний тиск та зміцнювала партнерство в галузі безпеки з ключовими партнерами в Перській затоці та в широкому Близькому Сході.

І хоча окремі дослідники скептично оцінюють ефективність економічних санкцій та дипломатії у відносинах з Іраном, інші говорять про те, що санкції створили труднощі для Ірану з придбання деяких ключових технологій і це вплинуло на уповільнення деяких його програм (Donilon, 2011, Einhorn, 2011). Також зазначалося, що санкції не були самоціллю, але засобом для створення важелів впливу на врегулювання проблеми ядерної програми ІРІ шляхом переговорів. «Навіть коли ми загострюємо вибір для лідерів Ірану, ми залишаємо двері відкритими для дипломатії, якщо Іран готовий брати участь у серйозних дискусіях», – підкреслила держсекретар Гіларі Клінтон (Цит. за: Einhorn, 2011).

Можна припустити, що політика адміністрації Обама створила підґрунтя для зміни правлячих сил в Ірані під час президентських виборів 2013 р.. Кліфтон Шерріл підкреслює, що перемога Хасана Рухані, якого підтримав аятола Алі Хаменеї здивувала багатьох, але пояснюється внутрішніми та зовнішніми чинниками (Clifton, 2013). Так, економічні санкції дуже негативно вплинули на внутрішнє становище в Ірані. Дії Ахмадінеджада руйнувала ісламський режим Ірану, що загрожувало владі аятоли та народними протестами. Такі очікування посилювалися регіональною ситуацією через Арабську весну в інших країнах. Тому прихід до влади популярного кандидата завдяки своїм протилежним попередньому президенту поглядам, якого підтримували б реформісти, який міг би возз'єднати консервативні фракції через їхню спільну опозицію і який би дозволив відновити центральну роль ісламського, а не військового правління розглядалося як необхідність (Clifton, 2013).

Після приходу до влади Рухані змінив тон зовнішньої політики Ірану, що особливо проявлялося у питанні навколо іранської ядерної програми. Однак дослідники висловлюють сумніви, чи представляв Рухані фундаментальну зміну чи просто іншу зовнішньополітичну стратегію,

спрямовану на ті самі цілі (Clifton, 2013). Річ в тім, що іранський президент передав повноваження щодо переговорів Міністерству закордонних справ Ірану, однак це питання знаходилося «під вищим керівництвом» аятоли Алі Хаменеї, який був «єдиним, хто справді володів ядерним досьє» та хто приймав остаточні рішення про те, чи досягне Іран всеосяжної угоди про відмову від багатьох досягнень в рамках ядерної програми в обмін на економічне полегшення (Iran's Nuclear Program, 2019). Тим не менш, вже 2013 р. відновилися переговори між Іраном та Р5+1, а 24 листопада 2013 р. був підписаний Спільний план дій. Ця угода запровадила певні обмеження для ядерної програми Ірану та визначила підхід до досягнення довгострокового комплексного рішення щодо іранської ядерної програми як чинника міжнародної небезпеки. Угода почала реалізовуватися з наступного року, а у 2015 на її засадах був розроблений Спільного всеосяжного плану дій (СВПД). 2 квітня 2015 року та завершили СВПД 14 липня 2015 року. Сторони розпочали реалізацію СВПД 16 січня 2016 р., що означало припинення дій усіх вимог резолюцій РБ ООН.

Досягнення угоди з Іраном розглядалася Б. Обамою як «місток до більш збалансованого і, зрештою, стабільного Близького Сходу» (Ignatius, 2015). Однак, оцінки дослідників цієї події були не зовсім однозначні. Одні говорять про величезну перемогу президента Обами у переговорах щодо угоди, яка є «найбільш рішучим, стратегічним успіхом його президентства» (Ignatius, 2015; The Historic Deal, 2016). В той час як інші науковці досить критично ставлять до угоди, говорячи про наступні негативні наслідки: - встановлення асиметрії, яка з тих пір залишається ключовою рисою переговорів; обмін постійних американських поступок на жести тимчасового стримування Ірану; угода мала «зупинила» іранську ядерну програму та «заморозити ситуацію на певний період часу, щоб дозволити учасникам переговорів працювати», натомість вона заморозила лише дії США, а Іран отримав нагоду продовжувати працювати над «дослідженнями та розробками», використовувати старі центрифуги з більшою ефективністю та освоювати

нові. Крім того, СВПД обмежував програму Тегерану щодо потужностей зі збагачення та запасів, а про військову складову (балістичні ракети, закупівлі, виробництво боєголовок) мова не йшла.

Президент Ізраїлю Бенджамін Нетаньяху був переконаний, що угода з Іраном стане «історичною помилкою», оскільки США відмовилися від усіх важелів впливу, що призведе до зняття санкцій, а отже й всього тиску на Іран, заморожуючи ситуацію (Ross, 2015). Таким чином, Іран залишиться пороговою ядерною державою, а Ізраїль зіткнеться з неприємним вибором, як протидіяти «екзистенційній загрозі» (Reardon, 2012, с. 90). Для Ізраїлю такий розвиток подій був небажаним і дещо неочікуваним, адже адміністрація Обама підтримувала тісний діалог щодо можливих дій США щодо ядерної програми Ірану, віддаючи ізраїльській державі потужну роль, зокрема в разі реалізації силового сценарію. Більш того, США посилили свою присутності в регіоні та призвели до подальшого розгортання протиракетної оборони та введення додаткового авіаносця в Перську затоку. Як підкреслює Денніс Росс, між США та Ізраїлем не було дисонансу щодо оцінки загрози з боку Ірану та його ядерних амбіцій; втім існували розбіжності, які були пов'язані з природою головної мети: «чи повинні ми перешкодити Ірану отримати ядерну зброю, чи, зрештою, бути готовими жити з цим і стримувати його постфактум?» (Ross, 2015). Але для Ізраїлю ядерний Іран є загрозою і через дестабілізуючі наслідки для регіону. З одного боку, ядерна зброя Ірану може зменшити здатність США поширювати владу в регіоні, і це почне довгострокову зміну балансу сил (Iran's Nuclear Future, 2011, с. 105-108). А з іншого – це можливість використання Тегераном ЯЗ як щита, який дозволить їм поводитись більш агресивно в регіоні, не боячись помсти, або ж як прикриття для нападів Хезболли або інших терористичних груп на Ізраїль та інших союзників США в регіоні (Reardon, 2012, с. 91).

Основна загроза, на думку дослідників, полягала в тому, що ЯЗ Ірану стане стимулом для додаткового розповсюдження в Перській затоці (Dana Simon, 2010, с. 64-65). Зокрема, Росс та інші дослідники вважають, що хоча

США і могли б стримати іранців від використання або передачі ядерної зброї, але Саудівська Аравія, Єгипет або Туреччина та інші країни регіону в такому випадку відчули б себе зобов'язаними отримати власну ЯЗ (Ross, 2015). Вони не довірятимуть запевненням США після того, як адміністрації президентів Клінтона, Буша та Обама вказували, що Іран не повинен мати ЯЗ, але він все одно придбав її. Це підірве регіональну стабільність та режим ДНЯЗ, а основні правила «холодної війни», де взаємне стримування працювало, не будуть застосовуватися в цьому регіоні, оскільки ніхто на Близькому Сході не відчуватиме, що може дозволити собі завдати удару другим (Ross, 2015).

Показово, що представники Ірану гостро сприйняли подання СВПД в США, який створював враження, що Іран погодився закрити свою ядерну програму (Fact Sheet, 2013). Так, міністр закордонних справ Ірану Джавад Заріф наголосив, що версія, опублікована Білим домом одночасно применшує американські поступки та перебільшує зобов'язання Ірану, що є спробою представити як демонтаж іранської ядерної програми Ірану (Cohen, 2014). Президент Рухані також зазначив, що США невірно характеризують поступки Тегерану, оскільки Іран не тільки не погоджувався демонтувати центрифуги, більш того не знищить їх «за жодних обставин» (Doran, 2015).

Усі подальші дії Ірану тільки підтвердили, що він погодився на угоду лише з метою скасування санкцій, продовжуючи розвиток космічної та ракетної промисловості, здійснюючи політику дестабілізації регіону та підтримуючи антиамериканські рухи. Саме про це йде мова у стратегічних документах політики США часів адміністрації Дональда Трампа, який був одним з критиків СВПД, називаючи його «жахливим» та «помилковим». У квітні 2017 р. держсекретар Рекс Тіллерсон заявив, що адміністрація планує повністю переглянути СВПД, оскільки угода «не досягає мети неядерного Ірану; це лише відкладає їхню мету стати ядерною державою», що становить серйозний ризик для міжнародного миру та безпеки (Kerr & Katzman, 2018).

У СНБ 2017 р. Ірану приділена велика увага як одній з головних загроз національній безпеці Сполучених Штатів та диктатурі, що сповнена рішучості

дестабілізувати регіони, погрожувати США та їхнім союзникам, підтримувати та спонсорувати терористичні групи (National Security Strategy, 2017). Так, «іранська експансія» і подальші розробки Іраном «більш потужних балістичних ракет і можливостей розвідки» визначаються серед головних проблем, які «сколихнули Близький Схід». ОЯП 2018 р. приділяє ще більше уваги Ірану як загрозі ядерного розповсюдження, зберігаючи технологічний та інший потенціал для розробки ядерної зброї протягом одного року після прийняття такого рішення (Nuclear Posture Review, 2018). Олександр Чебан зазначає, що досягнення терміну в рік замість двох-трьох місяців однією з сильних сторін СВПД (Cheban, 2021, с. 100). Однак це не відповідало інтересам адміністрації Трампа, Ізраїлю та монархій Перської затоки, які хотіли «повної денуклеаризації» Ірану. Крім того, загроза також вбачалася у розвитку Іраном балістичних ракет все більшої дальності, а також його агресивній стратегії та діяльності з дестабілізації сусідніх урядів, що ставить під сумнів довгострокове зобов'язання Тегерану відмовитися від ядерної зброї (Nuclear Posture Review, 2018). Не оминув ОЯП і потенціал ядерного Ірану стати джерелом ядерного тероризму.

Отже адміністрація Трампа повернулася до жорсткої політики щодо Ірану, зокрема у відмові сертифікації виконання Тегераном зобов'язань за СВПД та висуванні додаткових вимог як передумову для скасування санкцій США. Ці вимоги включали повний демонтаж іранського потенціалу збагачення та переробки, включаючи закриття важководного реактора, припинення розповсюдження балістичних ракет і подальших запусків або розробку ядерних ракетних систем, відмова від підтримки терористичних угруповань, включаючи ліванську Хізбаллу, ХАМАС і Палестинський ісламський джихад, та інші поступки з боку Ірану щодо його регіональної політики (Kerr & Katzman, 2018). На початку травня 2018 р. Трамп оголосив про припинення участі США в СВПД, участі у засідання спільної комісії та робочих груп, а також про відновленні санкції. Новий підхід США щодо Ірану визначався як застосування «безпрецедентного фінансового тиску на

іранський режим», роботу «з Міністерством оборони та нашими регіональними союзниками для стримування агресії Ірану» та підтримку «іранського народу». Тільки в обмін на «серйозні зміни» в поведінці Ірану Сполучені Штати були готові припинити основні компоненти кожної з санкцій проти режиму, відновити повні дипломатичні та комерційні відносини, підтримати модернізацію та реінтеграцію іранської економіки в міжнародну економічну систему (Romero, 2018).

Цей підхід доповнював зазначені у СНБ 2017 р. та ОЯП 2018 р. кроки з протидії подальшому розвитку ядерної та ракетної програм Ірану, які включали подальше «розгортання системи ешелонованої протиракетної оборони», «поглиблення співпраці з нашими європейськими союзниками та партнерами для протистояння силам» та загрозам, які створює Іран і які загрожують підірвати наші спільні цінності» (National Security Strategy, 2017).

Інші учасники СВПД негативно сприйняли вихід США з угоди, наголошуючи, що Іран виконував зобов'язання в рамках Плану та співпрацював з МАГАТЕ, отже важливим було продовжувати її виконання для отримання максимального результату (Press Release, 2018). Іран, зі свого боку, також говорив про намір виконувати надалі свої зобов'язання за умови, що він отримає свої переваги, а Європа надасть «конкретні гарантії» економічного характеру. Разом з тим, Тегеран підкреслював як не бажання перегляду СВПД, так і уникнення будь-яких обговорень ракетних програм або регіонального впливу, додавши, що «Іран має право відновити свою ядерну зброю» (President in a Joint Press Conference, 2018). Посилаючись на окремі параграфи СВПД, Іран продовжив діяльність, що обмежувалась угодою, зокрема, збільшив кількість центрифуг, запас та концентрацію збагаченого урану. Протягом 2020 р. МАГАТЕ публікувала звіти щодо верифікації та моніторингу положень СВПД, однак наприкінці 2022 р. генеральний директор Рафаель Гроссі звітував про неможливість інспекцій з початку 2021 р. (Kerr, 2023).

Подальші відносини між США та Іраном загострилися настільки, що окремі дослідники охарактеризували їх як «на межі війни» (Puneet, 2020).

Трампа вважав, що його кампанія дипломатичного та економічного «максимального тиску» зрештою змусять Іран сісти за стіл переговорів і піти на кардинальні поступки. Однак його стратегія зазнала невдачі: з одного боку, європейські країни відмовилися підтримати політику Трампа щодо максимального тиску на Іран і критикували Сполучені Штати за вихід. А з іншого – Іран став більш агресивним і скоротив час прориву до ядерної зброї всього за кілька місяців. О. Чебан переконаний, що ця нездатність США переконати своїх союзників приєднатися до санкцій США проти Ірану стала ще однією причиною, чому Іран не змінив свою ядерну та регіональну політику відповідно до очікувань Д. Трампа (Cheban, 2021, с. 100-101).

Іран у свою чергу після виходу США з СВПД не тільки розширив свою ядерну програму, але й атакував нафтові бази в Саудівській Аравії та воєнну базу США в Іраку. Розрахунок Тегерану полягав в тому, що Вашингтон не буде ризикувати новою війною на Близькому Сході, навпаки втома від затяжної війни в Афганістані змусять зрештою США вивести свої сили з регіону (Puneet, 2020). Тому він активізував ракетні розробки, створивши БР середньої дальності «Шахаб-3» і «Шахаб-4», які здатні нести ядерні боєголовки до цілей в Ізраїлі та Південній і Східній Європі, а також запустив свій військовий супутник Nour-1 (Cheban, 2020, с. 80). В. Гергієва вказує, що Тегеран приховує розробку МБР, однак запуск супутника оцінюється аналітиками як доказ успішного руху Ірану в цьому напрямку, оскільки супутникові технології є основою для розробки систем БР великої дальності (Gergiieva, 2023, с. 222). Однак загибель у січні 2020 р. генерал-майора Касема Сулеймані, можливо, як відплата з боку США, стали найгострішою фазою двосторонніх протиріч, коли дипломатія застопорилася і військові варіанти ставали дедалі ймовірнішими.

Таким чином, стратегія адміністрації Д. Трампа щодо Ірану є доволі неоднозначною як за логікою, так і за наслідками. Так, СВПД мала певні недоліки, однак вона залишала відкритим діалог між учасниками та дозволяла здійснювати інспекції МАГАТЕ іранських об'єктів та діяльності. Спроба

Трампа посилити тиск для отримання кращих результатів призвела не тільки до загострення ситуації в регіоні, але й до посилення консервативних та антиамериканських настроїв в Ірані (Gergieva & Sinovets, 2020, с. 30). Джо Байден у 2020 р. зазначив, що політика «максимального тиску» була «жахливою невдачею», яка навпаки дала Ірану додаткові стимули посилити здатність протистояти «зовнішньому ворогу» (HauteCouverture, 2021). Окремі експерти переконані, що стратегія Трампа призвела до погіршення ситуації та закриття вікна можливостей для спілкування та досягнення стабільності (A Critical Evaluation, 2019; Reimagining U.S. Strategy, 2021). Одним з таких кроків, на думку Марка Фіцпатріка, стало вбивство іранського вченого-ядерника Мохсена Фахрізаде у листопаді 2020 р., яке ускладнить як для США, так і для Ірану відновлення ядерної угоди та надії на взаємні поступки та доброзичливість (Fitzpatrick, 2020).

З іншої сторони, обіцянка президента Джо Байдена повернутися до СВПД, якщо Іран зробить так само (Tabatabai & Tam, 2020), спровокувала розмови в США щодо необхідності висунути додаткові умови, зокрема щодо обмеження ракетної програми Ірану та його підтримки регіональних проксі-груп, досягнення кращої угоди або принаймні продовження термінів. Тим не менш, як і попередники, Байден ставить за мету не допустити отримання Іраном ядерної зброї шляхом дипломатії, якщо Іран знову виконуватиме свої зобов'язання згідно з СВПД. Разом з тим, застосування санкцій також залишалося на порядку денному задля протидії політиці Ірану з регіональної дестабілізації, підтримки тероризму та іранської ракетної програми. Не виключається і можливість військових дій, якщо Іран вирішить протистояти США в регіоні (HauteCouverture, 2021).

Згідно Стратегії національної оборони 2022 р., що включає СНБ та ОЯП, «придбання ядерної зброї додатковими державами може призвести до нових викликів для стримування», а «події в безпековому середовищі», зокрема дії Ірану та його активні напрацювання в цьому напрямку «можуть створити або посилити стимули до розповсюдження» (2022 National Defense

Strategy, 2022) визначають пріоритети програми Джо Байдена. Іран продовжує розглядатися як загроза через еволюцію ядерної та ракетної програм, в тому числі безпілотних авіаційних систем та передових морських можливостей, що доповнюється іранською підтримкою терористичних угруповань та власної участі у військових провокаціях і зловмисних кібер-операціях.

З метою утримати Іран від виготовлення ЯЗ, адміністрація Байдена планує продовжити, по-перше, взаємодію з союзниками та партнерами задля посилення їхніх можливостей стримування та протидії дестабілізуючій діяльності; по-друге, реалізацію «вивіреного дипломатичного підходу для забезпечення практичного прогресу» для підвищення безпеки США та союзників; по-третє, всі це має сприяти закриттю або суттєвому обмеженню ядерної програми Ірану для гарантування, що «Іран ніколи не зможе отримати ядерну зброю», зазначається в Стратегії національної безпеки. При цьому зазначається, що США готові «використовувати інші засоби, якщо дипломатія зазнає невдачі» (2022 National Defense Strategy, 2022).

Розуміючи складність та терміновість проблеми щодо Ірану адміністрація Байдена розпочала непрямі переговори з Іраном щодо повернення до СВПД з середини 2021 р.. Однак у серпні 2022 р. Іран заблокував переговори, вимагаючи закриття розслідувань ядерної історії Ірану, що суперечить СВПД (Davenport, 2022). Крім того, продовження діяльності Тегерану з вдосконалення центрифуг, збільшення їхньої кількості та розташування також суперечить положенням угоди. За словами Р. Ейнхорна, Іран незабаром матиме можливість виробляти достатньо збройового урану для виготовлення ядерної зброї за лічені дні (Einhorn, 2022). Це є неприйнятним для США, попередив речник Держдепартаменту Нед Прайс, тож, якщо Іран не повернеться до переговорів, США можуть змінити курс (Davenport, 2021). У лютому 2023 р. МАГАТЕ виявила наявність в Ірані урану, збагаченого до 84%, що є максимально близьким до збройного рівня. Це сприймається як серйозна загроза для США та європейських союзників, які заявили, що небажання Ірану співпрацювати з МАГАТЕ і його вимоги щодо

розслідування гарантій «викликають серйозні сумніви щодо намірів і прихильності Ірану досягти успішного результату» із відновлення СВПД (Davenport, 2022).

Відтоді переговори знаходяться у глухому куті. Білий дім повторює спроби відновити діалог щодо СВПД, оскільки накопичення Іраном запасів 60% та 20% збагаченого урану в Натанзі та Фордо (цей завод не тільки займається збагаченням урану, але й є дослідним майданчиком) вже вважаються достатніми для виготовлення чотирьох видів зброї менш ніж за місяць (Davenport, 2023). Келсі Девенпорт вказує, що наявність 60% збагаченого урану надає можливість Ірану виготовити достатньо 90% матеріалу для бомби менш ніж за тиждень – цей період називають «проривом». Таким чином, скорочення часового проміжку збільшує загрозу розповсюдження. Крім того, один ядерний пристрій не є стримуючим фактором, тож можна очікувати, що Тегеран зможе виготовити кілька видів ядерної зброї до того, як міжнародне співтовариство зможе це виявити та відреагувати. Достатня кількість матеріалу для кількох бомб також означає, що Тегеран може перенаправляти збройовий уран на кілька таємних об'єктів, ускладнюючи виявлення та переривання процесу створення зброї, який може зайняти рік, додає дослідниця (Davenport, 2021).

Важливість повернення Ірану вже зараз полягає і в тому, що війна росії проти України не тільки зближає ці дві країни, але й створює додаткові можливості для просування своїх інтересів. Особливо це стосується позиції щодо дотримання вимог СВПД та отримання Тегераном новітніх ракетних і супутникових технологій. До 2021 р. Москва окладала дипломатичні зусилля для відновлення переговорів між США й Іраном щодо СВПД і збереженню співробітництва останнього з МАГАТЕ (Notte, 2023).

Однак вторгнення в Україну призвело до ізоляції росії, а отже зменшило її бажання підтримувати міжнародні зусилля з відновлення СВПД. Кремль висунув додаткові вимоги до США щодо письмових гарантій, що санкції, запроваджені проти росії, не перешкоджатимуть її торгівлі,

інвестиціям та військово-технічній співпраці з Іраном. Така позиція, за оцінками Ганни Нотте, здивувала та викликала негативну реакцію як з боку США, так і Ірану. Зокрема, представники Тегерану охарактеризували дії росії як «неконструктивні», «саботаж і викуп», що у підсумку «вкрало імпульс» для досягнення прогресу у Віденських переговорах (Notte, 2023). Однак згодом Іран зрозумів свої вигоди від зближення з росією, що втілювалося у посиленні економічної, політичної та військово-оборонної співпраці. Поручуючи усі резолюції Ради Безпеки ООН, Іран постачає росії ракети класу «земля-земля», багато безпілотних літальних апаратів Shahed, призначеними для вибуху при контакті, і Mohajer-6, який використовується для збору розвідувальної інформації та стрільби високоточними боєприпасами (Gergiieva, 2023, с. 223; Geranmayeh & Grajewski, 2023). Таким чином, Тегеран не тільки отримує важливі для економіки кошти, але й виходить з міжнародної ізоляції.

Александр Вершбоу переконаний, що залежність росії від іранських дронів, які стали важливим елементом російської війни проти України, надає підстави сумніватися, що Москва докладатиме зусиль, щоб переконати Тегеран виконати свої зобов'язання в рамках спільного плану дій (Vershbow, 2023). За таких умов, розмірковує дипломат і політики, Сполученим Штатам і їхнім союзникам потрібно шукати додаткові форми тиску на владу Тегерану, щоб перешкодити його виходу з угоди. В іншому випадку є ризик стрімкого розвитку ядерної та ракетної програм Ірану, що може спровокувати Ізраїль до одностороннім військових дій з метою знищити або завдати шкоди іранській програмі (Vershbow, 2023). Тим не менш від жовтня 2022 р. у США констатували, що відновлення ядерної угоди «зараз не в центрі уваги», оскільки серйозні занепокоєння викликало питання, чи готова росія надати Ірану «безпрецедентний рівень» військової підтримки, включаючи гелікоптери, системи ППО, винищувачі Су-35, а також військові кораблі та допомогу у виробництві нових суден (DeYoung & Warrick, 2022; Bertrand, 2022; After Ukraine, 2023).

Разом з тим, окремі аналітики вважають, що росія не зацікавлена в тому, щоб Іран перетворився на ядерну державу, а зустрічі президентів мали «надіслати сигнал зовнішнім гравцям». Крім того, всередині іранських політичних кіл не має єдиного підходу до відносин з росією. Зокрема, окремі політичні сили не довіряють Москві, що пов'язано з історичним досвідом, ризиком розкриття своїх найбільш чутливих проектів і секретів, що може перекреслити наполегливі заяви Тегерану щодо відсутності програми ядерної зброї (After Ukraine, 2023). Ще більш посилює недовіру переконання, що саме дії росії зірвали переговори щодо відновлення СВПД у березні 2022 рр. (Foroutan, 2022). Тому можна припустити, що Іран буде використовувати ситуацію з росією на власну користь, зокрема в питанні спільних дій для підриву інтересів та позицій США в регіоні. Однак не наважиться перейти межу, яка закрийє вікно для відновлення переговорів навколо СВПД.

З іншого боку, аналітики підкреслюють, що зближення Ірану та росії попри розбіжності між ними продовжуватиметься, що є прямою загрозою для європейських країн та викликом для США. Серед наслідків називають наступні: втрата стимулу для іранської влади дотримуватися СВПД, затягування війни проти України, посилення готовності та можливостей Тегерану та інших країн просувати ядерну програму, дестабілізація ситуації на Близькому Сході тощо (Geranmayeh & Grajewski, 2023; Ghazvinian, 2023).

Тому адміністрація Байдена продовжує спроби поновити діалог з урядом Ірану, аби не допустити посилення кризи режиму ДНЯЗ. США розраховують, що економічні втрати примусять Іран до більш конструктивної позиції. Неформальні переговори були проведені у травні 2023 р. в Омані, але поки Іран не бажає обговорювати нову угоду або якісь тимчасові домовленості. У червні 2023 р. адміністрація Байдена зазначила, що США «зацікавлені в шляху деескалації» але хочуть побачити, чи Іран «готовий до цього», чи готовий він вжити заходів, які демонструють відкритість для «зміни поточної траєкторії» (Davenport, 2023). За К. Девенпорт, серед таких кроків для деескалації США зазначають припинення накопичення урану, збагаченого

до 60 відсотків, і встановлення додаткових передових центрифуг; Іран, в свою чергу, прагне розморозити закордонні активи, які знаходяться під санкціями США (Davenport, 2023).

З іншого боку, чи готовий Іран до здійснення кроків для деескалації, аби знизити вірогідність реалізації військового сценарію та послаблення санкцій? Офіційні представники США та Ірану припускають, що в рамках деескалації Іран може обмежити свої запаси урану, збагаченого до 60%, утримається від збагачення вище цього рівня та розширить співпрацю з МАГАТЕ (Davenport, 2023, July/August). Ці дії, ймовірно, найбільше зменшать безпосередній ризик розповсюдження і забезпечує більшу гарантію того, що будь-яка спроба Ірану продовжити розробку ядерної зброї або перенаправити матеріали для таємної програми буде виявлена. У свою чергу, Сполучені Штати дозволять іранським активам, які знаходяться за кордоном, повернутися в країну через гуманітарні канали та дозволять певну регіональну торгівлю. Крім того, дослідники впевнені, що зосередженість виключно на ядерних питаннях як короткостроковій тактиці, стримуванні та деескалації замість посилення тиску або потенційної зміни режиму дозволить досягти довгострокових цілей (Culbertson, Shatz & Stewart, 2022, с. 60-61). Таким чином, можна буде створити підґрунтя для подальшого діалогу та розвитку розвивати угоди за формулою «більше за більше»: більше гарантій економічного полегшення для Ірану та більше гарантій того, що умови угоди будуть продовжені та відкриють двері для дискусій щодо регіональних проблемних питань, але в середовищі, де ядерна загроза Ірану гарантовано стримана.

На даний час ситуація не виглядає оптимістичною, крім того дослідники розглядають різні сценарії, що можуть ускладнити її ще більше. Серед таких варіантів вказуються потенційна атака Ірану із загибеллю американських громадян; вихід Ірану з СВПД та ДНЯЗ; вимога Тегерану щодо відшкодування компенсацій або відміни санкцій; позиція регіональних держав (Ізраїль, Саудівська Аравія та інші) (Tabatabai & Tam, 2020; Reimagining U.S.

Strategy, 2021). Крім того, на ситуацію впливатиме подальше військово-технічне співробітництво Ірану з росією, а також позиція Китаю. І якщо не варто очікувати, що росія стане підтримувати зусилля США та європейських держав у переговорах з Іраном і стабілізації регіону, то позиція Китаю є не однозначною.

Як член РБ ООН Пекін був постійно залучений до обговорення та стримування Ірану від розвитку ЯЗ, який з одного боку підтримував запровадження санкцій, а з іншого – наполягав на дипломатичному врегулюванні проблеми, заперечуючи військові рішення чи зміну режиму в Ірані (Sahakyan, 2019, с. 171). Разом з тим, Китай тиснув на Іран щодо продовження переговорів та підписання СВПД. Так, відносини між Пекіном та Тегераном погіршилися після 2018 р. через атаки на нафтову інфраструктуру та танкери в Саудівській Аравії та ОАЕ – критичних частинах ланцюжка енергопостачання Китаю, що призвело до відкладення підписання угоди про всеосяжне стратегічне партнерство двох держав (Batmanghelidj, 2022). Мхер Сахакян підкреслює, що КНР намагається балансувати, аби не допустити ані надмірного послаблення Ірану, який в такому випадку потрапить під вплив США, ані появи ЯЗ в Ірані (Sahakyan, 2019, с. 184-189). Безпечний і стабільний Іран означає безпечну і стабільну Перську затоку, яка є основним каналом, через який Китай імпортує близькосхідні енергетичні ресурси. У свою чергу, Іран був зацікавлений у посиленні ролі Китаю в переговорному процесі щодо СВПД. Хоча в регіоні Пекін має переважно економічні інтереси, однак посилення суперництва з США в Індо-Тихоокеанському регіоні може негативно сказатися на спробах спільного дипломатичного тиску на Іран. Зокрема, посередництво КНР у досягненні угоди між Іраном та Саудівською Аравією вже викликало неоднозначну оцінку експертів: одні говорять про відкриття додаткових можливостей у подальших переговорах щодо ядерної програми Ірану; інші застерігають, що активізація політики Пекіну в регіоні призведе до посилення китайського впливу та спроб Тегерану скористатися цим для виходу з ізоляції (Stewart &

Nichols, 2023). На свідчення цього можна навести слова Сі Цзіньпіна, який під час візиту до Ірану у лютому 2023 р. пообіцяв брати «конструктивну участь» у міжнародних зусиллях із відновлення ядерних переговорів та підтримувати Іран у його «протистоянні односторонності та залякуванню» (Brumberg, 2023).

Таким чином, перед адміністрацією Байдена стоїть комплексне завдання не тільки знайти підходи до поновлення переговорів з Іраном, але й не допустити послаблення позицій США в регіоні Перської затоки, що негативно позначиться на глобальних позиціях Сполучених Штатів, а отже й у стратегічному діалозі з росією, геополітичному протистоянні з Москвою та Пекіном, а також у стримуванні КНДР та протидії подальшому розповсюдженню ЯЗ.

Висновки до Розділу III

Проблема розповсюдження ядерної зброї та засобів її доставки займе одне з пріоритетних місць в ядерній політиці США. Найгострішими викликами політиці ядерного нерозповсюдження США у XXI ст. є ядерні та ракетні програми КНДР та ІРІ, які посилюються такими чинниками, як збільшення терористичної загрози, так і завдяки кардинальній зміні міжнародного та безпекового середовища. Ці зміни визначаються поверненням геополітичного протистояння на порядок денний політики США та повномасштабним вторгненням росії в Україну, яке супроводжувалося погрозами застосування ядерної зброї, що посилює уявлення про ЯЗ як головний інструмент гарантування безпеки держави та режиму, а отже сприяє розповсюдженню.

Підсумовуючи політику адміністрацій Білого дому у XXI ст. щодо ядерної проблеми Північної Кореї можна зробити наступні висновки. Перші спроби з дипломатичного врегулювання проблеми навколо ядерних амбіцій Пхеньяну не принесли бажаних результатів. Більш того, надали час лідерам КНДР для подальшого розвитку своєї ядерної програми та сформували

загальну стратегію подальших переговорів, яку можна визначити як «примарний діалог з обіцянками, які не планується виконувати, в обмін на вимоги безумовного зняття санкцій». Вихід Північної Кореї з ДНЯЗ та перше ядерне випробування визначили головним принципом політики Вашингтону щодо КНДР концепцію контрозповсюдження, яка спрямована на протидію подальшому розповсюдженню та примусу актора, що оволодів ЯЗ, відмовитися від неї.

На політику адміністрацій президентів США щодо ядерної програми КНДР впливали регіональні та міжнародні процеси. Так, глобальна антитерористична війна, яку очолювали США, визначила жорсткий підхід до діалогу з Пхеньяном, який характеризувався непослідовністю та призвів до загострення відносин і посилення неконструктивної позиції північнокорейської сторони.

Попри критичні оцінки політики адміністрацій Дж. Буша, Б. Обама продовжував спроби залучити Пхеньян до переговорів за підтримки інших міжнародних акторів. Але й політика «стратегічного терпіння» не мала успіху, знову демонструючи небажання КНДР обговорювати бідь-які умови щодо денуклеаризації, проте активно розвивали та тестувала результати ядерної та ракетної програм.

Д. Трамп був рішуче налаштований на успіх шляхом прямих переговорів з Кім Чен Ином, однак дуже швидко він повернувся до жорсткого тиску та погроз нанесення превентивного удару. Варто наголосити, що кожна адміністрація президентів США обговорювала можливість реалізації силового сценарію для денуклеаризації КНДР, однак потенційні вигоди від нього є надто сумнівними. Крім того, такий розвиток подій загрожує конфліктом з Китаєм, який підтримує денуклеаризацію Корейського півострова, але не зацікавлений у посиленні впливу та позицій США в регіоні.

Враховуючи поточні особливості регіональної та міжнародної безпеки, адміністрація Джо Байдена проголосила оновлений підхід до проблеми ядерної КНДР, який спрямований на повну денуклеаризацію, деескалацію та

стримування, що посилюються посиленням стратегічних відносин США з РК та Японією.

У підсумку зазначимо, що демонстративні кроки Пхеньяну з ядерних та ракетних випробувань як відповідь на спільну для усіх адміністрацій Білого дому стратегію, що включала дипломатії примусу або політики стримування до спроб конструктивного залучення та надання гарантій безпеки, продовжують загострювати регіональну ситуацію та негативно впливають не тільки на позиції США, але й сприяють подальшій кризі режиму ДНЯЗ.

Аналізуючи ситуацію щодо ядерної програми Ірану, зазначимо, що ця проблема визнається ще однією з найважливіших викликів безпеці Сполучених Штатів та союзників, що сформувалася саме у XXI ст.. Кожна з адміністрацій президентів США проголошувала ядерну програму Ірану загрозою регіональній безпеці та режиму ДНЯЗ, а в контексті війни з тероризмом визнавала Тегеран як потенційне джерело ЗМЗ для терористичних угруповань. Категоричність адміністрації Дж. Буша мол. щодо Ірану посилила антиамериканські та проядерні настрої в цій країні. Однак Вашингтон за часів адміністрацій як Дж. Буша, так і Б. Обама не був готовий розпочинати нову військову кампанію, посилюючи режим санкцій та підтримуючи дипломатичні зусилля європейських держав, що в решті решт дозволило підписати СВПД.

Однак оцінки цієї угоди були неоднозначними як в США, так і серед інших держав. Головною критикою президента Д. Трампа була відсутність обмеження потенціалу ядерної та ракетної програм Ірану, а також короткий проміжок часу, на який СВПД розрахований, та ігнорування дестабілізаційної політики Тегерану в регіоні. Стратегія «максимального тиску» Трампа не сприяла досягненню нової, всеохоплюючої угоди, проте сприяла подальшому розвитку іранської ядерної програми. Згідно поточним даним, Іран вже володіє достатнім потенціалом для створення ядерного пристрою протягом численних тижнів.

Загострення відносин між США та Іраном, взаємні звинувачення та відмова Тегерану повернутися до перемовин є додатковими перепонами для реалізації нової програми адміністрації Джо Байдена щодо обмеження або закриття ядерної та ракетної програм Ірану. Наявні спроби Вашингтону відновити переговори з Тегераном з метою обговорення кроків для деескалації поки не принесли позитивних результатів. США розраховують на підтримку європейських партнерів та КНР у відновленні дипломатичних зусиль з врегулювання іранського питання як загрози режиму ДНЯЗ. Однак Іран має власні розрахунки щодо Китаю, який має власні інтереси в регіоні. Так, з одного боку, Пекін не підтримує ядерні амбіції Ірану, але з іншого – не бажає надмірного послаблення Ірану, що призведе до посилення впливу та позицій США в регіоні.

Підсумовуючи обидві проблеми для ядерної політики США, можна констатувати, що ядерні та ракетні програми КНДР та Ірану мають серйозний потенціал для дестабілізації регіональних систем безпеки та глобального режиму ДНЯЗ, а отже позицій Сполучених Штатів. Це потребує посилення взаємодії США з регіональними партнерами та союзниками, пошуку конструктивного діалогу з Китаєм, який відіграє важливу роль в обох питаннях, а також посилювати політику нерозповсюдження інструментами стримування. Росія у поточних подіях відіграє деструктивну роль, оскільки її неспровокована агресія проти неядерної української держави збільшує переконання Північної Кореї щодо збереження ядерної та активізації ракетної програм. Посилення військово-політичного співробітництва росії з Іраном і КНДР ще більше послаблює режим ДНЯЗ та міжнародні зусилля для протидії розповсюдженню ЗМЗ і ракетних технологій.

ВИСНОВКИ

1. Огляд наукового концептуально-теоретичного доробку ядерного чинника політики держав, який охоплює як період військово-політичного та ідеологічного протистояння двох ядерних наддержав, так і період після «холодної війни», дозволяє констатувати, що найбільшу увагу цьому питанню приділяють представники класичного політичного реалізму і неореалістична парадигма, які ґрунтуються на пріоритеті національної безпеки, а ядерна зброя залишається найпотужнішим інструментом протидії агресії потенційного супротивника шляхом підтримки ефективного ядерного стримування.

Разом з тим, відбувається переоцінка підходів та шляхів збереження переконливості, а отже й ефективності ядерного стримування у XXI столітті, яке характеризується низкою чинників, нових викликів та загроз (міжнародний тероризм, стрімкий розвиток ракетно-ядерних технологій, стратегічна конкуренція ядерних держав), що посилюють дискусії щодо подальшого застосування стримування в політиці й стратегіях ядерних держав, яке виявляється неефективним проти неядерних держав або держав, які відкрито демонструють зневагу до міжнародних норм та режимів. Концептуальне оформлення ядерної політики США, що відображено у Стратегіях національної безпеки, Оглядах ядерної політики і Оглядах ракетної оборони, наочно демонструє її еволюцію як реакцію на нові виклики і загрози, зберігаючи при цьому важливу роль ядерної зброї та стримування в підходах різних адміністрацій президентів США.

Неспровокована, широкомасштабна збройна агресія ядерної держави – Росії – проти неядерної, більш того, держави, яка відмовилася від ядерного арсеналу та передала його агресору – Україні, а також застосування російськими офіційними особами ядерних погроз та застосування новітніх ракетних технологій у війні проти української держави – все це повертає на порядок денний теоретичних і практичних дискусій питання ролі ядерної зброї, ядерного розповсюдження та загрози краху режиму контролю над

озброєннями, стратегічної стабільності та стратегічної конкуренції. Ці дискусії є поширеними серед американських науковців і аналітиків, уважно відстежуються дослідниками європейської політичної школи, а також протягом останнього десятиліття набуває поширення серед українських дослідників, особливо серед представників одеської школи політології міжнародних відносин.

2. Досліджуючи еволюцію ядерної політики США в контексті трансформації системи міжнародних відносин та еволюції загроз міжнародній безпеці XXI століття, відзначається наступність ядерної політики різних адміністрацій президентів США у новому тисячолітті, яка чітко зберігається та простежується з незначними відмінностями, які є реакцією на поточні міжнародні обставини. В цілому, можна констатувати, що різні адміністрації мають спільні засади, які визначаються не внутрішніми аспектами і особливостями політики республіканських і демократичних адміністрацій, але здебільшого зовнішніми чинниками, що і формулюють порядок денний ядерної політики усіх адміністрацій Білого дому у XXI столітті.

На прикладі адміністрацій президентів Дж. Буша і Б. Обама встановлено спільність «ідеї відмови»: на початку свого першого терміну і надалі Дж. Буш наголошував на готовності відмовитися від стримування, яке, на його думку, не працює проти держав-ізоїв натомість посилювати воєнний компонент політики США. Барак Обама продовжив цю думку, проголосивши курс на відмову від ядерної зброї, оскільки вбачав значну перевагу за звичайною, не ядерною, зброєю. Подібну спільність підходів також демонструють рішення різних адміністрацій Білого дому XXI століття щодо застосування військових засобів з метою примусити КНДР та Іран відмовитися від ядерних та ракетних програм. Аналіз стратегічних документів дозволяє дійти висновку, що усі президенти не виключають можливість застосування збройної сили для розв'язання проблеми, втім розглядають такий сценарій як крайній засіб.

Наступність, яка дещо змінюються під впливом зовнішніх чинників, доводиться на прикладі політики щодо росії. Адміністрації і Дж. Буша, і перша

адміністрація Б. Обама характеризувалися позитивною динамікою, враховуючи зустрічі Буша з Путіним, ініціативи Обама щодо кооперації з Москвою з питань ядерного роззброєння та ядерного нерозповсюдження. Однак під час другої адміністрації Обама спостерігається перелом у відносинах, який продовжила адміністрація Д. Трампа. Вона не діяла за інерцією, але виділила ті складові дій росії, на які потребувалося реагувати відповідно до інтересів та пріоритетів політики США і особливостей неоконсервативної політики. Щодо адміністрації Джо Байдена також є очевидним відмінність між очікуваннями і реальністю: зокрема, очіувалась більш м'який Огляд ядерної політики, однак документ, який вийшов пізніше виявився більш жорстким, що є результатом війни росії проти України, військово-технічним співробітництвом Москви з Тегераном і Пхеньяном, а також позицією Китаю в контексті цих подій.

3. Пріоритетами політики Сполучених Штатів щодо контролю над стратегічними наступальними озброєннями в XXI столітті визначено скорочення стратегічного потенціалу та перегляд ролі ядерної зброї у новому тисячолітті. Такий підхід адміністрацій Дж. Буша і Б. Обама пояснюється зміною сутності загроз та політикою росії, яка декларувала відкритість та готовність до діалогу у подальших скороченнях СНО. Домінуюча увага до проблеми ядерного розповсюдження через виявлення ядерних програм КНДР та Ірану та глобальна війна з тероризмом обумовила зниження уваги до стримування, яке за часів адміністрацій Б. Обама набуло нових форм з метою підвищення ефективності проти держав-ізгоїв та терористичних угруповань. Однак спроби перегляду ролі ядерної зброї та «ідея відмови» призвели до зменшення переконливості стримування в політиці США, занепокоєння з боку союзників і партнерів, а також до погіршення стратегічного середовища. У сукупності це сприяло поверненню другої адміністрації Обама до посилення політики в сфері модернізації ядерного потенціалу Сполучених Штатів, співробітництва з союзниками і партнерами по НАТО та в Індо-Тихоокеанському регіоні.

Політика адміністрації Д. Трампа виявилася ще більш активною щодо відновлення ролі ядерної зброї в політиці США та відносинах з іншими ядерними державами, а також союзниками і партнерами. Разом з тим, неоднозначними є оцінки та наслідки позиції Трампа щодо контролю над озброєнням. Вивчення фактів та аналітичних оглядів надають підстави стверджувати, що рішення адміністрації Трампа стали відповіддю на поступові деструктивні дії з боку російської федерації, стрімкого поширення ракетно-ядерних технологій серед держав, що демонстрували антиамериканські настрої та вдавалися до провокацій і погроз у бік американських союзників і партнерів. Водночас, захищаючи інтереси США та їхні зобов'язання в рамках розширеного стримування, Трамп значно послабив режим контролю над озброєнням, що стимулювало модернізацію ядерних арсеналів інших держав.

Враховуючи такі негативні наслідки для міжнародної безпеки і стабільності, адміністрація Джо Байдена зосереджена на збереженні єдиного документа, що регулює процеси контролю над озброєнням. І хоча серед успіхів варто відзначити продовження терміну дії договору СНО-III, подальші зусилля Білого дому обмежуються неспровокованою збройною агресією росії проти України та негативними наслідками цього для міжнародного права, міжнародної безпеки і стратегічної стабільності, головним чином, через переконання багатьох держав у необхідності розвивати власні збройні сили, впроваджуючи сучасні технології.

4. Одним з суперечливих напрямків ядерної політики адміністрацій Білого дому у XXI столітті є вихід США з Договору ПРО в наслідок терористичних атак 2001 р.. І хоча розбудова систем ПРО на території США не викликала гострої реакції з боку росії чи Китаю, подальші плани щодо розташування протиракетної оборони в Європі різко змінили ситуацію. Вже тоді офіційні представники Кремля вдаються до шантажу та погроз, намагаючись зупинити розгортання європейських компонентів систем ПРО. В цьому питанні також простежується як послідовність політики різних

адміністрацій, так і реагування на зовнішнє середовище: сама ідея ЄвроПРО стала результатом протидії терористичним погрозам з боку Ірану, в умовах відновлення стратегічного діалогу з росією Б. Обама погоджується на суттєві поступки, що натомість призводить до посилення деструктивної позиції Кремля на чолі з Путіним. Як результат адміністрація Обама продовжує розгортання ЄвроПРО за участі партнерів по НАТО, посиливши свої позиції та міжнародну підтримку планів США з розміщення систем ПРО в інших регіонах. Саме розвиток та посилення обороноздатності США на регіональному рівні стало пріоритетом адміністрації Д. Трампа, який однак не досяг значних успіхів в цьому. Показовим є факт, що попри власні переконання Джо Байден продовжив втілювати плани попередньої адміністрації щодо систем ПРО та модернізації відповідних елементів, що віддзеркалює як проблемний характер відносин з росією, так і складну стратегічну ситуацію у стосунках з Китаєм, який здійснює модернізацію ядерних сил, однак уникає будь-якої відкритості та співпраці з цих питань.

5. Проблема ядерного розповсюдження займає одне з пріоритетних напрямків ядерної політики США у XXI столітті. На підставі порівняння стратегічних документів різних адміністрацій Білого дому, починаючи з Дж. Буша молодшого, встановлено, що загрози з боку КНДР та Ірану через розвиток ядерних та ракетних програм вказуються серед ключових небезпек для національної безпеки і безпеки партнерів і союзників. З'ясовано, що політика нерозповсюдження адміністрацій президентів США спирається на концепцію контррозповсюдження, яка передбачає застосування методів жорстких санкцій, політичного і дипломатичного тиску з можливістю застосування військових заходів. Усі адміністрації надавали перевагу дипломатичним засобам, доповнюючи їх економічним тиском та ізоляцією в умовах непоступливості лідерів КНДР та Ірану.

Однак ані жорстка позиція Дж. Буша щодо Північної Кореї, ані різні стратегії Б. Обама, Д. Трампа і Джо Байдена щодо залучення Пхеньяну до обговорення планів обмеження і закриття північно-корейської ракетно-

ядерної програми не мали успіху. Доведено, що лідери КНДР не планують переходити до таких переговорів з подальшою реалізацією домовленостей, але використовують їх як інструмент маніпулювання та відволікання уваги, продовжуючи тим часом розробку носіїв та здійснюючи ядерні випробування. Більш того, Пхеньян вміло користується регіональними протиріччями та проблемами у відносинах між США, з одного боку, і Китаю та росією, з іншого. У сукупності, дії КНДР створюють створюючи дилему стримування для США і ще більше посилюють стратегічну нестабільність в регіоні.

Ситуація навколо ядерної програми Ірану також знаходиться на порядку денному усіх адміністрацій президентів США XXI століття. Відмінність від північнокорейської проблеми полягає в тому, що дипломатичні зусилля Б. Обама дозволили відсторонитися від негативних наслідків політики Дж. Буша і досягти історичної угоди з обмеження і встановлення міжнародного контролю над ядерною програмою Ірану. Втім, жорстка позиція Трампа щодо ракетного сегменту цієї програми не тільки не сприяла підписанню нової – всеохоплюючої – угоди, але й закрила можливості для реалізації положень СВПД. Адміністрація Джо Байдена, як і Б. Обама, надає перевагу дипломатії та міжнародним зусиллям з повернення Ірану до переговорів і співробітництва з МАГАТЕ. З'ясовано, що позиція Ірану щодо ракетної програми за часів Трампа зберігається і сьогодні, що ускладнює досягнення компромісу в питанні посилення режиму ДНЯЗ та нерозповсюдження ракетних технологій. Не сприяє зусиллям офіційного Вашингтону на даному етапі і зміна політики росії і Китаю щодо спільних дій і подальшого тиску на КНДР та Іран з метою посилення режиму ДНЯЗ.

6. На підставі вивчення чинника росії та Китаю у формуванні підходів адміністрацій президентів США до стратегічних і оборонної питань та політики нерозповсюдження у XXI ст., встановлено, що поступово Москва і Пекін відходять від конструктивної позиції у питаннях підтримки стратегічної стабільності, режимів контролю над озброєнням і ядерного нерозповсюдження. Технологічне відставання росії у сфері стратегічних

озброєнь на тлі повернення ревізіоністських настроїв та жаги до світового визнання як великої держави обумовили крах режиму контролю над озброєннями через порушення положень основних договорів, що складали систему цього режиму, і припинення їхньої дії в умовах неможливості досягнути нових домовленостей.

7. Неготовність як росії, так і Китаю сприймати аргументи США щодо посилення обороноздатності держави та виконання зобов'язань перед союзниками і партнерами через загрози з боку КНДР та Ірану є чинником, що посилив роль ядерної зброї у політиці США, відновив важливість ефективного стримування як інструмента підтримки стратегічної стабільності в умовах нестабільності стратегічного діалогу, відсутності довіри і прозорості. З іншого боку, він став двигуном для послаблення стратегічної стабільності, посилення стратегічної конкуренції, подальшої модернізації ядерних сил і розробки нових озброєнь. Зазначено, що ситуація ускладнюється війною росії проти України, в якій Москва використовує антиамериканські настрої в КНДР та Ірані, протиріччя з Китаєм навколо збільшення військово-політичної присутності США в Індо-Тихоокеанському регіоні. Погіршення глобального стратегічного середовища не сприятиме у короткостроковій перспективі і розв'язанню проблеми щодо розповсюдження ядерних і ракетних технологій, ЗМЗ. У сукупності, наведені чинники потребуватимуть подальших зусиль США та їхніх союзників і партнерів у відновленні системи міжнародної безпеки, яка ґрунтується на ефективному стримуванні, здатному виконувати свої функції в контексті нових викликів і загроз.

8. Україна є одним з чинників, що поставили під питання ефективність стримування в сучасній системі міжнародних відносин. Порушення росією умов Будапештського меморандуму у 2014 році з подальшою збройною агресією та окупацією українських територій, захопленням ядерних об'єктів і використання погроз щодо застосування ядерної зброї для утримання демократичних держав світу від втручання у військові дії Москви – ці та інші факти доводять, що світова спільнота

потребує перегляду міжнародних норм, режимів та підходів до відновлення і підтримки стратегічної стабільності, перешкоджанню ядерному розповсюдженню у майбутньому. І Сполучені Штати продовжуватимуть відігравати провідну роль в цих питаннях. Враховуючи, що Україна знаходиться в епіцентрі подій, її аргументована і активна позиція є важливою складовою нової системи європейської та глобальної безпеки, засади якою формуються вже зараз. В цьому контексті вивчення і розуміння цілей, задач і методів ядерної політики США не лише сприяє розумінню тенденцій та напрямів розвитку ситуації на глобальному і регіональному рівні, але і надає можливості для України вчергове продемонструвати свій досвід у протистоянні новим загрозам, а також практичну користь як контриб'ютора міжнародної безпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галака С. П. Проблема нерозповсюдження ядерної зброї у міжнародних відносинах. К.: Київський Університет, 2002. 278 с.
2. Галака С., Перепелиця Г. Шлях України до набуття без'ядерного статусу та його наслідки для режиму ядерного нерозповсюдження. К.: Фоліант, 2015. 80 с.
3. Гергієва В. О. Політика ядерного нерозповсюдження США: кейси Ірану та Північної Кореї: дисс... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. 212 с.
4. Городня Н. (2012). Американсько-китайські відносини за першої адміністрації Барака Обама. *Сходознавство*. 60, 12-27;
5. Дубовик В. (2019). Відносини ЄС та США за президентства Д. Трампа. *Перспективи розвитку політики ЄС: глобальні та регіональні виміри*. / За ред. Брусиловська О.І., Коваль І.М. Одеса, Одес. нац. ун-т ім. І.І Мечникова. С. 121-141.
6. Дудко І. Д., Погорелова І. С. Китай у політиці США: до питання про стратегічні орієнтири адміністрації Б. Обама. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2016. Вип. 23(2). С. 66-71.
7. Дудко І., Погорелова І. (2017). *Китай у зовнішньополітичних стратегіях США: від Б. Обама до Д. Трампа*. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3a056c37-eb83-47e9-a65f-89f36bb8e6e9/content>
8. Дудко І., Погорелова І. *Китай у зовнішньополітичних стратегіях США: від Б. Обама до Д. Трампа*. 2017. С. 54-76. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3a056c37-eb83-47e9-a65f-89f36bb8e6e9/content>
9. Завада Я. І. Іранська ядерна програма в контексті світової та регіональної безпеки: дис. ... доктора філософії : 052 - Політологія /

Львівський національний університет імені Івана Франка, Національний університет «Львівська політехніка», Львів, 2020. 248 с.

10. Інтерв'ю з Н. Соковим, 27.08.2021 р.
11. Інтерв'ю з П. Сіновець. 18 лютого 2022 р.
12. Інтерв'ю з П. Сіновець. 26.08.2021 р.
13. Максименко І., Матуйзо В. Вихід США з «Договору про відкрите небо»: наслідки для міжнародної безпеки та стабільності. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2021. Вип. 34. С. 73-88.
14. Маляревський Є. В., Шевцов А. І., Брежнєва Т. В.. Розвиток європейської системи протиракетної оборони: позиція України: аналітична доп. К.: НІСД, 2011. 57 с.
15. Мельник Т. А. Ядерне стримування в Євроатлантичній системі безпеки: дисс... канд. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2021. 224 с.
16. Політичні проблеми міжнародної безпеки у сфері протидії розповсюдженню ядерної зброї (кінець ХХ – початок ХХІ століть): монографія (електронне видання) / За редакцією Кудряченка А.І., Потехіна О.В. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. 235 с.
17. Попович О. І. Досвід створення Сполученими Штатами Америки системи протиракетної оборони країни протягом 90-х рр. ХХ ст.. URL: https://vlp.com.ua/files/27_5.pdf
18. Потехін О. Політика США у сфері нерозповсюдження ядерної зброї та Україна. *Американська історія та політика*. 2016а. № 1. С. 100-107.
19. Потехін О. Незастосування ядерної зброї у військово-політичній стратегії США та Україна. *Проблеми всесвітньої історії*. 2016b. № 2. С. 132-152.
20. Сіновець П. А. Дзуликий Янус, или Теория ядерного сдерживания в ХХЫ веке. Одеса: Фенікс, 2008. 220 с.

21. Сіновець П. А. Динаміка трансформації ядерного стримування у постбіполярний період: близькосхідний аспект. *Стратегічні пріоритети*. 2010. №3 16. С. 76-82.

22. Сіновець П. На порядку денному російсько-американського діалогу – Європейська система ПРО. *Зовнішні справи*. 2011а. № 11. С. 16-19.

23. Сіновець П. А. Нова архітектура Європейської системи ПРО у планах США: глобальні стратегічні наслідки і значення для України : аналітична доповідь. Одеса: Фенікс, 2011b. 36 с.

24. Сіновець П. Розповсюдження ядерної зброї на Близькому Сході: проблеми 21 століття. *Науковий Вісник Одеського державного економічного університету*. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. 2006. № 1(21). С. 159-166.

25. Сіновець П. А. Ядерне стримування в американській політичній думці у постбіполярний період. *Міжнародні відносини та політика держав в умовах глобальних трансформацій: аналіз політичної думки* / Під ред. І.М. Коваля, О.І. Брусиловської. Одеса, Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова, 2016. С. 267-282.

26. Сіновець П. А. Ядерне стримування в політиці США і Росії в постбіполярний період. Дисс. на здоб. ступеня к.політ.н.. Одеса, 2004. 182 с.

27. Скрипник М. Війна Росії проти України та режим контролю над озброєннями: пріоритети політики США : Матеріали V Наукової конференції «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку», 12 травня 2022, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2022. Вип. 35 С. 254-255.

28. Скрипник М. Питання нерозповсюдження в ядерній політиці США у XXI ст.: аналіз основоположних документів. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2023. Вип. 36. С. 116-128.

29. Скрипник М. Політика США щодо Північної Кореї крізь призму теорії розширеного ядерного стримування. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2021. Вип. 34. С. 137-150.

30. Скрипник М. Пріоритети ядерної політики адміністрації Джозефа Байдена. *Криза сучасної системи безпеки: нова карта геополітичних протистоянь*. Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 16 квітня 2021 р. / Упорядники: М. Мальський, Р. Вовк, О. Кучик, П. Байор. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2021. С. 112-115.

31. Скрипник М.. Політика США щодо Північної Кореї крізь призму теорії розширеного ядерного стримування. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2021. Вип. 34. С. 137-150.

32. Тригуб П. М. Проблема ПРО у Східній Європі в російсько-американських відносинах. *Наукові праці. «Історія»*. 2012. Вип. 195. Т. 207. С. 63-68.

33. Чебан О. Я. Іранська ядерна програма як виклик режиму ядерного нерозповсюдження на Близькому Сході. *Науковий вісник Одеського державного економічного університету*. Науки: економіка, політологія, історія. 2012. № 2 (154). С. 84-93.

34. Чебан О. Я. Стратегічна культура як фактор впливу на ядерну політику Ірану. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечникова*. Соціологія і політичні науки. 2014а. Т. 19. Вип. 1 (20). С. 124-132.

35. Чебан О. Я. Ядерний вибір Ірану: теоретичний та міжнародно-політичний аспекти: дис. ... кандидат. політ. наук: 23.00.04 / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Київ, 2014b. 210 с.

36. Чумак В.М. Ядерна стратегія США: від перевершення до нерозповсюдження. К.: НІСД, 1999. 304 с.

37. 2022 National Defense Strategy of the United States of America. (2022). Including the 2022 Nuclear Posture Review and the 2022 Missile Defense Review. *Ministry of Defense*. URL: <https://media.defense.gov/2022/Oct/27/2003103845/-1/-1/1/2022-NATIONAL-DEFENSE-STRATEGY-NPR-MDR.PDF>

39. A Critical Evaluation of the Trump Administration's Nuclear Weapons Policies.. *Arms Control Association*. 2019, July 29. URL:

<https://www.armscontrol.org/events/2019-07/critical-evaluation-trump-administrations-nuclear-weapons-policies>

40. A Keynote Speech by U.S. Secretary of State Michael R. Pompeo. 2018. December 4. *U.S. Embassy in Ukraine*. URL: <https://ua.usembassy.gov/remarks-by-secretary-pompeo-at-the-german-marshall-fund/>

41. Adérito V.. Rethinking U.S. Nuclear Strategy: differences between Obama and Bush policies. 2011. URL: https://www.academia.edu/32393210/Rethinking_U_S_Nuclear_Strategy_differences_between_Obama_and_Bush_policies

42. After Ukraine: Russia's Potential Military and Nuclear Compensation to Iran / Dugit-Gros L., Borshchevskaya A., Eisenstadt M., Nadimi F., Rome H.. *The Washington Institute for Near East Policy Brief Analysis*. 2023. January 20. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/after-ukraine-russias-potential-military-and-nuclear-compensation-iran>

43. Ahn T. Patience or Lethargy?: U.S. Policy toward North Korea under the Obama Administration. *North Korean Review*. 2012. Vol. 8. №1. P. 67-83.

44. Alberque W. The US Arms Control Agenda: Impact on Europe. *Arms Control and Europe. New Challenges and Prospects for Strategic Stability* / Ed. by P. Sinovets, W. Alberque. Springer Nature Switzerland AG, 2022. P. 9-20.

45. Albin C. Justice and Fairness in International Negotiations. New York: Cambridge University Press, 2001. 284 p.

46. Allin, D. H., Steven S. The Sixth Crisis: Iran, Israel, America, and the Rumors of War. New York: Oxford University Press, 2010. 224 p.

47. Anderson N. D. America's North Korean Nuclear Trilemma. *The Washington Quarterly*. 2017. Vol. 40, Is. 4. P. 153-164.

48. Arkin W. Secret Plan Outlines the Unthinkable. *Los Angeles Times*. 2002. March 10. URL: <https://web.archive.org/web/20020315070751/http://www.latimes.com/news/opinion/la-op-arkinmar10.story>

49. Assessing the 2019 Missile Defense Review. *Arms Control Association*. 2019. March. <https://www.armscontrol.org/act/2019-03/features/assessing-2019-missile-defense-review>
50. Azodi S. Iran's Nuclear Program Has a Long History of Advances, Setbacks and Diplomatic Pauses. *The Stimson Center*. 2023. June 28. URL: <https://www.stimson.org/2023/irans-nuclear-program-has-a-long-history-of-advances-setbacks-and-diplomatic-pauses/>
51. Azriel B. The Russian and Iranian Missile Threats: Implications for NATO Missile Defense. *Institute for National Security Studies*. 2014. November 1. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep08972.1>
52. Baczynska G. 2018: EU's Tusk Asks - 'With Friends Like Trump, Who Needs Enemies?'. *Reuters*. 2018. 16 May. URL: <https://uk.reuters.com/article/uk-usa-trump-eu/eus-tusk-asks-with-friends-like-trump-who-needs-enemies-idUKKCN1IH1OF>
53. Baklitskiy A. The Prospects for U.S.-Russian Arms Control Report. *Center for Strategic and International Studies*. 2020. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep24834.5>
54. Ballegeer A. The United States of America's China Policy under the Bush and Obama Administration: A Taiwanese case study. *Faculté des sciences économiques, sociales, politiques et de communication, Université catholique de Louvain*, 2020. Prom.: Atanassova, Elena. URL: <http://hdl.handle.net/2078.1/thesis:24979>
55. Batmanghelidj E. Shared Interests: Why Both China and the West Support the Iran Nuclear Deal. *European Council on Foreign Relations*. 2022. 17 January. URL: <https://ecfr.eu/article/shared-interests-why-both-china-and-the-west-support-the-iran-nuclear-deal/>
56. Belkin P., Mix D.E., Woehrel S. NATO: Response to the Crisis in Ukraine and Security Concerns in Central and Eastern. *Congressional Research Service*. 2014, July 31. URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/R43478.pdf>

57. Bell M.S. Nuclear Opportunism: A Theory of How States Use Nuclear Weapons in International Politics. *Journal of Strategic Studies*. 2019. Vol. 42, Is. 1. P. 3-28

58. Bell M.S. Beyond Emboldenment: How Acquiring Nuclear Weapons Can Change Foreign Policy. *International Security*. 40/1 (2015), 87–119.

59. Bertrand N.. Exclusive: Iran is Seeking Russia's Help to Bolster Its Nuclear Program, US Intel Officials Believe. CNN. November 4, 2022. URL: <https://edition.cnn.com/2022/11/04/politics/iran-russia-nuclear-program/index.html>

60. Betts R. K. Universal Deterrence or Conceptual Collapse? Liberal Pessimism and Utopian Realism. *The Coming Crisis. Nuclear Proliferation, U.S Interests, and World Order* / Ed. by V. A. Utgoff. Cambridge, Massachusetts, London: Mitpress, 2000. P. 51-85.

61. Biden seeks five-year extension of New START arms treaty with Russia. *Reuters*. January 21, 2021. <https://www.reuters.com/article/us-usa-russia-nuclear-idUSKBN29Q2I4>

62. Blackwill R. D. Trump's Foreign Policies Are Better Than They Seem. *Council on Foreign Relations*. 2019. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep21419.5>

63. Blanc E. 'We Need to Talk': Trump's Electoral Rhetoric and the Role of Transatlantic Dialogues. *Politics*. 2020. Vol. 41, Is. 1. P. 1-16.

64. Blinken A. On the Extension of the New START Treaty with the Russian Federation. *U.S. Department of State*. 2021. February 3. URL: <https://www.state.gov/on-the-extension-of-the-new-start-treaty-with-the-russian-federation/>

65. Bowie R.R.. Basic Requirements of Arms Control. *Daedalus*. 1960. Vol. 89, № 4. Fall. P. 708-722.

66. Bracken P. The 2018 Nuclear Posture Review: Signalling Restraint with Stipulations. *Foreign Policy Research Institute*. 2018. February 1. URL: <https://www.fpri.org/article/2018/02/2018-nuclear-posture-review-signaling-restraint-stipulations/>

67. Brooks L. F.. The End of Arms Control? *Daedalus*. Spring. 2020, Vol. 149, № 2. Meeting the Challenges of a New Nuclear Age. P. 84-100.
68. Brumberg D. Iran's Nuclear Program Poses Challenges for China and the United States. 2023. March 29. URL: <https://arabcenterdc.org/resource/irans-nuclear-program-poses-challenges-for-china-and-the-united-states/>
69. Brusylovska O. Russia's Nuclear Blackmail as a Threat to the Global Nuclear Order. *Russia's War on Ukraine. The Implication for Global Nuclear Order* / Ed. by Vicente A., Sinovets P., Teron J.. Contributions to Political Science. Springer Nature Switzerland AG, 2023. P. 39-52.
70. Bugos S. Putin Orders Russian Nuclear Weapons on Higher Alert. *Arms Control Association*. 2022. March. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2022-03/news/putin-orders-russian-nuclear-weapons-higher-alert>
71. Bugos S. Russian-U.S. Arms Dialogue Remains Uncertain. *Arms Control Association*. 2022. July/August. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2022-07/news/russian-us-arms-dialogue-remains-uncertain>
72. Bugos S. Congress Boosts Defense Budget Beyond Biden's Request. *Arms Control Association*. 2023a. January/February. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2023-01/news/congress-boosts-defense-budget-beyond-bidens-request>
73. Bugos S. Putin Denies Wielding Nuclear Threats. *Arms Control Association*. 2023b. January/February. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2023-01/news/putin-denies-wielding-nuclear-threats>
74. Bugos S. Russia Still Awaiting Formal U.S. Arms Control Proposal. *Arms Control Association*. 2023c. September. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2023-09/news/russia-still-awaiting-formal-us-arms-control-proposal>
75. Bugos S., Klare M. Pentagon: Chinese Nuclear Arsenal Exceeds 400 Warheads. *Arms Control Association*. 2023. January/February. URL:

<https://www.armscontrol.org/act/2023-01/news/pentagon-chinese-nuclear-arsenal-exceeds-400-warheads>

76. Bugos S., Rief K. “U.S. Seeks ‘New Era of Arms Control.’” *Arms Control Today*. 2019. Vol. 49, №9. P. 31-32.

77. Bush G. W. Address Before a Joint Session of the Congress on the State of the Union. *The American Presidency Project*. 2002. January 29. URL: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-before-joint-session-the-congress-the-state-the-union-22>

78. Campbell K. M., Sunohara T. Japan: Thinking the Unthinkable. *The Nuclear Tipping Point. Why States Reconsider Their Nuclear Choices* / Ed. by K. M. Campbell, R. J. Einhorn, M. B. Reiss. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2004. P. 218-253.

79. Cheban O. Ya. US Strategic Thinking About Iran’s Nuclear Program During Donald Trump’s Presidency. *Регіональні студії*. 2021. №25. С. 97-103.

80. Cheban O. The Iranian Way to the Stars: Why Iran’s Space Programme Can Be Dangerous for International Security. *Ukraine Analytica*. 2020. Vol. 3(21). P. 76-84.

81. Choi S.-H., Shin H.. North Korea Amends Constitution on Nuclear Policy, Cites US Provocations. *Reuters*. 2023. September 28. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/north-korea-parliament-amends-constitution-enshrine-nuclear-policy-kcna-2023-09-27/>

82. Chubin S. Iran Primer: The Politics of Iran's Nuclear Program. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2010. September 1. URL: <https://carnegieendowment.org/2010/09/01/iran-primer-politics-of-iran-s-nuclear-program-pub-41782>

83. Cimbala S. J. Nuclear Deterrence in a Multipolar World. The U.S., Russia and Security Challenges. London – New York: Routledge, 2016. 235 p.

84. Cimbala S. J., Lowther Adam. Putin and Missile Defense Malaise. Broadening US Options. *European, Middle Eastern, & African Affairs*. 2020. Summer. P. 4-20.

85. Cimbala S. J.. Nuclear Weapons and Strategy: US Nuclear Policy for the Twenty-First Century, Taylor & Francis Group, 2005. 144 p.

86. Cimbala S.J. The Trump Nuclear Posture Review: Three Issues, Nine Implications. *Strategic Studies Quarterly*. 2018. Summer. Vol. 12, № 2. P. 9-16.

87. Cirincione J. Strategic Collapse: The Failure of the Bush Nuclear Doctrine. *Arms Control Association*. 2008. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2008-11/features/strategic-collapse-failure-bush-nuclear-doctrine#authbio>

88. Clawson P. Dual Containment: Revive It or Replace It? *The Washington Institute for Near East Policy*. Policy Watch 290. 1997. December 18. URL: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/dual-containment-revive-it-or-replace-it>

89. Clifton W. S.. Why Hassan Rouhani Won Iran's 2013 Presidential Election. *Middle East Policy Council Journal*. 2013. Volume XXI. Number 2. Summer. URL: <https://mepc.org/why-hassan-rouhani-won-irans-2013-presidential-election>

90. Cohen T. Iranian Official on Nuke Deal: ‘We Did Not Agree to Dismantle Anything’. *CNN*. 2014. January 23. URL: <https://edition.cnn.com/2014/01/22/politics/iran-us-nuclear/>

91. Cohen Z. New Satellite Images Reveal North Korea Has Restarted Construction on Long-Dormant Nuclear Reactor. *CNN*. 2022. May 13. URL: <https://edition.cnn.com/2022/05/13/politics/north-korea-restarts-construction-nuclear-reactor-satellite-images/index.html>

92. Collina, T. U.S.-Russia Missile Defense Talks Deadlock. *Arms Control Association*. 2012. January/February. URL: http://www.armscontrol.org/act/2012_01-02/US_Russia_Missile_Defense_Talks_Deadlock;

93. Committed: U.S. Foreign Policy in Asia and Completing the Rebalance / Ed. by S. Goto. Wilson Center. 2016. 78 p.

94. Corbett A. Deterring a Nuclear Russia in a 21st Century: Theory and Practice. *NDC Research Report 05/2016*. 2016. May-June. URL: <https://www.ndc.nato.int/news/news.php?icode=950>
95. Cordesman A., Burke A.. Chinese Strategy, Military Forces, and Economics: The Metrics of Cooperation, Competition and/or Conflict, *Center for Strategic and International Studies*. 2018. URL: <https://www.csis.org/analysis/chinese-strategy-military-forces-and-economics>
96. Cordesman A.H., Hwang G. The Biden Transition and U.S. Competition with China and Russia: The Crisis-Driven Need to Change U.S. Strategy. *Center for Strategic and International Studies*. 2021. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep27625.3>
97. Craig C. The New Meaning of Modern War in the Thought of Reinhold Niebuhr. *Journal of the History of Ideas*. 1992. Vol. 53, № 4. P. 689-691.
98. Culbertson S., Shatz H.J., Stewart S.. Renewing U.S. Security Policy in the Middle East. RAND Corporation, Santa Monica, Calif. 2022. 94 p.
99. Daly R. Managing U.S.-China Relations. *Committed: U.S. Foreign Policy in Asia and Completing the Rebalance* / Ed. by S. Goto. Washington, DC: Wilson Center. 2016. C 2-11.
100. Davenport K. A New Opening for Nuclear Talks? *Arms Control Association*. 2023. June 14. URL: <https://www.armscontrol.org/blog/2023-06/p4-1-iran-nuclear-deal-alert?emci=cde178ec-db0a-ee11-907c-00224832eb73&emdi=8980aa55-780b-ee11-907c-00224832eb73&ceid=23710650>
101. Davenport K. Delay Risks Effort to Restore Iran Deal. *Arms Control Association*. 2022. October. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2022-10/news/delay-risks-effort-restore-iran-deal>
102. Davenport K. Iran Suggests Harder Line in Nuclear Talks. *Arms Control Association*. 2021. September. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2021-09/news/iran-suggests-harder-line-nuclear-talks>

103. Davenport K. Iran's Nuclear Program Is Advancing. So Too Should Negotiations. *Atlantic Council*. 2023. March 2. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/irans-nuclear-program-is-advancing-so-too-should-negotiations/>

104. Davenport K. United States, Iran Resume Nuclear Talks. *Arms Control Association*. 2023. July/August. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2023-07/news/united-states-iran-resume-nuclear-talks>

105. Delury J., Moon C.-in. A Modest Leap Forward: Why the US-North Korea 'Leap Day Deal' Has Potential. *Global Asia*. 2012. March. Vol. 7. №1. URL: https://www.globalasia.org/v7no1/feature/a-modest-leap-forward-why-the-us-north-korea-leap-day-deal-has-potential_john-delurychung-in-moon

106. Deterrence: Its Past and Future / Ed. by Shultz G.P., Drell S.D., Goodby J.E.. Stanford, Calif.: Hoover Institution Press, Stanford University, 2011. 432 p.

107. DeYoung K., Warrick J.. Russia-Iran Military Partnership 'Unprecedented' and Growing, Officials Say. *The Washington Post*. 2022. December 9. URL: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/12/09/russia-iran-drone-missile/>

108. Dian M. Trump's Mixed Signals toward North Korea and US-led Alliances in East Asia. *The International Spectator*. 2018. Vol. 53, Is. 4. P. 112-128.

109. Diehl S. J., Moltz J. C.. Nuclear Weapons and Nonproliferation : a Reference Handbook. Santa Barbara, California - Denver, Colorado - Oxford, England, 2008. 352 p.

110. Dokos T.P. Countering the Proliferation of Weapons of Mass Destruction. NATO and EU Option in the Mediterranean and the Middle East. London – New York: Routledge, 2008. 240 p.

111. Dongsoo K. The Obama Administration's Policy Toward North Korea: the Causes and Consequences of Strategic Patience. *Journal of Asian Public Policy*. 2016. Vol. 9, Is. 1. P. 32-44.

112. Donilon T. Iran and International Pressure: an Assessment of Multilateral Effort to Impede Iran's Nuclear

Program. *The Brookings Institution*. 2011. November 22. URL: https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2012/04/20111122_iran_nuclear_program_keynote.pdf

113. Donnelly T.M., Trachtenberg D.J.. Toward a New ‘New Look’. U.S. Nuclear Strategy and Forces for the Third Atomic Age. *Center for Defense Studies Working Paper*. 2010. March. URL: <http://www.jstor.com/stable/resrep03085>

114. Doran M. Obama's Secret Iran Strategy. *Hudson Institute*. 2015. February 2. URL: <https://www.hudson.org/foreign-policy/obama-s-secret-iran-strategy>

115. Downman M. Trump’s Nuclear Posture Review Endangers Europe. *BASIC*. 2018. 8 February. URL: <http://www.basic.org/issues/projects/natos-nuclear-posture>

116. Dubriske S.D.. Ballistic Missile Defense in Poland: Did the Costs Outweigh the Benefits? *Connections. The Quarterly Journal*. 2013. Vol. 12, Is. 2. P. 95-103.

117. Einhorn R. Will Russia’s War on Ukraine Spur Nuclear Proliferation? *Arms Control Association*. 2022. October. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2022-10/features/russias-war-ukraine-spur-nuclear-proliferation>

118. Einhorn R.J.. The Impact of Sanctions on Iran’s Nuclear Program. *Arms Control Association*. 2011. March 9. <https://www.armscontrol.org/events/2011-03/impact-sanctions-irans-nuclear-program>

119. Ellyatt H., Macias A. Biden and Putin are About to Have a High-Stakes Meeting: Here’s What You Need to Know. 2021. June 15. URL: <https://www.cnbc.com/2021/06/15/biden-putin-meeting-what-you-need-to-know.html>

120. Fact Sheet: First Step Understandings Regarding the Islamic Republic of Iran’s Nuclear Program. *The White House. Office of the Press Secretary*. 2013. November 23. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press->

[office/2013/11/23/fact-sheet-first-step-understandings-regarding-islamic-republic-iran-s-n](https://www.nti.org/analysis/articles/nuclear-posture-review/)

121. Ferguson C.D. Nuclear Posture Review. *The Nuclear Threat Initiative*. 2002. July 31. URL: <https://www.nti.org/analysis/articles/nuclear-posture-review/>

122. Fisher R. North Korea's Nuclear Threat: A Test for Bill Clinton. 1993. March 23. URL: <https://www.heritage.org/arms-control/report/north-koreas-nuclear-threat-test-bill-clinton>

123. Fitzpatrick M. North Korea: Obama's Prime Nonproliferation Failure. *Arms Control Association*. 2016. December. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2016-11/features/north-korea-obama%E2%80%99s-prime-nonproliferation-failure>

124. Fitzpatrick M.. Assassinating a Scientist to Kill the Iran Deal. *The International Institute for Strategic Studies*. 2020. November 30. URL: <https://www.iiss.org/blogs/survival-blog/2020/11/assassinating-a-scientist-to-kill-the-iran-deal>

125. Foroutan F. Suspicious Bind: Iran's Relationship with Russia. *European Council on Foreign Relations*. 2022. 2 September. URL: <https://ecfr.eu/article/suspicious-bind-irans-relationship-with-russia/>

126. Frank M. American Nuclear Deterrence Policy. What Is It and How Is It Implemented? *Guide to Nuclear Deterrence in the Age of Great-Power Competition* / Ed. by A.B. Lowther. Bossier City, Louisiana: Louisiana Tech Research Institute, 2020. P. 23-36.

127. Freedman L. Deterrence. Cambridge: Polity Press, 2004. 160 p.

128. Gause III F. G.. The Illogic of Dual Containment. *Foreign Affairs*. 1994. March/April. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/1994-03-01/illogic-dual-containment>

129. George A., Smoke R.. Deterrence in American Foreign Policy: Theory and Practice. New York: Columbia University Press, 1974. 665 p.

130. George A.L., Simons W.E. The Limits of Coercive Diplomacy. Boulder: Westview Press, 1994. 310 p.

131. Geranmayeh E., Grajewski N.. Alone Together: How the War in Ukraine Shapes the Russian-Iranian Relationship. *Policy Brief*. 2023. 6 September. URL:<https://ecfr.eu/publication/alone-together-how-the-war-in-ukraine-shapes-the-russian-iranian-relationship/>

132. Gergiieva V. How Did the Russian Invasion of Ukraine Influence Iran's Approach to the Nuclear Threshold? *Russia's War on Ukraine* / Ed. by A. Vicente, Sinovets P., Teron J.. Contributions to Political Science. Springer Nature Switzerland AG 2023. P. 217-227.

133. Gergiieva V., Sinovets P.. Evolution of US Policy Toward Iran's Nuclear Program in XXI Century: From President Bush to President Trump. *Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць*. 2020. Вип. 144. С. 23-33.

134. Ghazala Y.. Bush Administration's Nuclear Weapons Policy. *Strategic Studies*. 2004. Vol. 24, № 3. P. 112-143.

135. Ghazvinian J. Why Iran May Feel Less Restrained in Nuclear Decision-Making Now. *The Bulletin of Atomic Science*. 2023. October 26. URL:<https://thebulletin.org/2023/10/why-iran-may-feel-less-restrained-in-nuclear-decision-making-now/>

136. Giles K., Monaghan A.. European Missile Defense and Russia. Carlisle Barracks, PA: United States Army War College Press, 2014. URL:<https://press.armywarcollege.edu/monographs/488/>

137. Glaser C.L.. Analyzing Strategic Nuclear Policy. Princeton: Princeton University Press, 1990. 392 p.

138. Go M.-H.. Biden's North Korea Policy: Alliance Transformation before Denuclearization. *Asan Institute for Policy Studies*. Issue Brief. 2021-05. URL:<http://en.asaninst.org/contents/bidens-north-korea-policy-alliance-transformation-before/>

139. Golby J.. Rearming Arms Control Should Start with New START. *The Diversity of Russia's Military Power Report Subtitle: Five Perspectives* / Conley

H.A., et al. / Ed. by M.F. Cancian, C. Newlin. Center for Strategic and International Studies. 2020. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep26533.5>

140. Gormley D.M., Pomper M.A., Sokov N.N.. Managing U.S. Missile Defenses and Russian Concerns. *James Martin Center for Nonproliferation Studies*. 2009. URL: <http://www.jstor.com/stable/resrep09919.7>

141. Gottemoeller R.. Nuclear Diplomacy with Russia Could Avert the Threat of Armageddon. *Financial Times*. 2022. October 7. URL: <https://www.ft.com/content/e3b6df70-7735-414f-bf2c-816638455ff4>

142. Griffiths M., Roach S.C., Scott M.. Fifty Key Thinkers in International Relations. Second Edition New York, Routledge, 2009. 416 p.

143. Guide to Nuclear Deterrence in the Age of Great-Power Competition / Ed. by Lowther A.B.. Bossier City, Louisiana: Louisiana Tech Research Institute, 2020. 416 p.

144. Hancocks P.. What North Korea Learned from Ukraine: Now's the Perfect Time for a Nuclear Push. *CNN*. 2022. May 9. URL: <https://edition.cnn.com/2022/05/08/asia/north-korea-nuclear-ukraine-war-lessons-intl-hnk/index.html>

145. Hautecouverture B. Joe Biden, the U.S. and the Challenges of Iran and North Korea. Policy Perspective. *Canadian Global Affairs Institute*. 2021. February. URL: https://d3n8a8pro7vhm.cloudfront.net/cdfai/pages/4625/attachments/original/1614216603/Joe_Biden_the_U.S._and_the_Challenges_of_Iran_and_North_Korea.pdf?1614216603

146. Hennigan W.J. North Korea Preparing for Nuclear Weapon Test as Regional Tensions Rise. *Time*. 2022. October 6. URL: <https://time.com/6219676/north-korea-nuclear-missile-biden/>

147. Hennigan W.J.. The Risk of Nuclear War is Now a Daily Issue for the Biden Administration. *Time*. 2022. November 4. URL: <https://time.com/6228466/nuclear-war-risk-daily-issue-biden/>

148. Hildreth S.A., Ek C.. Missile Defense and NATO's Lisbon Summit. *CRS Report for Congress*. 2011. January 11. URL: <https://sgp.fas.org/crs/row/R41549.pdf>

149. Hudson J., Nakashima E.. Biden Administration Forges New Path on North Korea Crisis in Wake of Trump and Obama Failures. *The Washington Post*. 2021. April 30. URL: https://www.washingtonpost.com/national-security/biden-administration-forges-new-path-on-north-korea-crisis-in-wake-of-trump-and-obama-failures/2021/04/30/c8bef4f2-a9a9-11eb-b166-174b63ea6007_story.html

150. Huessy P. Nuclear Crisis Stability. Cold War Legacies and New Era Challenges. *Guide to Nuclear Deterrence in the Age of Great-Power Competition* / Ed. by Lowther A.B. Bossier City, Louisiana: Louisiana Tech Research Institute, 2020. P. 81-97.

151. Huntington S.P. The Clash of Civilizations? *Foreign Affairs*. 1993. Summer. Vol. 72, № 3. P. 22-49.

152. Huntley W. L. Threats All the Way Down: US Strategic Initiatives in a Unipolar World. *Review of International Studies*. 2006. Vol. 32, №1. P. 49-67.

153. Husenicova L. U.S. Foreign Policy Towards North Korea. *International Studies*. 2018. Vol. 22, № 1. P. 65-84.

154. Ignatius D. How the Iran Deal Became the Most Strategic Success of Obama's Presidency. *The Washington Post*. 2015. September 15. URL: https://www.washingtonpost.com/opinions/the-obama-bet-that-paid-off/2015/09/15/e46b80f6-5be6-11e5-8e9e-dce8a2a2a679_story.html

155. International Relations Theory for the Twenty-First Century. An Introduction / Ed. by Griffiths M.. New York, Routledge, 2007. 200 p.

156. Iran:: Assessing U.S. Strategic Options / Ross D., Maloney S., Carter A.B., Nasr V., Haass R.N.. *Center for a New American Security*. 2008. URL: <http://www.jstor.com/stable/resrep06374>

157. Iran's Nuclear Program: Status. *Congressional Research Service Report RL34544*. 2019. December 20. URL: <https://sgp.fas.org/crs/nuke/RL34544.pdf>

158. Iran's Nuclear Future: Critical U.S. Policy Choices / Davis L.E., Martini J., Nader A., Kaye D.D., Quinlivan J.T., Steinberg P.. RAND Corporation. 2011. 152 pages.

159. Kaczmarek M., Lazarou E., Guevara M.. United States' Nuclear Weapons Policy. New Priorities, New Challenges. *EPRS Briefing*. 2017. December. URL:

https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2017/614631/EPRS_BRI%282017%29614631_EN.pdf

160. Kan S.A.. China and Proliferation of Weapons of Mass Destruction and Missiles: Policy Issues. *CRS Report for Congress*. 2007. January 31. URL: <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA466582.pdf>

161. Kerr P.K., Katzman K.. Iran Nuclear Agreement and U.S. Exit. *Congressional Research Service Report*. July 20, 2018. URL: <https://sgp.fas.org/crs/nuke/R43333.pdf>

162. Kerr P.K.. Iran's Nuclear Program: Status. *Congressional Research Service*. 2009. August 11. URL: <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Iran%20Paul%20Kerr%20Iran%27s%20Nuclear%20Program%20Status%20CRS%20Aug%202009.pdf>

163. Kerr P.K.. Iran's Nuclear Program: Tehran's Compliance with International Obligations. *Federation of American Scientists*. 2023. April 12. <https://sgp.fas.org/crs/nuke/R40094.pdf>

164. Kessler G. Kerry's Claim That Iran Offered Bush a Nuclear Deal in 2003. *The Washington Post*. 2013. December 9. URL: https://www.washingtonpost.com/news/fact-checker/wp/2013/12/09/kerrys-claim-that-iran-offered-bush-a-nuclear-deal-in-2003/?utm_term=.754252eb7ac1

165. Kim H.N.. U.S.-North Korea Relations under the Obama Administration: Problems and Prospects. *North Korean Review*. 2010. Vol. 6, № 1. P. 20-36.

166. Kim S.-M., Masterson J., Davenport K.. North Korea Policy Review Nears Completion. *Arms Control Association*. 2021. April 14. <https://www.armscontrol.org/blog/2021-04/north-korea-denuclearization-digest>
167. Kimball D. The European Phased Adaptive Approach at a Glance. *Arms Control Association*. 2022. March. URL: <https://www.armscontrol.org/factsheets/Phasedadaptiveapproach>
168. Kimball D.. A Dangerous Retreat from Disarmament Diplomacy. *Arms Control Today*. 2018. March. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2018-03/focus/dangerous-retreat-disarmament-diplomacy>
169. Kimball D.G.. Biden's Disappointing Nuclear Posture Review. *Arms Control Association*. 2022. December. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2022-12/focus/bidens-disappointing-nuclear-posture-review>
170. Kissinger H. "How the Enlightenment Ends". *Atlantic*. 2018. June. URL: <http://theatlantic.com/magazine/archive/2018/06/henry-kissinger-ai-could-mean-the-end-of-human-history/559124>
171. Kissinger H. Does America Need a Foreign Policy?: Toward a Diplomacy for the 21st Century. Simon and Schuster, 2001. 318 p.
172. Kissinger H. The Necessity for Choice: Prospects of American Foreign Policy. N.Y.: Harper, 1960. 382 p.
173. Kissinger H.A. Arms Control, Inspection and Surprise Attack. *Foreign Affairs*. 1960. July. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/1960-07-01/arms-control-inspection-and-surprise-attack>
174. Kissinger, H. A. The Future of US-China Relations. *Foreign Affairs*. 2012. March/April. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2012-03-01/future-us-chinese-relations>

175. Klotz F., Courtney W.. It's Hard Times Now – and Ahead – for US-Russian Nuclear Arms Control. *Defense News*. 2023. August 25. URL: <https://www.defensenews.com/opinion/2023/08/25/its-hard-times-now-and-ahead-for-us-russian-nuclear-arms-control/>

176. Kokoshin A.. Ensuring Strategic Stability in the Past and Present: Theoretical and Applied Questions. *Belfer Center for Science and International Affairs*. Harvard Kennedy School, 2011. URL: <https://www.belfercenter.org/publication/ensuring-strategic-stability-past-and-present-theoretical-and-applied-questions>

177. Korb L.J.. Why Congress Should Refuse to Fund the NPR's New Nuclear Weapons. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 2018. 7 February. URL: <https://thebulletin.org/commentary/why-congress-should-refuse-fund-npr%E2%80%99s-new-nuclear-weapons11493>

178. Krepinevich A.F., Kosiak S.M.. Smarter Bombs, Fewer Nukes. *Bulletin of Atomic Scientists*. 1998. Vol. 54, № 6. P. 26-33.

179. Kristensen H., Norris R., Oelrich I.. Form Counterforce to Minimal Deterrence: a New Nuclear Policy on the Path Toward Eliminating Nuclear Weapons. *Federation of American scientists and the Natural Resources Defense Council*. 2009. 64 p.

180. Kroenig M.. Nuclear Superiority Matters. *Guide to Nuclear Deterrence in the Age of Great-Power Competition* / Ed. by Lowther A.B.. Bossier City, Louisiana: Louisiana Tech Research Institute, 2020. P. 37-50.

181. Kulesa L.. Strategic Arms Control Deadlock and the Possible Ways Out. *Russia's War on Ukraine. The Implication for Global Nuclear Order* / Ed. by Vicente A., Sinovets P., Teron J.. Contributions to Political Science. Springer Nature Switzerland AG, 2023. P. 109-119.

182. Kuo L.. 'Divide and Conquer': China Puts the Pressure on U.S. Allies. *The Guardian*. 2019. February 2. URL: <http://theguardian.com/world/2019/feb/02/divide-and-conquer-china-puts-the-pressure-on-us-allies>

183. Kurosawa M.. Nuclear Posture Review: Trump and Three Previous Administrations. *Osaka University Law Review*. 2019. №66. P. 33-50.

184. Landler M., Fackler M. U.S. Warning to China Sends Ripples to the Koreas. *The New York Times*. 2011. January 20. URL: <https://www.nytimes.com/2011/01/21/world/asia/21diplo.html>

185. Larrabee F.S. *The Middle East: The Changing Strategic Environment*. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2006. URL: https://www.rand.org/pubs/conf_proceedings/CF223.html;

186. Legvold R.. Meeting the Challenges of the New Nuclear Age. Contemplating Strategic Stability in a New Multipolar Nuclear World. *American Academy of Arts & Sciences*. 2019. URL: <https://www.amacad.org/publication/contemplating-strategic-stability-new-multipolar-nuclear-world>

187. Lendon B.. Why Russia's Failures in Ukraine Could Be a Win for North Korea. *CNN*. 2023. September 8. URL: <https://edition.cnn.com/2023/09/07/asia/north-korea-russia-military-relations-intl-hnk-ml/index.html>

188. Lerner B.. Further Dismantling Deterrence: The Remaining Months of the Obama Nuclear Agenda. *Center for Security Policy*. 2016. URL: <http://www.jstor.com/stable/resrep05056>

189. Levin C. A Debate Deferred: Missile Defense After the September 11 Attacks. *Arms Control Association*. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2001-11/features/debate-deferred-missile-defense-after-september-11-attacks>

190. Limaye S., Berlin D.. Nuclear Weapons Challenges in Asia. *Asia-Pacific Center for Security Studies*. 2000. April 22. URL: <https://apcss.org/Publications/Nuclear%20Weapons%20Challenges%20in%20Asia.html>

191. Linnarz P.. The Fast-Forward President. How Donald Trump Accelerates Long-Term Trends. *International Reports*. 2019. Vol. 1. P. 8-17.

192. Liptak K.. Biden Plans First Major Foreign Policy Speech on Restoring ‘America’s place’. *CNN*. 2021. January 31. URL: <https://edition.cnn.com/2021/01/31/politics/joe-biden-foreign-policy-speech/index.html>

193. Lisbon Summit Declaration. Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Lisbon. Press Release (2010) 155. 2010. 20 November. URL: https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_68828.htm

194. Lynch M.. Upheaval: U.S. Policy Toward Iran in a Changing Middle East. *Center for a New American Security*. 2011. URL: <http://www.jstor.com/stable/resrep06435>

195. Macias A.. Biden Administration Says ‘No Firm Commitment’ Will Be Made During Talks with Russia. 2022. January 8. URL: <https://www.cnbc.com/2022/01/08/us-says-no-firm-commitment-ahead-of-security-talks-with-russia.html>

196. Maksymenko I.. Security Assurances: Current Challenges and Implications for the Future. *EUNPD Policy Paper*. 2022. URL: <http://odcnp.com.ua/ukraine-and-npt-regime/247-security-assurances-current-challenges-and-implications-for-the-future>

197. Malus K.. From “Atoms for Peace” to “JCPOA”: History of Iranian Nuclear Development. 2018. September 9. URL: <https://k1project.columbia.edu/content/atoms-peace-jcpoa-history-iranian-nuclear-development>

198. Mandelbaum M.. US Foreign Policy and Nuclear Weapons Today. *SAIS Review (1989-2003)*. 1997. Vol. 17, № 1. P. 73-92.

199. Manning R.A.. The Ultimate Weapon Redux? US Nuclear Policy in a New Era.. *Nuclear Weapons: A New Great Debate* / Delpech T. et al. *European Union Institute for Security Studies*. 2001. P. 53-80. URL: <http://www.jstor.com/stable/resrep07022.7>

200. Mazarr M., Goodby J.E. Redefining the Role of Deterrence. *Deterrence. Its Past and Future* / Ed. by G.P. Shultz, S.D. Drell, J.E. Goodby. Stanford: Stanford University – Hoover Institution Press, 2011. P. 47-98.

201. Mearsheimer J.J.. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W.W. Norton & Company, 2001. 592 p.

202. Mehta R.N. Extended Deterrence and Assurance in Multiple Domains. *Cross-Domain Deterrence. Strategy in an Era of Complexity* / Ed. by Lindsay J.R., Gartzke E.. Oxford: Oxford University Press, 2019. P. 234-256.

203. Merrill J.. Inside the White House: The Future of US-DPRK Policy. *Korea Observer*. 2016. Vol. 47, № 4. P. 881-902.

204. Miller S.E., Legvold R., Freedman L.. Meeting the Challenges of the New Nuclear Age: Nuclear Weapons in a Changing Global Order. Cambridge, Mass.: American Academy of Arts & Sciences, 2019. 88 p.

205. Moran M.. End of the Line for Nuclear Arms Control? Foreign Policy. 2021. February 3. URL: <https://foreignpolicy.com/2021/02/03/new-start-extension-russia-nuclear/>

206. Morgan P., Quester G.. How History and the Geopolitical Context Shape Deterrence. *Deterrence. Its Past and Future*. / Ed. by G.P. Shultz, S.D. Drell, J.E. Goodby. Stanford: Stanford University – Hoover Institution Press, 2011. P. 1-46.

207. Morgan, P.M. The Past and Future of Deterrence Theory. *Cross-Domain Deterrence. Strategy in an Era of Complexity* / / Ed. by Lindsay J.R., Gartzke E.. Oxford: Oxford University Press, 2019. P. 50-65.

208. Morgan, P.M. The State of Deterrence in International Politics Today. *Contemporary Security Policy*. 2012. Vol. 33, Is. 1. P. 85-107.

209. Morgenthau H. Politics among Nations. The Struggle for Power and Peace. N. Y., 1967. 752 p.

210. Morgenthau H. The Four Paradoxes of Nuclear Strategy. *The American Political Science Review*. 1964. Volume 58, Issue 1. P. 23-35.

211. Morgenthau H. The Pathology of American Power *International Security*. 1977. Winter. Vol. 1, № 3. P. 3-20.

212. Mount A., Stowe-Thurston A. What is US nuclear policy, exactly? *Bulletin of the Atomic Scientist*. 2018. April 18. URL: <https://thebulletin.org/2018/04/what-is-us-nuclear-policy-exactly/>

213. Muller H. Enforcing Zero: Forget deterrence! *Deterrence. Its Past and Future* / Ed. by G.P. Shultz, S.D. Drell, J.E. Goodby. Hoover Institution Press, Harvard University, 2011. P. 373-382.

214. Muller H., Schaper A.. US Nuclear Policy after the Cold War. *PRIF Reports*. 2004. № 69. 63 p. URL: https://www.hsfk.de/fileadmin/HSFK/hsfk_downloads/prif69.pdf

215. Murdock C.. Little Content, Even Less Satisfaction in Obama's Nuclear Weapons Policy. *Arms Control Today*. 2013. Vol. 43, № 7. P. 14-17.

216. Nacht M.. U.S. Counterproliferation Policy. *Wilson Center*. 2005. January 27. URL: <https://www.wilsoncenter.org/event/us-counterproliferation-policy>

217. National Defense Strategy of the United States of America. *U.S. Department of Defence*. 2008. URL: <https://www.hsdl.org/?view&did=487840>

218. National Missile Defence in the US. Post Note 148. 2000. November. URL: <https://www.files.ethz.ch/isn/98285/pn148.pdf>

219. National Security Strategy 2010. *The White House*. Washington, DC. 2010. URL: https://obamawhitehouse.archives.gov/sites/default/files/rss_viewer/national_security_strategy.pdf

220. National Security Strategy of the United States of America. *The White House*. Washington, DC. 2017. URL: <https://www.whitehouse.gov/uploads/2017/12>

221. Neack, L.. *The New Foreign Policy: U.S and Comparative Foreign Policy in the 21st Century*. Lanham: Rowman & Littlefield. 2003. 256 p.

222. Notte H. Russia's Invasion of Ukraine. The Iran Nuclear Price Tag. *Vienna Center for Nonproliferation and Disarmament*. 2023. February. URL: <https://vcdnp.org/iran-nuclear-price-tag/>

223. Nuclear Deterrence: Problems and Perspectives in the 1990s. / Ed. by S. Sur. N.Y.: United Nations Institute for Disarmament Research. 1993. 173 p.

224. Nuclear Posture Review [Excerpts]. Submitted to Congress on 31 December 2001. 2002. 8 January. URL: <https://uploads.fas.org/media/Excerpts-of-Classified-Nuclear-Posture-Review.pdf>

225. Nuclear Posture Review Report 2010. *Archive. Ministry of Defense*. Washington, DC. URL: https://dod.defense.gov/Portals/1/features/defenseReviews/NPR/2010_Nuclear_Posture_Review_Report.pdf

226. Nuclear Posture Review Report 2018. *Ministry of Defense*. Washington, DC. URL: <https://media.defense.gov/2018/Feb/02/2001872886/-1/-1/1/2018-NUCLEAR-POSTURE-REVIEW-FINAL-REPORT.PDF>

227. O'Reilly K.P. Nuclear Proliferation and the Psychology of Political Leadership: Beliefs, Motivations and Perceptions. Abingdon, Oxon; New York, N.Y.: Routledge, 2015. 235 p.

228. Panda A. A Great Leap to Nowhere: Remembering the US-North Korea 'Leap Day' Deal. *The Diplomat*. 2016. February 29. URL: <https://thediplomat.com/2016/02/a-great-leap-to-nowhere-remembering-the-us-north-korea-leap-day-deal/>

229. Payne K.B. Post-Cold War Requirements for US Nuclear Deterrence Policy. *Comparative Strategy*. 1998. Vol. 17. P. 227-277.

230. Payne K.B. The Great American Gamble: Deterrence Theory and Practice from the Cold War to the Twenty-First Century. Fairfax: National Institute Press, 2008. 471 p.

231. Peczeli A. The Experts on the New Nuclear Posture Review. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 2018. February 2. URL: <http://thebulletin.org/experts-new-nuclear-posture-reiew11480>;

232. Perkovich G., Vaddi P.. Proportionate Deterrence: A Model Nuclear Posture Review. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2021. January 21.

URL: <https://carnegieendowment.org/2021/01/21/threats-that-u.s.-nuclear-weapons-policy-must-address-pub-83578>

233. Perry W.J., Scowcroft B., Ferguson C.D.. U.S. Nuclear Weapons Policy. *Independent Task Force Report*. 2009. № 62. URL: https://cdn.cfr.org/sites/default/files/report_pdf/Nuclear_Weapons_TFR62.pdf

234. Pifer S. The Looming US Withdrawal From the Open Skies Treaty. *Brookings Institution*. 2020. November 19. URL: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/11/19/the-looming-us-withdrawalfrom-the-open-skies-treaty/>

235. Pifer S.. Missile Defense in Europe: Cooperation or Contention? *Brookings Institution*. 2012. May 8. URL: <https://www.brookings.edu/articles/missile-defense-in-europe-cooperation-or-contention/>

236. Pifer S.. Questions About the Nuclear Posture Review. *Brookings Institution*. 2018. February 5. URL: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2018/02/05/questions-about-nuclear-posture-review/>

237. Pollack J. Emerging Strategic Dilemmas in U.S.-Chinese Relations. *Bulletin of the Atomic Scientists*. 2009. July/August. Vol. 65, № 4. P. 53-63.

238. Pompeo M.R. Secretary of State. After the Deal: A New Iran Strategy. Speech. Washington, DC, The Heritage Foundation. *U.S. Department of State*. 2018. 21 May. URL: <https://www.state.gov/after-the-deal-a-new-iran-strategy/>

239. President in a Joint Press Conference with his Austrian Counterpart: JCPOA. A Key Deal for Iran, EU, World/Iran to Stay in JCPOA without US if its Interests Met/Time of Unilateralism Over; A Country Can't Decide for World, Other People. *Official Website of the President of the Islamic Republic of Iran*. 2018. July 4. URL: <http://www.president.ir/en/105171>

240. Press Release: Joint Statement from Prime Minister Theresa May, Chancellor Angela Merkel and President Emmanuel Macron Following President Trump's Statement on Iran. *Prime Minister's Office*. 2018. May 8. URL: <https://www.gov.uk/government/news/joint-statement-from-prime-minister-may->

[chancellor-merkel-and-president-macron-following-president-trumps-statement-on-iran](#)

241. Pretorius J., Sauer T.. The Nuclear Security Discourse: Proliferation vs Disarmament Concerns. *South African journal of international affairs*. 2014. Vol. 21, Is. 3. P. 321-334.

242. Puneet T.. Between War and Peace: A Roadmap for U.S. Policy Toward Iran. *The Asia Society Policy Institute*. October 2020. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep48597>

243. Putting Off the Crisis? Angela Kane and Nikolai Sokov on New START Extension. *Vienna Center for Nonproliferation and Disarmament*. 2021. 1 February. URL: <https://vcdnp.org/putting-off-the-crisis-angela-kane-and-nikolai-sokov-on-new-start-extension/>

244. Qaisar M.N., Khan A.A.. Pakistan-Iran Relations in a Regional Context. South Asian Studies. *A Research Journal of South Asian Studies*. 2017. Vol. 32, № 1. January – June. P. 247 – 260.

245. Qionones K.. Dualism in the Bush Administration North Korea Policy. *Asian Perspective*. 2003. Vol. 27, № 1. P. 197-224.

246. Reardon R.J.. Containing Iran. Strategies for Addressing the Iranian Nuclear Challenge. RAND Corporation 2012. 208 p.

247. Reif K., Bugos S.. U.S., Russia Extend New START for Five Years. *Arms Control Association*. 2021. March. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2021-03/news/us-russia-extend-new-start-five-years>

248. Reif K.. Biden Administration Begins Nuclear Posture Review. *Arms Control Association*. 2021a. September. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2021-09/news/biden-administration-begins-nuclear-posture-review>

249. Reif K.. Missile Defense Review Begins. *Arms Control Association*. 2021b. October. URL: <https://www.armscontrol.org/act/2021-10/news/missile-defense-review-begins>

250. Reimagining U.S. Strategy in the Middle East. Sustainable Partnerships, Strategic Investments / Kaye D.D., Robinson L., Martini J., Vest N., Rhoades A.L.. RAND Corporation, Santa Monica, Calif. 2021. 186 p.

251. Remarks by National Security Advisor Jake Sullivan for the Arms Control Association (ACA) Annual Forum. *The White House*. 2022. June 2. URL: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/06/02/remarks-by-national-security-advisor-jake-sullivan-for-the-arms-control-association-aca-annual-forum/>

252. Remarks by President Barack Obama in Prague As Delivered. *The White House. Office of the Press Secretary*. 2009. April 05. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-barack-obama-prague-delivered>

253. Resolution 1695 (2006) Adopted by the Security Council at its 5490th meeting, on 15 July 2006. *UN Security Council*. URL: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Disarm%20SRES1695.pdf>

254. Resolution 1718 (2006) Adopted by the Security Council at its 5551st meeting, on 14 October 2006. *UN Security Council*. URL: www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/NKorea%20SRES%201718.pdf

255. Resolution 1874 (2009) Adopted by the Security Council at its 6141st meeting, on 12 June 2009. *UN Security Council*. URL: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/NKorea%20SRES%201874.pdf>

256. Resolution 2094 (2013) Adopted by the Security Council at its 6932nd meeting, on 7 March 2013. *UN Security Council*. URL: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2094.pdf

257. Resolution 2270 (2016) Adopted by the Security Council at its 7638th meeting, on 2 March 2016. *UN Security Council*. URL:

http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F96FF9%7D/s_res_2270.pdf

258. Resolution 2321 (2016) Adopted by the Security Council at its 7821st meeting, on 30 November 2016. *UN Security Council*. URL: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F96FF9%7D/s_res_2321.pdf

259. Resolution 2371 (2017) Adopted by the Security Council at its 8019th meeting, on 5 August 2017. *UN Security Council*. URL: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F96FF9%7D/s_res_2371.pdf

260. Resolution 2397 (2017) Adopted by the Security Council at its 8151st meeting, on 22 December 2017. *UN Security Council*. URL: http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F96FF9%7D/s_res_2397.pdf

261. Resolution 1696 (2006) Adopted by the Security Council at its 5500th meeting, on 31 July 2006. *UN Security Council*. URL: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F96FF9%7D/Iran%20SRES1696.pdf>

262. Resolution 1737 (2006) Adopted by the Security Council at its 5612th meeting, on 23 December 2006. *UN Security Council*. URL: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F96FF9%7D/Iran%20SRES%201737.pdf>

263. Resolution 1747 (2007) Adopted by the Security Council at its 5647th meeting on 24 March 2007. *UN Security Council*. URL: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F96FF9%7D/Iran%20SRES1747.pdf>

264. Resolution 1835 (2008) Adopted by the Security Council at its 5984th meeting, on 27 September 2008. *UN Security Council*. URL: <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9F96FF9%7D/Disarm%20SRES1835.pdf>

265. Resolution 1929 (2010) Adopted by the Security Council at its 6335th meeting, on 9 June 2010. *United Nations Security Council* <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IRAN%20SRES%201929.pdf>

266. Resolution 2231 (2015) Adopted by the Security Council at its 7488th meeting, on 20 July 2015. *United Nations Security Council*. http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_res_2231.pdf

267. Responses to the INF Treaty crisis: the European dimension. The European INF Initiative Project Meeting, May 2019, Odesa, Ukraine / Edited by P. Sinovets. Odesa: Odesa I. I. Mechnikov National University, 2019. URL: <http://odcnp.com.ua/european-security/218-the-report-responses-to-the-inf-treaty-crisis-the-european-dimension>

268. Ritchie N.. US Nuclear Weapons Policy After the Cold War: Russians, 'Rogues' and Domestic Division. Routledge, 2009. 240 p.

269. Ross D.. The Inside Story of Obama's Iran Strategy. *Politico*. 2015. October 8. URL: <https://www.politico.eu/article/the-inside-story-of-obamas-path-to-yes-on-iran-netanyahu-israel-iran/>

270. Rublee M.R. Nonproliferation Norms: Why States Choose Nuclear Restraint. Athens, GA: University of Georgia Press, 2009. 320 p.

271. Rühle M. Deterrence: What It Can (and Cannot) Do. *NATO Review Magazine*. 2015. April 20. URL: <https://www.nato.int/docu/review/2015/Also-in-2015/deterrence-russia-military/EN/index.htm>

272. Rumsfeld D. Nuclear Posture Review Report. 2002. January 8. <https://sgp.fas.org/news/2002/01/npr-foreword.pdf>

273. Sagan S. D. Rethinking the Causes of Nuclear Proliferation: Three Models in Search of a Bomb. *International Security*. 1996 – 1997. Vol. 21, No. 3. P. 54-86.

274. Sahakyan M.D.. The Iranian nuclear issue and China. *Iran in the International System. Between Great Powers and Great Ideas* / Ed. by H. Gärtner, M. Shahmoradi. London: Routledge, 2019. P. 171-194.

275. Sanger, D., *Confront and Conceal: Obama's Secret Wars and Surprising Use of American Power*, New York, 2012. C. 384-385.

276. Sankaran J.. The United States' European Phased Adaptive Approach Missile Defense System: Defending Against Iranian Missile Threats Without Diluting the Russian Deterrent. Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2015. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR957.html;

277. Schelling T.C. *Arms and Influence*. Yale: Yale University Press, 1966. 239 p.

278. Schelling T.C. Foreword. *Strategic Stability: Contending Interpretations* / Ed. by E.A. Colby, M.S. Gerson. Carlisle, PA.: U.S. Army War College Press, 2013. P. vii-viii.

279. Shultz G., Perry W., Kissinger H., Nunn S.. A World Free of Nuclear Weapons. *The Wall Street Journal*. 2007. January 4. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB116787515251566636>

280. Shultz G., Perry W., Kissinger H., Nunn S.. Toward a Nuclear-Free World. *The Wall Street Journal*. 2008. January 15. URL: <https://www.wsj.com/articles/SB120036422673589947>

281. Sieg H.M.. A Nuclear-Weapon-Free World? President Obama's Initiative for Nuclear Disarmament. *Konrad Adenauer Stiftung International Report*. 2010. №7. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep09993>

282. Sinovets P. Prospects for US-Russia Arms Control and Strategic Stability. *PONARS Eurasia Website*. 2018. August 10. URL: <https://www.ponarseurasia.org/prospects-for-u-s-russian-arms-control-and-strategic-stability/>

283. Sinovets P.. The European Missile Defense System and Russia: Can There Be Dialogue Rather Than an Arms Race? *PONARS Eurasia*. 2017. February.

URL: http://www.ponarseurasia.org/memo/european-missile-defense-system-and-russia-can-there-be-dialogue#_ftn1

284. Sinovets P., Vicente A. Are nuclear weapons ineffective in deterring non-nuclear weapon states? The paradox of Russia's war on Ukraine. Note de la FRS N47. 2022. URL: <https://www.frstrategie.org/en/publications/notes/are-nuclear-weapons-ineffective-deterring-non-nuclear-weapon-states-paradox-russia-s-war-ukraine-2022>

285. Sinovets P., Maksymenko I. The Baltic-Black Sea Region in Great Powers' Relations: the Hard Power Aspect. *Baltic-Black Sea Regionalisms. Patchworks and Networks at Europe's Eastern Margins* / Ed. by Bogdanova O., Makarychev A.. Springer, 2019. P. 75-88.

286. Sinovets P., Renz, B.. Russia's 2014 Military Doctrine and Beyond: Threat Perceptions, Capabilities and Ambitions. *Research Paper №117*. 2015. July.

287. Smith J., Choi S.-H.. North Korea Unveils First Tactical, Nuclear-Armed Submarine. *Reuters*. 2023. September 8. URL: <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/north-korea-launches-new-tactical-nuclear-attack-submarine-kcna-2023-09-07/>

288. Snyder S., Lee J.. Infusing Commitment with Credibility: The Role of Security Assurance In Cementing the U.S.-ROK Alliance. *Security Assurances and Nuclear Nonproliferation* / Ed. by Knopf J. K.. Stanford: Stanford University Press, 2012. P. 162-188.

289. Sokov N. Why Russia Calls a Limited Nuclear Strike "De-escalation". *Bulletin of the Atomic Scientist*. 2014. March 13. URL: <https://thebulletin.org/2014/03/why-russia-calls-a-limited-nuclear-strike-de-escalation/>

290. Sokov. War in Ukraine and US-Russian Arms Control: Is It Needed? Is It Possible? *Russia's War on Ukraine. The Implication for Global Nuclear Order* / Ed. by Vicente A., Sinovets P., Teron J.. Contributions to Political Science. Springer Nature Switzerland AG, 2023. P. 97-107.

291. Solinger E.. Nuclear Logics. Contrasting Paths in East Asia and the Middle East. Princeton: Princeton University Press. 2007. 406 p.

292. Spring, B.. The Operational Missile Defense Capability: a Historic Advance for the Defense of the American People. *The Heritage Foundation*. 2004. September 22. URL: <https://www.heritage.org/defense/report/the-operational-missile-defense-capability-historic-advance-forthe-defense-the>

293. Statement of First Vice Foreign Minister of DPRK. 18/03/2021. URL: <https://kcnawatch.org/newstream/1616018516-880909610/statement-of-first-vice-foreign-minister-of-dprk/?t=1625655904612>

294. Stewart P., Nichols M.. Analysis: China Role in Saudi, Iran Deal a Tricky Test for U.S. *Reuters*. 2023. March 12. <https://www.reuters.com/world/china-role-saudi-iran-deal-tricky-test-us-2023-03-10/>

295. Summary of the 2018 National Defense Strategy of the United States: Sharpening the American Military's Competitive Edge. *U.S. Department of Defense*. 2018. 1. URL: <http://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>

296. Tabatabai A., Tam E.. Prospects for European and U.S. Policy toward Iran. German Marshall Fund of the United States. *Policy Paper*. September 2020. №. 18. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep26760>

297. Tactical Nuclear Weapons and NATO / Ed. by T. Nichols, D. Stuart, J.D. McCausland. April 2012. 544 p.

298. Tannenwald N. The Great Unraveling: The Future of the Nuclear Normative Order. *Meeting the Challenges of the New Nuclear Age: Emerging Risks and Declining Norms in the Age of Technological Innovation and Changing Nuclear Doctrines* / Ed. by N. Tannenwald, J.M. Acton. Cambridge, Mass.: American Academy of Arts and Sciences, 2018. 60 p.

299. Tannenwald N.. *The Nuclear Taboo: The United States and the Non-Use of Nuclear Weapons since 1945*. Cambridge University Press, 2008, 472 pp.

300. Tarr D.W. Nuclear Deterrence and International Security. *Alternative Nuclear Regimes*. N.Y: Longman, 1991. 229 p.

301. Taylor P.. The Old Transatlantic Relationship Ain't Coming Back. *Politico*. 2020. August 14. URL: <https://www.politico.eu/article/the-old-transatlantic-us-eu-relationship-aint-coming-back-joe-biden-donald-trump/>

302. Tellis A.J.. The Return of U.S.-China Strategic Competition. Tellis A.J., Szalwinski A., Wills M.. *Strategic Asia 2020: U.S.-China Competition for Global Influence*. 2020. P. 3-43. URL: <https://carnegieendowment.org/2020/01/21/strategic-asia-2020-u.s.-china-competition-for-global-influence-pub-80654>

303. Tertrais B. How Relevant Is Nuclear Deterrence Today? *Nação e Defesa*. 2015. № 140. P. 10-24.

304. Text of Strategic Offensive Reductions Treaty. *The White House*. 2002. May 22. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2002/05/20020524-3.html>

305. The Historic Deal That Will Prevent Iran From Acquiring a Nuclear Weapon. How the US and the International Community Will Block Iran's Pathways to A Nuclear Weapon. *The White House. President Barak Obama*. 2016. January 16. URL: <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/iran-deal>

306. The National Security Strategy of the United States of America. *Global Security*. 2002. URL: <https://www.globalsecurity.org/military/library/policy/national/nss-020920.pdf>

307. The National Security Strategy of the United States of America. *The White House. President George W. Bush*. 2006. March. URL: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2006/index.html>

308. *The Nuclear Tipping Point* / Ed. by Campbell K.M., Einhorn R.J., Reiss M.B.. Washington, D.C.: Brookings Institution Press, 2004. 367 p.

309. Treaty Between the United States of America and the Russian Federation on Measures for the Further Reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms. URL: <https://2009-2017.state.gov/documents/organization/140035.pdf>

310. U.S. Nonproliferation Strategy for the Changing Middle East / Albright D., Dubowitz M., Kittrie O., Spector L., Yaffe M.. Washington, D.C. 2013. January. URL: <https://isis-online.org/uploads/isis-reports/documents/FinalReport.pdf>

311. U.S. Nuclear Policy in the 21st Century. A Fresh Look at National Strategy and Requirements. Final Report. *Center for Counterproliferation Research*. National Defense University – Center for Global Security Research, Lawrence Livermore National Laboratory. 2001. URL: http://permanent.access.gpo.gov/websites/nduedu/www.ndu.edu/inss/books/Books_2001/US%20Nuclear%20Policy%20-%20Nov%2001/USNPAF.pdf

312. U.S.-DPRK Relations. Press Statement. Victoria Nuland. Department Spokesperson, Office of the Spokesperson. *The U.S. Department of State*. 2012. February 29. URL: <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2012/02/184869.htm>

313. *Ukraine's Nuclear History: A Non-Proliferation Prospective* / Ed. By P. Sinovets. Springer Nature Switzerland AG, 2022.

314. Vershbow A.. How the United States and NATO Can Deal with Russian Nuclear Coercion in Ukraine. 2023. June 23. URL: <https://thebulletin.org/2023/06/how-the-united-states-and-nato-can-deal-with-russian-nuclear-coercion-in-ukraine/>

315. Wagner A. Bush Labels North Korea, Iran, Iraq an 'Axis of Evil'. *Arms Control Association*. Press Release. 2002. March. URL:

<https://www.armscontrol.org/act/2002-03/press-releases/bush-labels-north-korea-iran-iraq-axis-evil>

316. Waltz K. N. The Origins of War in the Neorealist Theory. *The Journal of the Interdisciplinary History. The Origin and Prevention of Major Wars*. 1988. Vol. 18. № 4. Spring. P. 615-628.

317. Waltz K.N. Nuclear Myths and Political Realities. *American Political Science Review*. 1990. Vol. 84, Is. 3. P. 730-745.

318. Waltz K.N. Structural Realism after the Cold War. *International Security*. 2000. Vol. 25. № 1. P. 5-41.

319. Warren A.. The Obama Administration's Nuclear Weapon Strategy: The Promises of Prague, Taylor & Francis Group, 2013. 336 p.

320. White H. Nuclear Weapons and American Strategy in the Age of Obama. *Lowy Institute for International Policy*. 2010. September. URL: <https://www.jstor.org/stable/resrep10175>

321. Wilson W. The Myth of Nuclear Deterrence. *Nonproliferation Review*. 2008. Vol. 15, No. 3. P. 421-439.

322. Witajewski R.M.. US Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction. *Tuning Priorities in Nuclear Arms Control and Non-Proliferation* / Ed. by A. Nikitin, M.B. Mcerli. IOS Press, 2008. P. 14-22.

323. Woo K. C., Puri S. Beyond the 2017 North Korea Crisis: Deterrence and Containment. Seoul. *Asan Institute for Policy Studies*. Issue Brief. 2017-22. URL: <http://en.asaninst.org/contents/beyond-the-2017-north-korea-crisis-deterrence-and-containment/>

324. Woolf A.F.. Anti-Ballistic Missile Treaty Demarcation and Succession Agreements: Background and Issues. *CRS Report for Congress*. 2000, April 27. URL: <http://www.dtic.mil/dtic/tr/fulltext/u2/a478219.pdf>

325. Woolf A.F. Strategic Arms Control After START: Issues and Options. *Connections*. 2009. Vol. 8, № 2. P. 45-74.

326. Woolf A. U.S. Nuclear Weapons in U.S. National Security Policy: Past, Present, and Prospects. CRS Report for Congress, 2008. January. 26 p. URL: www.au.af.mil/au/awc/awcgate/crs/rl34226.pdf

327. Xuotong Y.. Strategic Cooperation without Mutual Trust: A Path Forward for China and the United States. *Asia Policy*, 2013. № 15. P. 4-6.

328. Young S., Gronlund L.. A Review of the 2002 US Nuclear Posture Review. Union of Concerned Scientists Working Paper. 2002 May 14. URL: https://www.ucsusa.org/sites/default/files/2019-09/npr_review.pdf